

55983

1763

H. A. 210.

HOMER

A Perényi út 41. számú ház Nagyszöllősen, amelyben a Bartók család lakott

Öböltele, amelyben *Bartók Béla* saját szerzeményét
(lásd a 30. oldalon)

HONISMERET

HONISMERETI TÁJÉKOZTATÓ FOLYÓIRAT

1981. IX. évfolyam 3. szám

TARTALOM

A III. Országos Honismereti Konferencia állásfoglalása	3
Az önkéntes néprajzi és nyelvjárási gyűjtők köszöntése (<i>Harmatta János</i>)	6
KRÓNIKA	
Helytörténeti tudományos ülésszak – Kisvárda, 1980 (<i>Ács Zoltán</i>)	8
A II. nemzetközi néprajzi nemzetiségkutató konferencia (<i>Eperjessy Ernő</i>)	9
Honismereti mozgalom Ózdon és az ózdi járásban (<i>Dr. Nemcsik Pál</i>)	12
Szocialistabrigád-vetélkedő a türkevei Vörös Csillag Termelőszövetkezetben (<i>Debreceni Lászlóné</i>)	14
Néprajzi gyűjtőúton Kelet-Szlovákiában (<i>Barna Gábor</i>)	15
Megalakult a CSEMADOK Liszt Ferenc klubja (<i>Vörösmarty Géza</i>)	17
Domokos Pál Péter 80 esztendő (<i>Kóka Rozália</i>)	18
Csapy Vera, a magyar föld növényeinek művésze (<i>Zika Klára</i>)	21
Gyökereink – forrásaink (<i>Vargáné Major Judit</i>)	23
ÉVFORDULÓINK	
Bartók Béla és a „honti igricek” (<i>Csáky Károly</i>)	26
Bartók Béla nyomában a Tiszaháton és a Kárpátokban (<i>Sándor László</i>)	30
SZAKKÖRÖK – BARÁTI KÖRÖK	
A Győr-Sopron megyei Vág honismereti szakköréről (<i>Nagy Imre</i>)	32
DALOLÓ TÁJAK – DALOLÓ NÉP	
Ulicskázás a zoborajzi Bédén (<i>Jókai Mária</i>)	34
HONISMERETI OLVASÓKÖNYV	
Egykorú leírás a költő Zrínyi Miklós haláláról (<i>Molnár Imre</i>)	36
A sárospataki kéziratos diákirodalom néprajzi értékeiről (<i>Dr. Komáromy Sándor</i>)	37
Az osztrák katonaság kártétele Hódmezővásárhelyen (<i>Herczeg Mihály</i>)	39
Szolnok–Doboka megye helytörténete (<i>Beke György</i>)	41
„Édes hazánktól távol, idegen földön kell harcolnunk” – Földesi katonák levelei a II. világháborúból (<i>Karacs Zsigmond</i>)	43
A regőscserkészet (<i>Kristó Nagy István</i>)	47
SZABAD FÓRUM	
Még egyszer a magyarországi lengyel menekültekről (<i>Rusvay Lajos</i>)	50
KÖNYVESPOLC	
Imreh István: Erdélyi hétköznapiak (<i>Bárh János</i>)	51
Zachar József: Bercsényi László, a Rákóczi-szabadságharc kapitánya, Franciaország marsallja (<i>Marosi Endre</i>)	52
Varga Katalin pere (<i>Szabó Zsolt</i>)	53
Élni emberül (<i>Ágoston László</i>)	53
Hajdú Géza: Vásárhelyi egyletek és könyvtárak 1928–1944 (<i>Tuba László</i>)	55
Takács Géza: Mozaikok a lakástextil vállalat bútorszövetgyárának életéből (<i>Dr. Bariska István</i>)	55
Vétessek ki szóló szívem (<i>Csáky Károly</i>)	56
Dr. Fülöp György: A kiskánizsai ragadványnevek (<i>Dr. Csoma Zsigmond</i>)	57
Nyíregyházi szlovák (tirpák) nyelvjárási és néprajzi emlékek (<i>Rikker Judit</i>)	58
Paul Schwalm: Wörterbuch des Dialekts der Deutschen in Vaskút – A vaskúti németek tájszólásának szótára (<i>Kőhegyi Mihály</i>)	58
Gáspár János: Kerekecske, dombocska (<i>Kovács Ágnes</i>)	59
Végh Antal: Száz szatmári paraszttétel (<i>Dr. Béres András</i>)	60

Munkahelyi művelődés (Dr. Timaffy László)	61
Baranyai művelődés	61
PÁLYÁZAT! PÁLYÁZAT! PÁLYÁZAT!	
Az 1980. évi Jubileumi Országos Néprajzi és Nyelvjárási Gyűjtőpályázat eredményjegyzéke (Fejős Zoltán)	62
(melléklet)	
Fővárosi brigádtörténeti pályázat	
Pest megyei helytörténeti, krónikairói pályázat	
Komlói várostörténeti pályázat	

MUNKATÁRSAINK

Ács Zoltán dr. múzeumigazgató, Kisvárdra – Ágoston László az MTI főszerkesztője, Bp. – Bariska István dr. főlevéltáros, Kőszeg – Barna Gábor dr. tudományos munkatárs, KLTE Néprajzi Tanszék Debrecen – Bárh János dr. múzeumigazgató, Kalocsa – Beke György író, Kolozsvár – Béres András dr. tudományos főmunkatárs, megyei Levéltár, Debrecen – Csáky Károly tanár, Ipolytság – Csoma Zsigmond dr. kertész-muzeológus, Magyar Mezőgazdasági Múzeum, Bp. – Debreceni Lászlóné közművelődési előadó, Vörös Csillag TSz, Túrkeve – Eperjessy Ernő dr. előadó, Művelődési Minisztérium, Bp. – Fejős Zoltán muzeológus, Néprajzi Múzeum, Bp. – Harmatta János dr. akadémikus, Bp. – Herczeg Mihály fiókleveletár-vezető, Hódmezővásárhely – Jókai Mária tanár, Lédec – Karacs Zsigmond MÁV-tiszt, Bp. – Komáromy Sándor dr. főiskolai adjunktus, Comenius Tanítóképző Főiskola, Sárospatak – Kovács Ágnes dr. tudományos munkatárs, MTA Néprajzi Kutató Csoport, Bp. – Kóka Rozália tanító, Erd – Köhegyi Mihály muzeológus, Türr István Múzeum, Baja – Kristó Nagy István a Könyvilág főszerkesztője, Bp. – Marosi Endre főmunkatárs, TIT Országos Központ, Bp. – Molnár Imre ny. gimnáziumi tanár, Szigetvár – Nagy Imre tanító, Vág – Nemcsik Pál dr. tanár, Borsodnádásd – Rikker Judit könyvtáros, Jósza András Múzeum, Nyíregyháza – Rusvay Lajos ny. főjegyző, Jászalsószentgyörgy – Sándor László író, Bp. – Szabó Zsolt újságíró, Kolozsvár – Timaffy László ny. középiskolai tanár, Győr – Tuba László könyvtárigazgató, Mosonmagyaróvár – Vargáné Major Judit újságíró munkatárs, MTI Bp. – Vörösmarty Géza publicista, Pozsony – Zika Klára újságíró, Bp.

A SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG TAGJAI

ÁGOSTON LÁSZLÓ (elnök)	SÁNDOR LÁSZLÓ
FRANK TIBOR	SZABÓ BÉLA
GAZDA ISTVÁN	SZABÓ FERENC
HALÁSZ PÉTER (szerkesztő)	SZÉKELY GYÖRGY (főszerkesztő)
HAVAS GÁBORNÉ	TIMAFFY LÁSZLÓ
MORVAY PÉTER	TÓTH GÁBOR
OLSVAI IMRE	TÖLTÉSI IMRE (felelős szerkesztő)

ISSN 0324-7627

Kiadja a Hazafias Népfront

A kiadásért felel: *Juhász Róbert*, a HNF Országos Tanácsának osztályvezetője

Szerkesztőség: 1360 Budapest, Belgrád rkp. 24. Telefon: 182-855

Készült 9000 példányban, 4 (B/5) iv terjedelemben

81 1308 Veszprém megyei Nyomda Vállalat, Veszprém

Felelős vezető: *Danóczy Balázs* igazgató

Terjeszti a Magyar Posta – Előfizethető a hirdapkézbesítő postahivatalokban és a Posta Központi Hirdap Irodában (Budapest V. József nádor tér 1. Levélcím: Budapest 1900) vagy közvetlenül, vagy postautalványon, vagy a KHI 215-96162 pénzforgalmi jelzőszámra való átutalással. Ára 6 Ft, éves előfizetési díj 36 Ft. Külföldön terjeszti a Kultúra Külkereskedelmi Vállalat (H-1389 Budapest, postafiók 149)

INDEX – 25387

A III. Országos Honismereti Konferencia állásfoglalása

I.

A Honismereti mozgalom húszéves, legalábbis mai szervezett formájában. Az elmúlt két évtizedben a mozgalom lényegesen fejlődött. Tisztázódott jellege, helye a közművelődésben, szerepe a korszerű műveltség kialakításában.

Elismert, élő politikai-közművelődési tömegmozgalom, amely az állampolgárok öntevékenységére épül, nyitott szellemű kisközösségeket teremt és tart fenn, erősíti a haza és a szocializmust építő magyar nép iránti tudatos szeretetet, s ezen keresztül része a nemzeti összefogásnak és cselekvésnek.

Tevékenysége kiterjed a történelmi múlt, a kultúra és a tudományok, a gazdaság fő területeire, erősen kapcsolódik a legújabbkori történelmünk fő folyamataihoz, a munkásmozgalom és az antifasiszta ellenállás, valamint a felszabadulásunk utáni három és fél évtized történetéhez.

Társadalmunk minden osztályát és rétegét tömöríti soraiban, szervezettebb lett anélkül, hogy mozgalmi jellege gyengült volna. Továbbra is jellemző a kisközösségi élettevékenység, a formai, a tartalmi és módszerbeli változatosság.

II.

A Konferencia megállapítja:

1. A Honismereti mozgalom – a Hazafias Népfront összefogásával – a párt-, állami és tömegszervezetek bővülő közreműködésével a legutóbbi országos tanácskozás (1976) óta is következetesen szolgálta azoknak a közművelődési és közéleti céloknak, törekvéseknek a megvalósítását, amelyeket a Hazafias Népfront testületi döntései a párt-, s az állami és a tömegszervezetek határozatainak figyelembevételével számára kijelöltek.

2. A két évtizedes eredmények és a megnövekedett mozgalmi feladatok azt igénylik a Hazafias Népfronttól, hogy tovább erősítse irányító, összefogó munkáját. Fokozott figyelemmel segítse a megyei és a fővárosi honismereti bizottságok tevékenységét, szervezze tapasztalatcseréiket, s készítse fel a bizottságokat a hatékonyabb összehangoló munkára.

3. A konferencia felkéri a Népművelési Intézetet, hogy a Honismereti Bizottság közreműködésével folytassa a honismereti középszintű képzés és továbbképzés bevált formáit, igényelje az egyetemek és főiskolák, az Országos Pedagógiai Intézet és a megyei továbbképző intézetek fokozottabb közreműködését a szakkörvezetők képzésében. Segítse az ifjúsági mozgalmak honismereti táborainak, szakkollégiumainak előkészítését, a diáknapok megrendezését, és a TIT nyári egyetemek hasonló jellegű terveinek kialakítását

Vállaljon részt továbbra is az Országos Honismereti Akadémia szervezésében, tematikájának kidolgozásában.

4. A mozgalom sajátos eszközeivel és lehetőségeivel segítse az öntevékeny munkásművelődést:

– az eddignél több tanuló fiatalt, szakmunkást, aktív dolgozót és nyugdíjast vonjon be a szakma-, ipar- és technikatörténet kutatásába. A szakszervezetek vállalják a gazda szerepét és támogassák a vállalati és üzemi művelődési bizottságok ilyen irányú kezdeményezéseit. A hely- és üzemtörténeti kutatásnak, gyűjtésnek, az üzem és a lakóhely kölcsönhatása vizsgálatának nyerjenek meg szocialista brigádokat, hely- és üzemtörténeti szakköröket,

– tárja fel a munkásmozgalmi tevékenység, művelődés, az antifasiszta ellenállás sok múltbeli emlékét, hagyományát, s fordítson több energiát az összegyűjtött értékek tömegmértetű közkincsé tételére,

– a tanácsi és szakszervezeti művelődési otthonokban, klubokban, munkahelyeken és iskolákban egyaránt szorgalmazza honismereti, népművészeti, anyanyelvi és egyéb öntevékeny szakkörök létrehozását, mozgalmi és közösségi jellegű munkájuk további erősítését.

5. A Honismereti Bizottság a munkában érdekelt országos és területi párt-, állami és tömegszervezetekkel, oktatási, közművelődési és tudományos intézményekkel tanulmányozza a művelődő közösségek tevékenységi formáinak legjobban bevált típusait és segítse elő országos elterjesztésüket.

6. A közgyűjteményekre épülő országos és megyei táji, néprajzi, nyelvjárási-anyanyelvi, helytörténeti és egyéb pályázatok széles körű, tartalmas előkészítésével és népszerűsítésével a honismereti bizottságok segítsék a munka igényesebb és céltudatosabb végzését.

7. Az ország lakosságának növekvő része városokban él. Ezért a kisebb települések mellett fejleszteni szükséges a városok, városrészek és körzetek helytörténeti kutatását. A mozgalom támogassa a városok múltjának szocialista fejlődésének megismerését szolgáló helyi és országos akciókat, vetélkedőket. A népfrontbizottságok és tanácsok kezdeményezzék baráti körök, városszépítő egyesületek és más helyi közösségek létrehozását. Fordítsanak nagyobb figyelmet az új lakótelepeken a közösségi tudat kialakítására.

8. A mozgalom – összefogva a közgyűjteményekkel, tudományos szervezetekkel – továbbra is támogassa a helytörténeti, néprajzi, nyelvjárási, névgyűjtési, irodalmi-művészeti ágazatok tudománysegítő munkáját, adjon segítséget kataszterek, segédletek elkészítéséhez, valamint a kutatómunka szakmai színvonalának folyamatos emelését szolgáló gyűjtőtalálkozók szervezéséhez. A honismereti bizottságok segítsék elő a tudományos szervek és a társadalmi erők fejlődő, jó együttműködését a táj- és régiókutatásban, ebben hasznosítsák az MTA vidéki bizottságai nyújtotta lehetőségeket, és kérjék a tanácsok segítségét.

9. A honismereti közösségek kísérjék figyelemmel és fokozottan támogassák a nemzeti (történelmi, irodalmi, munkásmozgalmi stb.) emlékhelyeken folyó honismereti tevékenységet. A Honismereti Bizottság segítse a történeti intézetek, közgyűjtemények, így a Munkásmozgalmi Múzeum, a Petőfi Irodalmi Múzeum, továbbá a Magyar Partizánszövetség és az Országos Műemléki Felügyelőség, a TIT arra irányuló törekvéseit, hogy számba vegyék az ország területén található emlékműveket, emléktáblákat, gondoskodjanak megóvásukról és szervezzék folyamatos gondozásukat. A Honismereti Bizottság – az érdekelt szervekkel, tudományos intézményekkel a TIT-tel közösen vállaljon továbbra is részt helyi kutatással, pályázatokkal, kiállításokkal, vetélkedőkkel az évfordulós megemlékezé-

sekben, és ezen keresztül is járuljon hozzá a korszerű történelmi ismeretek terjesztéséhez, a torzításoktól mentes történelmi köztudat kialakításához.

10. A honismereti bizottságok segítsék a honismereti ország- és természetjárást, táborozásokat rendező mozgalmakat abban, hogy útjaikat, akcióikat minél jobban használják fel országunk történeti, kulturális és természeti értékeinek, szocialista alkotásainak élményszerű megismertetésére.

A Honismereti Bizottság a Tájak, Korok, Múzeumok akcióra irányító Művelődési Minisztériummal, az Országos Természetvédelmi Hivatallal, a Természet tudományi Múzeummal és az Országos Műemlékvédelmi Felügyelőséggel folytassa az ország történeti, természeti értékeinek számbavételét és hasznosítását s szorgalmazza ezek hatékony védelmét, valamint az országosan megnyilvánuló tenniakarás összehangolását.

11. A Honismereti Bizottság a KISZ-szel, a Magyar Uttörők Szövetségével és a Magyar Honvédelmi Szövetséggel együtt megkülönböztetett figyelemmel segítse a honismereti mozgalom ifjúsági ágazatának fejlődését. Támogassa és népszerűsítse az ifjúság szocialista hazafias nevelése, alkotó életre való felkészítése szempontjából egyaránt jelentős országos és megyei ifjúsági honismereti táborokat és minden honismereti jellegű akciót.

12. A konferencia kezdeményezte, hogy a mozgalom által begyűjtött anyagok befogadására megyénként bázisintézményeket jelöljenek ki, továbbá leltárokat és megbízható nyilvántartásokat készítsenek azokról, hogy a tudomány, a politika és a közművelődés szolgálatában felhasználásra kerülhessenek.

13. A Hazafias Népfront által koordinált mozgalmak – a Honismereti és az Olvasó népert – sok szállal kötődnek egymáshoz. A honismereti mozgalom új olvasói igényeket nevel a közéletben, mely visszahat az írói munkára, a közgondolkodásra. Ennek szellemében a szociográfiai irodalom fejlődése érdekében a két mozgalom együttesen segítse Magyarország Felfedezése könyvsorozat további gazdagodását. Egyik mozgalom sem nélkülözheti az anyanyelvi kultúra fejlesztését, az erre irányuló törekvések támogatását, a könyvtárak nyújtotta lehetőségek felkarolását. Mindkét mozgalom fejlődő formája az ifjúsági táborozások szervezése ezért törekedni kell arra, hogy a táborozások a közös feladatok műhelyei is legyenek.

14. Az évfordulók nemcsak az emlékezés, az ünneplés, hanem a számvetés, a tudatformálás, a történelmi ismeretszerzés nélkülözhetetlen alkalmai is, újabb csoportokat, rétegeket kapcsolnak be a kutatásba, a pályázatokba, és erősítik a patriotizmust, a szocialista nemzetköziséget. A Konferencia javasolja, hogy a Honismereti Bizottság jelentesse meg az 1981. évi részletes évfordulónaptár mellett a távlati – az 1982–85-ös évekre szóló – honismereti évfordulónaptárt is, hívja fel a figyelmet a tudomány, a politika, a technika, a művészet, a gazdaság stb. eddig kevésbé ismert területeire, hogy a kisebb közösségek is méltóan emlékezhessenek meg eseményeikről, alkotó elődeikről.

15. A népfretpolitikát, mint a munkásosztály háború és fasizmus elleni harcának stratégiáját és taktikáját a Kommunista Internacionálé 1935. nyarán üléséről VII. kongresszusa emelte a nemzetközi kommunista mozgalom általános irányvonalának rangjára. A honismereti bizottságok szorosan együttműködve a levéltárakkal, történeti intézetekkel, archívumokkal, múzeumokkal készítsék elő a magyar népfretpozgalm közeli 50. évfordulójának méltó megünneplését szolgáló, a megyék, városok, községek mozgalmi tevékenységét megörökítő gyűjtő-, kutatómunkát. Dolgozzák fel a nemzeti egység erősítésében a

béke, a társadalmi haladás, az ország népe előtt álló legfontosabb feladatok meghatározásában és azok végrehajtásában való részvételüket.

16. A mozgalom módszertani folyóirata a Honismeret, tartalmában egyre rendszerezettebben, következetesebben tükrözi a mozgalom sokoldalúságát. A Honismeret Szerkesztő Bizottságának a jövőben törekednie kell arra, hogy a területi munkát ismertető cikkek megoszlása egyenletesebb, folyamatosan jelentkező legyen. Fordítson külön figyelmet a honismereti munkának mai életünkkel való kapcsolatára. A Honismereti Bizottság gondoskodjék arról, hogy a folyóirat eljusson minden szakkörhöz, irányító intézményhez, érdemes egyéni kutatóhoz és a nagyobb könyvtárakba.

III.

A konferencia köszönetet mond a Honismereti mozgalom testületeinek, közösségeinek és minden egyes tagjának ügybuzgó, eredményes munkájukért, hasonlóképpen a párt-, az állami és társadalmi szervezeteknek, mozgalmaknak, intézményeknek a mozgalom megértő támogatásáért.

Kéri az illetékes párt-, állami és társadalmi szervezeteket, mozgalmakat, intézményeket, hogy a továbbiakban is támogassák törekvéseit a szocialista tudat alakításában, formáinak és lehetőségeinek teljesítésében. Kezdeményezzék és támogassák olyan kiadványok megszületését, amelyek módszertani segítséget adnak a honismereti munka fejlődéséhez, illetőleg publikálják a mozgalom tudománysegítő eredményeit.

Szombathely, 1981. február 21.

Az önkéntes néprajzi és nyelvjárási gyűjtők köszöntése¹

Az MTA Nyelv- és Irodalomtudományok Osztálya több szempontból is fontosnak tartja és nagyra értékeli az önkéntes néprajzi és nyelvjárási gyűjtők munkáját és a Magyar Néprajzi Társaságon, valamint a Magyar Nyelvtudományi Társaságon keresztül lehetőségeihez képest támogatja is azt.

Köztudomású, hogy országunk munkaerőgondokkal küzd, s hogy tudományos kutatásunk munkaerőkapacitása is erősen korlátozott. Ugyanakkor mind a nyelvtudomány, mind a néprajz területén vannak olyan jelentős feladatok, mint országunk helyneveinek összegyűjtése, a tájszógyűjtés, a regionális tájszótárak készítése, a különféle néprajzi terminológiák tanulmányozása, a népi anyagi kultúra elemeinek, tényezőinek, rendszerének feltárása, a társadalmi kultúra, a népzene, a néptánc, a népi díszítőművészet alkotásainak gyűjtése, leírása, amelyek rendkívül nagyméretű gyűjtőmunkát igényelnek. Ezeknek a feladatoknak az ellátását sem az MTA, sem pedig más kulturális intézményünk nem tudná saját kutatói erejével megoldani. Ha csak erre kellene támaszkodniuk, olyan hosszú időbe kerülne a szükséges gyűjtés elvégzése, hogy közben a kutatás tárgya esetleg el is tűnne már a néprajzból vagy a népi kultúrából.

Éppen ezért a tudománypolitikai irányelvek már hivatalos feladattá is tették a rejtett kutatási kapacitások feltárását. A figyelem először az egyetemekre irányult, azonban az utóbbi évtized tapasztalatai megmutatták, hogy a felsőoktatásban dolgozók kutatási ereje

¹ Elhangzott Egerben, az Önkéntes Néprajzi és Nyelvjárási Gyűjtők IX. Országos találkozóján, 1979. augusztus 17-én.

vagy már korábban beépült az országos tervekbe, vagy az utóbbi években szívták fel azt szinte teljesen a kutatási igények. Így éledt ujja az a régi tapasztalat, hogy a magyar tudományos kutatásnak van olyan széles körű utánpótlási és tartalékalapja, amely valamikor régen a fontos tudományos feladatok megoldásában sokszor igen értékes munkát végzett. A közép- és alsófokú oktatásban működő tanárok és tanítók széles rétegei voltak azok az alapok, amelyek valaha a tudományos kutatás és a felsőoktatás utánpótlását szolgáltatták, de gyakran és középiskolában működve is értékes tudományos munkára voltak képesek.

A tudományos kutatás és a felsőoktatás kapcsolata a közép- és alsófokú oktatásban dolgozókkal azonban az utóbbi évtizedekben a hivatalos intézkedések ellenére sajnálatosan meggyengült vagy csaknem megszakadt. Éppen ezért igen fontosnak kell tartanunk azokat az erőfeszítéseket, amelyeket az MTA irányítása alatt álló tudományos társaságok tesznek a közép- és alsófokú oktatásban dolgozó tanároknak a tudományos munkába való bevonására és mozgósításukra olyan tudományos feladatok megoldására, amelyek közreműködésük nélkül sohasem lennének megoldhatók. Az önkéntes tájnyelvi és néprajzi gyűjtőmunkában tehát szerencsés módon két oldalról jövő igény találkozik össze: a tudományos feladatoké s az azokra váró tudományos kutatási kapacitásé. Ha anyagi és munkaerő-lehetőségeink eddig még nem tettek is lehetővé a közép- és alsófokú oktatásban dolgozó pedagógusok számára olyan munkafeltételeket, mint amilyenek között valaha a múlt tudós, középiskolai tanárai dolgoztak, örömmel, tisztelettel és nagybecsüléssel kell megállapítanunk, hogy mai utódaik nehezebb munkakörülmények között is nagy számban kapcsolódnak be az önkéntes tudományos kutatómunkába.

Az önkéntességet külön szeretném hangsúlyozni. Köztudomású, hogy korunk társadalmában, termelőmunkájukban, milyen feszültségek forrása a kötelességszerű vagy kényszerű munka hányadának megnövekedése az önkéntessel szemben. A munkaszervezés tudománya egyre világosabban ismeri fel az önkéntes munka- vagy feladatvállalás hallatlan jelentőségét az elérhető eredmények szempontjából. Az önkéntes néprajzi és nyelvjárási gyűjtők mozgalmában ez a felismerés már jóval korábban tetet öltött és példát mutathat más területek számára is.

Az önkéntes tudományos kutatás nem lebecsülendő eredménye az sem, hogy a tudomány és a társadalom szélesebb rétegeinek szerves kapcsolatát teremti meg, s minthogy ez a gyűjtőmunka mindig helyhez kapcsolódik, jelentős szerepe van a társadalmi tudat formálásában is. Szemben azzal a filozófiai absztrakcióval, amely szerint az ember először ember, azután magyar, azután egy város vagy falu polgára, végül esetleg brigádtag, ma egyre világosabbá válik, hogy minden ember a kisebb közösségeken keresztül válik csak a nagyobb közösségek teljes értékű tagjává. Éppen ebben rejlik a táj kutatásának és megismerésének, a honismeretnek jelentősége szocialista hazafiságtudatunk fejlesztése szempontjából.

Harmatta János

Varrottas lepedő szegélye 1766-ból (Erdély)

Helytörténeti tudományos ülésszak

Kisvárdra, 1980.

1980 áprilisában a kisvárdai Vármúzeum és a Városi Művelődési Központ helytörténeti tudományos ülésszakot rendezett. A nagy érdeklődés mellett lezajlott tanácskozást *Hársfalvi Péter* főiskolai tanár vezette. A következőkben röviden összefoglaljuk az ülésszakon elhangzott 7 előadás anyagát.

A bevezető előadásban *Ács Zoltán*, a helyi múzeum igazgatója felvázolta a kisvárdai helytörténeti kutatás helyzetét, addig elért eredményeit, majd az elkövetkezendő feladatokat tekintette át, megjelölve azokat a kutatási feladatokat és témákat, amelyekhez bőven áll rendelkezésre anyag a különböző levéltárakban. Ezt követően hangzott el *Orosz István* tanszékvezető egyetemi docens előadása *Mezővárosi fejlődés Észak-Tiszántúlon a késői feudalizmus korában* címmel. Szabolcs és Szatmár megye különleges terepe volt a mezővárosi fejlődésnek, a szőlőtermelő mezővároson kívül a mezővárosi fejlődés minden más típusa megtalálható volt e két területen. Röviden érintette a helyi mezővárosok kialakulását, fejlődésüket alakító tényezőket, az elsovdadás és kiemelkedés folyamatát. Külön szolt az ipari mezővárosokról, melynek a területen két típusa található meg, a bányavárosok és a kézművesiparra specializálódott városok. A nem ipari tevékenységgel foglalkozó és piaci vonzáskörzettel sem rendelkező városok vagy jelentős állattartás, vagy pedig intenzív gabonatermelés révén, míg a mezővárosok egy másik csoportja sajátos, jól értékesíthető növények (dohány, gesztenye, káposzta stb.) termelése révén igyekezett bekapcsolódni az árutermelésbe. A felsoroltak közül azonban egyetlen „ágazat” sem jelentett megfelelő lépcsőfokot ahhoz, hogy ezekből a mezővárosokból a tőkés korban város váljék. A vizsgált korszakban ezt csak két településnek sikerült elérnie: Nyíregyházának és Nagykárolynak. Az 1870. évi közigazgatási átszervezést is csak ez a két település élte túl, a többi mezővárosból nagy- vagy kisközség lett. A szabolcsi és szatmári mezővárosok – állapította meg *Orosz István* –, híven tükrözték az egész hazai mezővárosi fejlődés zsákutcáját.

Németh Péter Szabolcs-Szatmár megyei múzeumigazgató a kisvárdai római katolikus templom Szent László-ábrázolásáról tartott előadást. Kísérletet tett annak bebizonyítására, hogy a kisvárdai egyház alapítója I. László király volt. A Gutkeled nemzetséghez tartozó, Kisvárdán és környékén birtokot kapott Várdai család egyik tagja, II. Miklós királyi kincstartó 1450 táján teljesen újjáépítette a kisvárdai templomot, s a templom szentélyének gyámkövein a templom védőszentjeit Pétert és Pált, a templomépítő elődöt Szent László királyt, a család patrónusát, Zsigmond királyt, a templomépítést segítő Várdai István kalocsai érseket, s önmagát, mint kegyurat örökítette meg. Az előadó utalt arra, hogy a kisvárdai Szent László-ábrázolás előképe a középkorban a nagyváradi székesegyházban őrzött Szent László-herma volt. A Szent László-portrén olvasható felirat alapján pedig egy eddig ismeretlen – Sándor nevű – magyar kőfaragó személyére derített fényt.

Fügedi Erik történész a megyei nemesség szerepével foglalkozott. Felrajzolta a vár-

megyéhez tapadó érzelmi mozzanatokot, s azt, hogy miképp alakult ki a vármegyéről alkotott mai képünk. A továbbiakban arra kereste a választ, hogy tulajdonképpen ki gyakorolta a tényleges hatalmat a megyében, majd a szociológia módszereivel közelítette meg a hatalom gyakorlásának mechanizmusát. A szociológiai értelemben vett „primér” csoportokat bemutatva megállapította, hogy ezek egyik legfőbb jellemzője volt, hogy kis térben, egymáshoz közel éltek és jól ismerték egymást. A középkori megyei nemesség együttléte, egymással való érintkezése nem átmeneti, hanem századokon át tartó jelenség volt. A csoport tagjaiban ún. „kollektív memória” alakult ki, azaz azonos hagyományokat ápoltak, tudomásuk volt múltból, jelenről. Mivel a nemes birtokhoz való joga saját leszármazásán alapult, ezért kitűnően kellett ismernie rokonságát, annak fokát, a birtok kiterjedését, a szomszédos birtokokon végbemenő jogi és gazdasági változásokat. A közös célt a csoport kollektív memóriáját képviselő szolgabírák és esküdt ülnökök révén gyakorolták.

Dankó Imre Hajdú-Bihar megyei múzeumigazgató *Életmódkutatás Kisvárdán* címmel tartotta előadását. Felvázolta az életmódkutatás helyét, szerepét és jelentőségét a helytörténeti kutatásban, majd kiemelte Kisvárdát a város történetéből azokat a sajátos folyamatokat, amelyek meghatározták a város különböző történelmi korszakainak életmódjait.

Láczay Magdolna, a nyíregyházi levéltár tud. munkatársa előadásának címe Kisvárdán 1848-ban. Megállapította, hogy 1785-ben 60, 1845-ben pedig már 109 nemes írtak össze a városban, akiknek jelentős része kis- vagy taksás nemes volt. A később jelentős szerepet játszó zsidóság tömeges beköltözése II. József uralkodása alatt indult meg. A város lakossága 1848-tól egyértelműen állt ki a polgári fejlődés mellett, sokan jelentkezték a nemzetőrségbe is. A speciális helyi körülmények miatt egyrészt egyfajta paraszti áruterelés jött létre a városban, másrészt a város befogadta és jogokban egyenlőnek deklarálta a jelentős számú zsidóságot, amely a gazdasági és kulturális életben játszott szerepével a XIX. század második felében fellendítette a város fejlődését. Ezt a kérdéskört tárgyalta tovább *Makay László* nyugalmazott múzeumigazgató, aki felvázolta Kisvárdát 1848–1919 közötti fejlődését. A tárgyalt korszakban a kapitalista városfejlődés két szakaszát lehet megkülönböztetni. Az első (1849–1890) időszak gazdasági fejlődése a jobbágyfelszabadítással, a város vonzáskörzetébe tartozó terület mezőgazdaságának és terménykereskedelmének fellendülésével, a belvizek levezetésével és a vasúti forgalomba történő bekapcsolódással függött össze. A második korszakban (1890–1914) tovább virágzott a terménykereskedelem, a hitelélet, egymás után jöttek létre a gyárak, üzemek. A gazdasági fejlődést komoly kulturális fellendülés is követte, melyben a helyi liberális burzsoázia járt az élen.

Ács Zoltán

A II. nemzetközi néprajzi nemzetiségkutató konferencia

1980. szeptember 30–október 2-án került sor Békéscsabán a második nemzetközi néprajzi nemzetiségkutató konferencia megrendezésére. A nemzetiségek hagyományainak tudományos kutatása szempontjából igen jelentős esemény folytatása volt az 1975. évi első ilyen, ugyancsak Békéscsabán megtartott rendezvénynek. A szervezés felelősségét vállaló intézmények a Magyar Néprajzi Társaság, a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat Országos Szervezete, a TIT Békés megyei Szervezete, a négy nemzetiségi szövetség, a HNF Békés megyei Bizottsága, a Békés megyei Tanács és Békéscsaba Városi Tanács Művelődés-

ügyi Osztálya, valamint a Békés megyei Múzeumok Szervezete voltak. Az esemény megrendezéséhez jelentős támogatást nyújtott a Művelődési Minisztérium.¹

A másodikban rendezett konferencia az első szimpózium tapasztalatait fejlesztette tovább. Témáját elsősorban a Közép- és Délkelet-Európában, főként a szocialista országokban élő nemzetiségekre összpontosítottuk, ezekből az országokból hívtunk meg tudományos intézményeket és kutatókat, nem zárva ki nyugati országokból érkező érdeklődőket, vagy más világrészről szóló előadásokat sem.

A konferencia iránt a korábbinál sokkal élénkebb érdeklődés nyilvánult meg. (1975-ben 11 országból 110 fő érkezett, két szekcióban 43 előadás hangzott el.) Ezúttal 12 országból 175 fő vett részt, közülük 59 külföldi. A legtöbben – 17 fő – most is Csehszlovákiából (a Szlovák SZSZK-ból) érkezett. Jugoszláviából (Vajdaságból, Szerbiából, Macedóniából és Szlovéniából) összesen 15, Olaszországból 7, Romániából 5, a Szovjetunióból 4, az NSZK-ból 3, az NDK-ból 3, Lengyelországból 1, Finnországból 1, Norvégiából 1, Ausztriából 1 kutató részvétele növelte a nemzetközi rendezvény tekintélyét. A hazai résztvevők száma 116 fő volt. A plenáris ülésen és a három szekcióban a két napon összesen 68 előadás hangzott el. (Előzetesen 80 előadást jelentettek be, sajnálatos, hogy a jelentkezők közül akadályoztatásuk miatt 12-en nem tudták megtartani előadásukat.)

A szekciók felkért elnökei *P. Kobüceve* (Szovjetunió), *J. Burszta* (Lengyelország), *J. Botik* (Csehszlovákia), *R. Weinhold* (NDK), *P. Vlahović* (Jugoszlávia), *Tálasi István*, *Voigt Vilmos*, *Andrásfalvy Bertalan* (Magyarország) voltak. A külföldi előadók magyar kisebbségekkel foglalkozó előadásainak a száma 14, míg a magyarországi nemzetiségekről 27-en tartottak előadást. Az előadások nyolc nyelven hangzottak el, többségében magyarul, oroszul és németül. A magyarországi nemzetiségek kutatóinak többsége anyanyelvén tartotta meg előadását.

Becsei József a Békés megyei Tanács elnökhelyettese és *Araczkai János* a vendéglátó Békéscsaba város tanácselnökének bevezető köszöntője után *Puja Frigyes* külügyminiszter, Békés megye országgyűlési képviselője mondott megnyitó beszédet. Többek közt kiemelte: „A Magyar Népköztársaság viszonylag kevés nem magyar anyanyelvű lakosságának szétszórt települési viszonyai, nyelvi megoszlása magán viseli a Duna-medence múltjának történelmi nyomait. A mai Magyarország olyan nemzetiségi politikát folytat, amely biztosítja mindazokat a jogokat, amelyeket az ENSZ Emberi Jogok Nyilatkozata magába foglal és amelyek szocialista rendszerünk internacionalizmusából és humanizmusából következnek. Államunk mindent megtesz azért, hogy a nemzetiségek ne csak megőrizték nemzeti nyelvüket és hagyományait, hanem anyanemzetük előrehaladásával párhuzamosan tovább is fejlődjenek, s váljanak a népek közötti barátság tényezőivé.”

Az ünnepélyes megnyitóval egybekötött plenáris ülésen *Balassa István*, a TIT Néprajzi Választmányainak elnöke, a Magyar Néprajzi Társaság alelnöke, a néprajzi kutatás szerepe a nemzetiségi kultúra fejlődésében, *Jozef Burszta* (Lengyelország) Kolberg álláspontja a nemzetiségi csoportokról és az in teretnikus viszonyok értelmezésének helyes mintájáról, *Balkisz H. Karmüseva* (SZU) Etnikai folyamatok Üzbegisztán nemzetiségi és

¹ A nemzetközi konferencia védnökségét *Puja Frigyes* külügyminiszter, az MSZMP KB tagja, *Hanga Mária* Művelődési miniszterhelyettes, *Gosztonyi János*, a Magyarok Világszövetségének főtájkára, *Molnár Ferenc*, az MSZMP KB osztályvezető-helyettese, *Gyulavári Pál*, a Békés megyei Tanács elnöke, *Frank Ferenc*, az MSZMP KB tagja, az MSZMP Békés megyei Pártbizottságának titkára, *Araczkai János*, a Békéscsaba Városi Tanács elnöke, *Köpeczi Béla*, az MTA főtájkárhelyettese, a TIT alelnöke, *Tálasi István*, a Magyar Néprajzi Társaság elnöke, valamint *Mándics Mihály* a Délszláv Szövetség, *Réger Antal* a Német Szövetség, *Such János* a Szlovák Szövetség, és *Szilágyi Péter* a Román Szövetség főtájkárai vállalták. A rendezvény előkészítését és lebonyolítását végző rendezőbizottság elnöke *Balassa Iván*, alelnöke *Eperjessy Ernő*, titkár *Krupa András* volt. Mint a bizottság tagjai a szervezésben kiemelkedő munkát végeztek még *Gráfik Imre*, *Szabó Mária*, *Kiss Mária* és mások.

néprajzi csoportjai tükrében címmel tartott előadást. *Balassa Iván* hangsúlyozta, hogy az első konferencia óta eltelt időben a nemzetiségek néprajzi kutatása nálunk is és a szomszédos országokban is fellendült. Beszélt a Magyarországon e kérdésben elért sikerekről. Kiemelte: „helyes úton indultunk el, mert kölcsönös jóindulattal és megértéssel még az ilyen nehéznek tartott kérdésekről is lehet nemcsak tárgyalni, hanem eredményeket is elérni.”

A szekciókban elhangzott előadások egyharmada az együtt élő népek kétnyelvűségének problémájával, interetnikus jelenségekkel, a műveltség áramlásával foglalkozott. Más előadás csoport a nemzetiségek népi műveltsége és hagyományelemei továbbélésének, az új nemzeti kultúrába való beilleszkedésének kérdéseit vizsgálta. Az egy-egy nemzetiségi, etnikai csoport néprajzi vizsgálatának bemutatásával az előadók nemcsak a magyarországi nemzetiségi kutatások eredményeibe engedtek betekintést, hanem más országokban élő nemzetiségek (pl. szovjetunióbeli arabok, a jugoszláviai vlahok, lengyelek, ruszinok, szlovákok, vagy az USA némely kisebbségei) nyelvi és népi kultúrájáról is értékes, tudományos információkat nyújtottak.

A nagyfokú érdeklődésnek árnyoldala is akadt: kevés idő maradt egy-egy előadásra, még kevesebb idő az előadásokat követő eszmecserekre és vitákra. A résztvevők körében tetszést váltott ki a konferencia köré csoportosított, kapcsolt rendezvénysor is. *Tálas István* a Néprajzi Társaság elnöke megnyitotta Békéscsabán a Munkácsy Mihály Múzeum Békés megye néprajzi csoportjai című új, állandó kiállítást. Az egész estét betöltő nemzetiségi folklórműsoron kívül a néprajzi dokumentumfilm-vetítés, Békés megye nemzeti- és kulturális vonatkozású nevezetességeinek meglátogatását szolgáló kirándulás színesítette a programot. A vendégek megtekinthették a magyarországi *nemzetiségi tankönyvkiadást* bemutató kiállítást is, mellette a hazai nemzetiségi kiadványok és hanglemezek is vásárolhatók voltak. Ugyancsak az eseményhez kapcsolódott a Folklorismus Bulletin nemzetközi szerkesztőségének az ülése, majd az ELTE Folklór Tanszéke rendezésében egy tudományos előadásorozat, külföldi vendégek közreműködésével.

A világviszonylatban is egyedülálló kezdeményezést hazai és külföldi résztvevői egyaránt igen jelentős és eredményes nemzetközi tudományos eseményként értékelték. Javaslattal hangzott el annak érdekében, hogy a sorozat a jövőben is folytatódjék és esetleg keressük az UNESCO-hoz való kapcsolódás lehetőségét. Ugyancsak javasolták, hogy a következő alkalommal a nyugat-európai országokból is bővíteni kellene a meghívottak körét. Felmerült annak a gondolata, hogy a következő hasonló rendezvény előkészítő bizottsága legyen nemzetközi, amely az üléseit különböző országokban tarthatná, valamint annak a lehetősége, hogy a következőben valamelyik másik szomszédos szocialista ország legyen a házigazda. Más országokból érkezett több felszólaló viszont nemzetiségpolitikai eredményeink és a szervezésben szerzett tapasztalataink alapján a konferencia házigazdájának továbbra is Magyarországot tartotta legalkalmasabbnak.

A rendezvény nyílt, baráti és egyben tudományos légköre igen kedvezően hatott a külföldi résztvevőkre, a konferencia eredményesen járult hozzá a hazai nemzetiségek kutatásához és ennek érdekében a hazai és a külföldi szakemberek, intézmények együttműködéséhez is, elősegítve a népek közötti közeledést a jobb megértést és baráti kapcsolatok erősödését.

Eperjessy Ernő

Honismereti mozgalom Ózdon és az ózdi járásban

1980. év szeptember 1-től 1981. február 1-ig megyei *honismereti szakfelügyelő*ként Ózd város és az ózdi járás 24 iskolájában és más művelődési intézményeiben vizsgáltam a *honismereti szakkörök* munkáját. Minden meglátogatott intézmény honismereti tevékenységét értékelttem és konkrét javaslatokat tettem a további munka eredményes folytatására, mintegy ráhangolva az iskolában folyó szakköri munkát az egyéb művelődési intézmények (művelődési házak, könyvtárak stb.) lehetőségeire. Tapasztalataimról tájékoztatást adtam a területileg illetékes járási, városi művelődésügyi osztálynak, a megyei történelemszaktárgyi felügyeletnek, valamint a Rónai Sándor megyei Művelődési Központnak.

*

A *honismereti szakkörök száma és jellege* sokat elárul a jelenlegi helyzetről: 24 intézmény közül 14 iskolában, 2 művelődési házban működik honismereti szakkör. Ezek zömmel *társadalomkutató* (történeti, néprajzi) szakkörök, de a honismeretet szerencsésen kötik össze *nyelvműveléssel, természetvédelemmel* is.

A 12 általános iskolai és 2 gimnáziumi szakkör heti 1–2 órában tartja foglalkozásait. Megjegyzendő, hogy csak kevés helyen használták ki a szakkör működtetéséhez kínálkozó *előnyösebb feltételeket*, amelyek például Borsodnádason és Farkaslyuk bányatelepen a *művelődési házaknál biztosítottak*. Ez a gyakorlat leszűkíti a szakköri munka kereteit, s az egyébként nemes törekvések nem érvényesülhetnek szélesebb társadalmi környezetben.

A szakkörök tevékenységének a leglátványosabb, legszembetűnőbb formája a település helytörténeti és tárgyi néprajzi emlékeinek gyűjtése. A 24 intézmény közül 15-nél található *honismereti gyűjteményt*.

Az általános iskolák közül Putnok I. és II. sz. Ózd II. sz., a Petőfi úti és Ózd Gagarin, Borsodnádasd, Hangony, Királd, Sajókaza gyűjtőmunkája emelkedik ki a tárgyak száma és sokfélesége alapján. A Putnoki és az Ózdi József Attila Gimnázium gazdag néprajzi gyűjteménye az évtizedek óta folyó példás kollektív gyűjtőmunkát dicséri s versengenek a magángyűjteményekkel. Ez utóbbiak gazdái közül is számosan segítik a közművelődést, az iskolai tanítást, például *dr. Séra Mihály* bánhorváti, *dr. Kiss Miklós* dédestapolcsányi gyűjtő.

Valamennyi intézménynél javasoltam, hogy az iskolai szakköri *gyűjtemények tárgyait vegyék fel szakleltárba*, kezeléséről gondoskodjanak, a tantestület valamennyi tagja ismerje meg a szakköri gyűjtemény anyagát, hogy a kiegészítő tantervi anyag tárgyalásánál be tudják építeni a tanmenetbe. Erre egy *jól nyilvántartott* szaktantermi *honismereti gyűjtemény* nyújt lehetőséget, amely annál hatékonyabb, minél jobban tükrözi a település sajátos arculatát.

A tartalmi munkát lemérhetjük azon, hogy a szakkörök alkalmazkodnak-e a helyi hagyományokhoz, keresik-e azokat a foglalkozási, közművelődési formákat, ahol fel tudják használni kutatási, gyűjtési munkájuk eredményeit, tapasztalatait.

Egerszeginé dr. Hurták Erzsébet tanár a néprajzi és nyelvjárási *gyűjtőpályázatokon* folyamatosan és sikerrel szerepelteti tanítványait Putnokon. *Csépányi Béláné* tanár, az arlói szakkör vezetője *Benőfi Soma* reformkori író, költő, etnográfus arlói munkálkodásának emlékeit kutatja eredményesen.

Bárdi Gyula tanár szakköre az oroszországi magyar *internacionalisták* emlékeit gyűjtögeti Csokvaományban, ugyanitt a *Kodály*-emlékév keretében a nagy népzene gyűjtő tevékenységét idézik fel, hiszen Kodály 1942 nyarán itt is gyűjtött, s még él egy-két adatközlője. *Kovács Károlyné* tanár szakköre a *bányászletmód* tárgyi és szellemi hagyo-

mányait gyűjtötte össze Farkaslyukban. *Szél Sándorné* tanár *Királd bányatelep* történetéhez, *Tóth Lászlóné* tanár a *Csokvaományi Mgtsz*, *Kaczur Ernő* tanár a *Hangonyi Mgtsz* történetéhez gyűjtetett írásos és szóbeli anyagot, megalapozva a későbbi kutatásokat, gazdagítva a táj ismeretének forrásait. A kezdeményezések sokfélesége jelzi, hogy a kutatóknak és az általa irányított szakkörnek idomulnia kell a táj gazdasági, irodalmi és történelmi adottságaihoz, emlékeihez, hagyományaihoz.

Vizsgáltam a *szakkörök iskolán kívüli kapcsolatait*, a más szakkörökkel, intézményekkel, testületekkel kialakult együttműködését. Biztató példák közül is dicséretes, hogy a *Barta Aladár* vezette *komplex természetbarát-szakkör* a Békés megyei Gáborján község szakkörével alakított ki kapcsolatot (munkatervek egyeztetése, tapasztalatok cseréje). Az Ózdi Népművelési Intézmények Honismereti Köre tapasztalatcsere-látogatást szervez a Sárospataki Tanítóképző Főiskola *Honismereti Körével*, illetve a Hazafias Népfront sárospataki *Honismereti Szakbizottságával*.

Tartalmas *együttműködés* jellemzi többek között a Putnoki I. és II. sz. Általános Iskola, a Putnoki Gimnázium és a Keleméri Tompa Emlékház, továbbá az ózdi iskolák, közöttük kiemelkedően a Petőfi úti Általános Iskola és a Gyártörténeti Gyűjtemény viszonyát. Számos ózdi iskola nevelői iktatják be környezetismereti kirándulásaik programjába a Borsodnádasi Helytörténeti Gyűjtemény megtekintését. A 102. sz. Gábor Áron Szakmunkásképző Intézet gazdag ásványgyűjteményével kívánja gazdagítani a Királdon létesítendő Bányászati Múzeumot.

*

Tudatosan hagytam beszámolóim végére a *szakköri munka mozgalmi jellegét*. Az ifjúsági szervezetek (úttörő és KISZ) keretében egyre inkább megtalálják azokat a formákat, amelyek az iskola és a mozgalom nevelési, oktatási céljainak együttes megvalósítását szolgálják. Az értő és önzetlen pedagógiai vállalkozás szép példáival találkoztam. A teljesség igénye nélkül hadd soroljak fel néhányat a követendők közül!

Az „*Egy üzem–egy iskola*” mozgalom keretében a Putnoki II. sz. iskola tanulói a Bányatelepi Művelődési Ház szakköreiben találnak foglalkoztatást. Az Ózdi I. sz. Általános Iskola a *csapatörténet emlékeinek* bemutatására készül, de sok más iskola is ebben a tevékenységi formában hangolja össze feladatait, mert nem könnyű egy alig két évtizede létesült *lakótelepen hagyományt teremteni és ápolni*.

A *névadó* (csapat, iskola és szakkör névadója) hagyományának kutatása, ápolása jelzi, hogy a közösség sajátos arculatát kívánja kifejezni. Él és hatékony a névadó emléke az Ózdi József Attila Gimnáziumban, a Farkaslyuki Gagarin Általános Iskolában, a Borsodnádasi Istvánffy Gyula Honismereti Szakkörben, a Putnoki II. sz. Általános Iskola Szőnyi Márton úttörőcsapatában.

Jó lenne általánossá tenni az Ózdi Petőfi úti Általános Iskola úttörőcsapatának gyakorlatát: *Veressné Demjén Mária* a Riporter őrssel az iskolarádióon keresztül *település- és üzemtörténeti adást* szervez, a rajokat a patronáló KISZ-szervezetek képviselői kísérik üzemlátogatásokra, ezzel is segítve pályaválasztásukat. Az Ózdi Gimnázium a *KISZ-szabadidőprogramban* foglalkoztatja a népművészetet ápoló díszítőművészeti szakköröket. A 102. sz. Gábor Áron Szakmunkásképző Intézetben a *KISZ tudományos és művészeti vetélkedőinek* kérdésanyaga az iskola korábbi tanulói, tanárai által gyűjtött helytörténeti, munkásmozgalom-történeti adalékokra épül. *Nagy Károly* a farkaslyuki szakkör tagjait *bányalátogatásra* viszi. Munkáját a Magyar Televízió a Tizen Túliak Társasága című műsorában népszerűsítette.

Az ózdi iskolák – a szó nemes értelmében véve – az „*aktív honismeret iskolái*”.

Dr. Nemcsik Pál

Szocialistabrigád-vetélkedő a túrkevei Vörös Csillag Termelőszövetkezetben

„Három évtized telt el a magyar mezőgazdaság szocialista átszervezésének kezdete óta. Ebben az időben alakultak meg Túrkevéen is az első termelőszövetkezeti csoportok. Túrkeve dolgozó parasztsága azonban egy történelmi lépéssel megelőzte az ország többi települését és az ország első termelőszövetkezeti városa lett.” Ezekkel a mondatokkal kezdődik az a több éves adatgyűjtés után elkészült gazdaságtörténeti munka, amely eredeti írásos forrásokra támaszkodva a túrkevei termelőszövetkezeti mozgalom 1948–1978 közti időszakát öleli fel.

Utunkat megismerni és megismertetni nekünk is szándékunkban állt, ezért kapta kézhez minden tsz-tag a róluk és nekik készített könyvet, és ezért hirdettük meg az elmúlt év második felében a szövetkezetben működő 31 szocialista brigád csaknem ötszáz tagjának a tsz történetével kapcsolatos vetélkedőt. Az itt szerzett tapasztalataimról, benyomásaimról szeretnék számot adni.

Túrkevéen először történt meg, hogy a könyv ünnepén helyi témájú könyv anketjára gyűlhetett össze a közönség. *Hagymásy Sándor és Urbán László: A közös gazdálkodás 30 éve Túrkevéen c. könyvének* anketjára 1980 júniusában került sor a tsz Táncsics Klubjában, az ünnepi könyvhét keretében. Az érdeklődők: tsz-tagok és nyugdíjasok, alapítók, a tsz szocialista brigádjának tagjai és a helyi honismereti körhöz tartozók végig aktív résztvevői voltak az anketnek.

Maga a vetélkedő három részből állt, felölelte a város rövid történetét, a tsz-mozgalmat napjainkig, és a vetélkedőn való jó szerepléshez nélkülözhetetlen volt a tsz fontosabb belső szabályzatainak ismerete, az azokban való eligazodás (tagsági jogok és kötelezettségek). A rendelkezésre álló anyagból nem volt könnyű kiválogatni, hogy mit és mennyit kérdezzünk a versenyzőktől. Ebben a tsz történetét jól ismerő idősebb tagok is segítettek.

A szövetkezet történetének fontosabb eseményei szerepeltek a vetélkedő kérdései között, kitértünk minden számottevő fordulóra (alakulás, egyesülések, 1956-os események), és a válaszokat az országos társadalmi-politikai események összefüggésében kellett megadni. A várostörténeti kérdésekre a helyi múzeumban és könyvtárban kapták meg a választ a résztvevők, közben megismerkedtek Túrkeve múltjával, környékünk régészeti leleteivel, a város híres embereivel. A felkészülést TIT-előadások segítették, levetítettük a városról 1976-ban készített filmet, a vetélkedőnek még színészközreműködője is volt Cs. *Németh Lajos* személyében. A vetélkedőn összesen 260 fő vett részt, örömről szolgál, hogy többségük fizikai dolgozó volt.

Szocialista brigádjainkat első alkalommal mozgósítottuk olyan témájú vetélkedőre, amelynek szűkebb hazánk jobb megismerése volt a célja. Közülük 11 brigád jelenleg is részt vesz egy ötfordulós politikai, honismereti, természettudományi, valamint művészet-irodalom témakörben Túrkeve első termelőszövetkezeti várossá válásának 30. évfordulója tiszteletére meghirdetett városi vetélkedőn. A versenyt áprilisban szóbeli döntő zárta. Februárban *Tóbiás Áronnal* találkoztak a versenyzők, érdekes, izgalmas előadást hallottak irodalmi életünkről és Túrkeve szülőteréről, *Korda Sándorról*.

Folyamatos munkával igyekszünk megismertetni az itt élő embereket a város, illetve a tsz történetével, és ehhez jól kapcsolódik Túrkeve szövetkezeti várossá válásának 30. évfordulója.

Debreceni Lászlóné

Néprajzi gyűjtőúton Kelet-Szlovákiában

A magyar és a szlovák tudományos akadémia között fennálló egyezmények keretében 1980. november 3. és december 3. között a Kelet-Szlovákiai Abaújban, Zemplénben és Ungban voltam tanulmányúton, a Szlovák Tudományos Akadémia Néprajzi Kutatócsoportja (NU. SAV.) vendégeként. Az egy hónap nagyobb részét terepkutatással töltöttem az említett területek magyar és szlovák falvaiban. Ezen kívül ellátogattam a Kelet-Szlovákiai Múzeumba és a Szlovák Tudományos Akadémia kassai társadalomtudományi részlegéhez. Ezen intézmények, személy szerint pedig *dr. Michal Markuš* és *L'udovit Neufeld* segítségét, terepismereten alapuló tanácsait ezúton is köszönöm.

A jeles napi szokások és hiedelmek, az emberi élet fordulóihoz kötődő hagyománykör mellett igyekeztem mindenütt képet kapni a település egész kultúrájáról, s külön is a lokális, gazdasági és nem gazdasági jellegű kapcsolatokról. Mindegyik témakörben az interetnikus kapcsolatokat vizsgáltam.

Két területen töltöttem több időt. Az egykori abaúji részen az Olsva völgyében *Magyarbödön*, illetve *Petőszinyén* és *Alsómislén*. *Magyarböd* a környező református településekkel együtt (*Györke*, *Beszter*, *Alsó- és Felsőcsáj*, *Petőszinye*) nyelvsziget. *Petőszinye* lakosságának többsége pedig ma már katolikus vallású szlovák. Szokásaikban, viseletükben, nyelvjárásukban nagyon sok archaizmust őriznek.

Az egykori Ung vármegyének a régi nagykaposi és szobranci járása tartozik Szlovákiához. Az egykori nagykaposi járás következő községeiben végeztem alaposabb gyűjtőmunkát *Varga László* kollégiumi nevelőnek, az Ung-vidék néprajza szorgalmas és eredményes gyűjtőjének önzetlen segítségével: *Szirénfalva*, *Nagyszelmenc*, *Dobóruszka*, *Budaháza*, *Vajkóc*, *Mátyóc*, *Kaposkelecsény*, (régén 3 falu: *Kelecsény*, *Nyarád*, *Mocsár*), *Csicser*, *Bés*, *Iske*, *Vaján*, *Kerész*, *Mokcsa*, *Mogyorós* és *Nagykapos*. Viselet ugyan itt már nem használatos, bár a szövés-fonás, s így a fonók is az 1950-es évekig éltek. Az ünnepi szokások

Magyarböd, református templom

Magyarbödői viselet

nyoma máig szépen tanulmányozható. Nemesi község *Mogyorós, Mokcsa, Vajkóc, Ves-kóc*.

Ung-vidéki munkámat segítette a CSEMADOK *királyhelmeci*, terebesi járási bizottsága. Munkám végeztével tapasztalataimról beszámoltam érdeklődő hallgatóság előtt a nagy-kaposi Erdélyi János-körben, illetve a gimnáziumban.

Barna Gábor

Megalakult a CSEMADOK Liszt Ferenc klubja

Liszt Ferencet, a világhírű zongoraművészt és kiváló zeneszerzőt számos szál fűzi Pozsonyhoz. Első alkalommal mint 9 éves kisfiú érkezett ide édesapjával, az Esterházy-uralom doborjáni számadó tisztjével. Két sikeres soproni fellépés után *Esterházy Miklós* Ventur utcai (ma Jirásek utca) 15. szám alatti palotájában zeneértő közönség előtt mutat- ta be tudását. Ezt az eseményt a ház falára elhelyezett, és 1961-ben leleplezett bronz dombormű adja tudtul. Egy másik emlékmű a Rudnay téren, a dóm előtt van. Ez a Liszt Ferencet ábrázoló bronz mellszobor *Tilgner Viktor* remek alkotása. A vaskerítésen a szobor előtt a Koronázási mise első akkordjainak hangjegyeit láthatjuk.

Pozsony városa régi nagy adósságot törlesztett, amikor a CSEMADOK a Primás-palota néven ismert remek műemléképületnek Tükörtermében megtartotta a *Liszt Ferenc Klub* alakulógyűlését. A Klub megalakításának előkészítője, lelkes szervezője, a város ismert zenetanára, *Schleicher László* volt. Az ő érdeme, hogy több éves áldozatos munkával, a CSEMADOK KB támogatásával, tető alá hozta a Liszt Ferenc Klubot.

A klub alapítói tagjai között ott vannak a város zenei életének reprezentánsai, mint pl. *dr. Rajter Lajos* zeneszerző, karnagy, *dr. Ladislav Burlas* szlovák zeneszerző és zenekritikus, *Rudolf Macudzinski* zongoraművész és főiskolai tanár. A megjelent tagok közül megemlítjük *Hamar Péter* hegedűművészt, a Varhan kamaraegyüttes tagját, *Pintér Ferencet* a diószegi Vox humana dalkör karnagyát, *Viczay Pált* a CSEMADOK KB zenei osztályának vezetőjét. Összesen nyolcvanvan jelentek meg, de az azóta eltelt egy hónap alatt a tagok létszáma megkétszereződött. A külföldi vendégek közül az alakulógyűlésen jelen voltak *Forrai Miklós* a Budapesti Liszt Ferenc Társaság főtitkára, *Nagy Alpár* a Soproni Liszt Társaság elnöke, *dr. Legány Dezső* budapesti zeneszerző. Az alakulógyűlésen *Schleicher László* zenetanár, a klub titkára tartott színvonalas, érdekes előadást Liszt Ferenc pozsonyi látogatásairól.

A klub további összejöveteleit – szám szerint évente ötöt – a CSEMADOK KB szék- házának tanácstermében fogja tartani. Az első klubnap január 12-én volt, *Schleicher László* folytatta Lisztről szóló tanulmányának felolvasását. Előadását 36 színes dia vetíté- se tette érdekessé. A távlati tervekben igen bőséges anyag szerepel Liszt Ferenc életéről és munkásságáról.

Nincsen olyan város, melyhez a szeretet annyi szála fűzte volna Lisztet, mint Pozsony- hoz, nincsen város, mely Lisztnek emlékét úgy ápolta volna, mint a múltban a város Zene- egyesülete és dalárdája és ennek folytatásaként most a CSEMADOK LISZT FERENC KLUBJA.

Vörösmarty Géza

Domokos Pál Péter nyolcvanesztendő

A Moldvában élő magyarok eredetének, múltjának és jelenének több mint fél évszázada, mindmáig legfáradhatatlanabb kutatója s legjobb ismerője Domokos Pál Péter. 1929-ben járt először a moldvai magyar falvakban népdalgyűjtő körúton s e gyűjtőút eredményét, páratlan szépségű dalokat, balladákat 1930-ban, a Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Társaságának ülésén ismeretette.

Az egyre gyarapodó népzenei gyűjtemény mellett Domokos Pál Péter mind többet tudott meg e számkivetett magyar népcsoport keserves életéről, kultúrájáról. Megindító sorsukról könyvekben, cikkeken adott hírt. Dalaitat terjesztette, népszerűsítette, nyomában több kutató kerekedett fel, hogy újabb gyűjtéseket végezzen. Odaadó, fél évszázados munkájának eredménye, hogy számos moldvai csángó dal népünk élő zenekultúrájának részévé vált.

1981-ben Péter-Pál napján ünnepli Domokos Pál Péter nyolcvanadik születésnapját. Köszöntjük őt ez alkalommal egyik legkedvesebb adatközlőjének, a nyolcvanhat esztendő Simon Ferenc Józsefnének visszaemlékezésével.

DOMOKOS PÁL PÉTER 1941-ben megjelent könyvében így emlékezik találkozásukra:¹ „Második utam alkalmával Bákóból mentem ki a megye felső szegletében fekvő Lécpedre. Éppen Anna napja volt s a faluban búcsú- és püspökjárás. Simó Anti Józsihoz szálltam, s mondhatom, hogy a búcsús tapasztalatok szomorúságát csak házigazdám szívességes, jó magyar gondolkodása valamint felesége fonográfra is fölvett dalai felejtethették.”

SIMON FERENC JÓZSEFNÉ pedig így idézte fel az első találkozás történetét:

Szent Anna napja vót nálunk s akkor vót a búcsú, Szent Annának búcsúja. Nagy búcsúra készültünk, még a püspök es ott vót. S akkor a gyermekem, a fijam, rakták ki a zöd ágat, az út mellett a temetőtől ki a templomig, kétfelé az út mellé, ahogy várták a püspököt.

Én otthon főztem s egyszer csak hazajött Józsim s azt mondja:

– Édesanyám, vannak itt valami pózáló² emberek s kérnek szállást. Aki béereszti, hát lepózálják az életjüket,³ még a fiatalokat es, kinek szüksége van rá.

Mondom:

– Halgass te gyermek! Mennyi cigány jár az úton mind befogadjuk? Mert annyi járt akkor nálunk búcsú napján, hogy az egyik jön, a másik meen. Az egyik meen, a másik jön, nem tudsz tőllik szabadulni. És még hejzánk jöttek a rókonság, az idegenség, más falukból kocsikval, ilyen lókocsikval. S mondom:

– Látod milyen keskeny ez az udvar, ha két-három kocsi bójó ide, még nem es tud megfordulni! Hát még a cigányokat es idehozod?

Anyám! – aszongya – ezek nem cigányok, meglássa kend, hogy milyen emberek! Fogadjuk bé!

Aszongya az emberem:

– Haggy békét te neki, hojza ide!

Na akkor – mondom – ereggy! Ha apád is mongya, ereggy!

Józsí el es ment s egyszer hát hojza. A kocsicska béborítva gyékényvel, hogy az eső ne verje őket. Akkor ők imá kiszálltak vót a kocsiból, Domokos Pál Péter fogta a gyeplőjét a

¹ A moldvai magyarság múltja és jelene (Kolozsvár, 1941. 169. old.)

² pózáló = fényképező

³ élet = porta a házzal együtt

lónak, vezette. Kicsi lovacska befogva . . . No, bójöttek a kapun, köszöntek, hogy hínak, megkérdezték az uramat es, engemet es, aztán mondom:

– Telepedjenek le, űjenek le!

Leültek oda a tötésre. Mondom:

– Jöjjenek bé, s teríték asztalt. Asztalt tettem s ettek s akkor megkért engemet s az emberemet, hogy keressünk nekik valami lejánýokot, hogy este énekeljenek nekik. Ő másodmagával vót, egy társával. Hát, kéri az uram, hogy mejen lejánýokat kerejsünk?

De én ugy felforrtam magamban!

Miféle emberek lehetnek ezek, hogy ide lejánýokat kérnek az én életembe, hogy azok énekeljenek? Hát én erőst felforrtam! Akkor azt mondotta az én emberem:

– Van itten egy leján, Kató Marika, jól tud énekelni.

Na jól van, de én magamba haragudtam, hogyhá milyen emberek ezek. Ettek ottgagyon, eccer csak bójött két mozikás. Elkezdtek ottgagyan húzni – látták, hogy urak –, mozikálni a keserveseket. Én nem szerettem, hogy melyent énekeltek. Haragomba mondom nekik:

– Ne ezt énekeljétek!

– Hát melyiket?

Én elkezdtem: Nem zereg a falevele, ha a szél nem fujja, Jártál hejzám kisangyalom, az Isten is tudja. . .

Szép nótával! Nem úgy mint most. Akkor bátran belényúl a zsebibe Domokos Pál Péter s kiveszen, nem tudom mennyi lejt, s odaadja nekik, a cigányoknak.

– Tessék szaladjatok!

Elmentek a cigányok s mi ott maradtunk. Azt mondja az emberemnek:

– Józsi bácsi, ha maga megengedi s néni Ilana akar, akkor nekünk nem kellene lejánýok ide. Énekel néni Ilana nekünk.

S akkor az én uram:

– Lehet, hagyom én, hagyom!

– Maga, néni Ilana akar-e?

– Igen én! En tudok énekelni.

Aztán szépecskén az asztalt eltakarítottuk, az ételt elraktam, elláttam a dógomat.

– Eredj László – asszondja, – nem tom hogy hitták az ő társát – hozd bé, ami a kocsiba van!

De nem tudtam, hogy a kocsiba mi lesz. Mikor az béhozta s én megláttam, hogy micsoda szerszámokat hozott oda bé, én es, s az emberem es megejedtünk. Én addig olyant sohase láttam, sohase halltam. No osztán szépecskén oda az asztalra én leültem oda s én kezdtem énekelni:

„Nem zereg a falevele, ha a szél nem fújja.

Jártál hejzám kisangyalom, az Isten is tudja.

Titkos a szerelem, félek az édesanyádtól,

Azt hallottam nyári babám, válunk el egymástól.

Nem válunk el babám, azt csak a falu szája mondja,

Felfogadtam Isten előtt, el sem es hagylak soha.”

Ezt énekeltem leghamarább Domokos Pál Péternek. Mikor elénekeltem, akkor tette a tüt vissza a gépbe, hogy én hallgassam meg, hogy én hogy énekelek. Őt-hat éneket visszaénekel nekem mind a gép.

– No, néni Ilana, – aszongya – maga így énekel.

Osztá én egész nap énekeltem neki, estig. S én úgy tartottam számba, hogy huszonötöt s amikor kijöttem ide Magyarországra, s ott esszegyültünk Pesten, s ott még vót egy nagy tisztes ember s így le vótunk ülve, azt mondja Domokos Pál Péter,

– Sok éneket énekel néni Ilana, amiket kihoztam ide Magyarországra.

Mondom:

– Úgy tartom én eszbe,⁴ hogy huszonötöt.

– Mifélét? – aszongya – nyócvant! Nyócvant énekel belé!

Legutóbbcori énekem vót: „Ó ember gondolkojál. . .”

No, osztán a másnap reggelt megértük, akkor lejött a lejányom, a fiam otthon volt, az uram otthon volt, akkor lefényképelt. A házunkot, minket, az egész családot s aztán elmentek egy délután. Elmentek s aztán küldött írást vissza, csinált egy könyvet, abba minden családomval benne vagyok.

1932-ben énekeltem Domokos Pál Péternek s azutánól mindig énekelek, visznek ingemet a tanárok. Voltam Marosvásárhelyre, vótam Kolozsvárra, vótam Pécsvárodra, Kaposvárra, vótam Kalocsára, vótam Kecskemétre, osztá Pestre legtöbbször.

Énekelek, visznek a tanárok. Isten fizesse meg Domokos Pál Péternek!

Lejegyezte: *Kóka Rozália*

Varrottas lepedő szegétye 1766-ból (Erdély)

⁴ eszbe tart = emlékszik

Csapody Vera, a magyar föld növényeinek művésze

A Baross utca egyik hatalmas bérházának első emeleti lakása különleges kicsi sziget a körönetegben. Élő és élővé varázsolt növények társaságában fogad a fehér hajú, mosolygós szemű botanikus-festőművész, *dr. Csapody Vera*. Nemrégiben ünnepelte 90. születésnapját, de még most is fürgén fut a vendég elé és fáradhatatlanul kalauzol végig birodalmán. A kis munkaszobában az ablak mellett áll íróasztala a kész, vagy munkában lévő rajzokkal. Csapody Vera most is pontos időbeosztás szerint él, nyolc órát tölt munkaasztalánál. Derűs bölcsesség, kiegyensúlyozottság árad minden szavából, mozdulatából. Nem mindennapi életpálya az övé.

1890. március 29-én született Budapesten, édesapja szemorvos, címzetes egyetemi tanár. Nyolcan voltak testvérek, ő a legidősebb. Bár akkoriban nemigen volt divat

lányokat magasabb iskolába küldeni, őt mégis beírták az egyetemre, látva milyen szenvedélye a tanulás (a 40 hallgatóból mindössze négy lány volt). A tudományegyetem mennyiségtan-fizika szakát választotta, ahol olyan professzorok előadásait hallgatta, mint *Eötvös Loránd*, *Beke Manó*, *Fröhlich Izidor*. Az egyetem elvégzése után meghívták gyakornoknak a fizika tanszékre, de alig kezdte meg laboratóriumi kísérleteit, amikor a sors közbeszólt. Édesapja váratlanul meghalt és a nagy család kenyér nélkül maradt. Meg kellett hát válnon az egyetemtől (akkoriban a gyakornokok még nem kaptak fizetést) és délutáni tanítást vállalt a Váci utcai leánygimnáziumban. Egy gyakorló év után 1913-ban megszerezte a tanári oklevelet, majd 1914-től fiúknak tanított matematikát, fizikát a Práter utcában, 1916–1948-ig pedig a Sophianum leánygimnáziumban, ahol a fizika szertárat saját készítésű műszerekkel szerelte fel. Harmincnégy évi munka után, az iskolák államosításakor elvesztette állását. Nem tartottak igényt szolgálataira, tudására, de szerencsére nem mindenki gondolkodott így. A Növénytár nemcsak befogadta, hanem az ő kezdeményezésükre került sor az ítélet felülvizsgálására, majd a rehabilitására.

Másik szenvedélye, a magyar föld növényeinek gyűjtése és megőrkítése, egy bajai nyaralással kezdődött. 1912-ben nagyapja beteg lett, ezért édesanyjával együtt mellette töltötték a nyarat. Élvezte a vidéki életet, járta a szőlőket réteket, s szinte „kötelezőnek” érezte mindezek megőrkítését. Ott fogant meg benne a gondolat: minden Magyarországon élő növényt le kellene festeni. Rajzolni, festeni egyébként is szeretett és most ki próbálhatta, milyen is lehet egy szőlő között talált egyszerű kis gyom a rajzlapon. Budapestre visszatérve elővette a Cserei-féle (akkor az egyetlen magyar nyelvű) növényhatározót, hogy azonosítsa a növényeket. Ettől kezdve mielőtt egy növényt lefestett volna, elő-

Zádorlaci Klára felvétele

szőr meghatározta a fajt és igyekezett minél jobban megismerni, alakítani sajátosságait. Először előadásainál hasznosította a festményeit, majd kiállítás rendezett az iskola tornatermében, amelyet a Növénytár munkatársai is megnéztek, így *Jávorka Sándor* is, aki meglátva Csapody Vera növényfestményeit, felkiáltott: ilyen illusztrátorra van szükségünk! Rögtön fel is kérte, hogy kéziratához készítse el a rajzokat. Ettől kezdve Csapody Vera tanítás után mindennap bejárt a Növénytárba Jávorkához, aki megtanította a botanikai látásmódra és az alaktani bélyegek alapján való növény meghatározásra. Ekkoriban történt, hogy levelet kapott a szegedi egyetem botanikaprofesszorától *Györffy Istvántól*, aki arra kérte, hogy minél előbb keresse fel személyesen. A találkozás alkalmával azt kérdezte a professzor Csapody Verától: miért nem doktorál le növénytanból, hisz az elmúlt húsz esztendő alatt igen értékes munkát végzett ezen a területen. Csapody Vera hiába tiltakozott, hogy ő fizikatanári oklevéllel rendelkezik és ez így nem szokás, végül mégis engedett a rábeszélésnek és 1931-ben ledoktorált növénytanból.

1924-ben készültek el rajzai *Jávorka Sándor: A magyar flóra* című művéhez, majd az 1925–1928 között megjelenő *Méhes, Szterányi, Greguss, Kerékyártó, Mohay* által írt természetrajzi tankönyvek botanikai részéhez készítette el az illusztrációkat. Minél többet rajzolt, festett, annál jobban megismerte a növénytan tudományát is és ez vezetett a nagyszerű 4200 rajzot tartalmazó Ikonográfia elkészítéséhez (*A magyar flóra képekben*), amely ekkor világszerte egyedülálló vállalkozás volt.

Amikor csak tehetette, útra kelt, hogy összegyűjtse és megörökítse egy-egy vidék jellegzetes növényeit. Elhatározásának megfelelően bejárta a történelmi Magyarország tájait. Mindig a maga gyűjtötte friss anyagot dolgozta fel. Gyűjtőútjairól apró tárgyi emlékek is tanúskodnak: érdekes formájú kövek, növények, melyek méltó helyen sorakoznak, a „Jókai-szekrényben”, ami Csapody Vera otthonának féltett kincse. Édesanyja ugyanis leánykorában *Jókai Mór* szomszédságában lakott, és amikor többek között ez a szekrény is – Jókai ebben tartotta kagylógyűjteményét – eladásra került, ők vették meg s azóta igen nagy becsben tartják. Csapody Vera ebben a szekrényben gyűjtötte össze, és „állandó kiállításon” mutatja be a hosszú évtizedek alatt megtett sok-sok utazás kedves emlékeit.

Pedagógusmunkája mellett csaknem 14 000 akvarellt készített, ezekből ötezer a Természettudományi Múzeum Növénytárában található, a többi pedig pontos rendszerbe szedve egy nagy, barna szekrény őrzi a dolgozószobájában. A polcokon a megjelent könyvek sorakoznak, a gazdag életműből csak ízelítőt adhatunk: 1934-ben jelent meg *Jávorka–Csapody: A magyar flóra képekben*, 1975-ben ugyanezt Közép-Európa délkeleti részének flórája címváltoztatással angol nyelven, 1979-ben pedig német nyelven jelentette meg az Akadémia. A *Jávorkával* együtt alkotott *Az erdő-mező virágai* című népszerű képes határozó 1950 és 1972 között öt magyar és három szlovák kiadást ért meg. Csapody Vera a festést őshonos növényekkel kezdte, majd a dísznövényeken kívül elkészítette a tizkötetes Magyarország kultúrflórája sorozat színes atlaszát is. Illusztrált gyomnövényekről, gyógynövényekről, erdei fákról, cserjékről és zöldségtermesztésről szóló szakkönyveket is. Az ifjúság számára készült az eddig két kiadást is megért *Kis növényhatározó* és a *Bűvár* sorozatban megjelent *Vadvirágok*.

Gazdag munkásságát kétszer jutalmazták a Munka Érdemrend ezüst fokozatával és a Szocialista Munkáért Érdemrenddel, a Kertészeti Egyetemtől megkapta a legnagyobb elismerést jelentő Entz-emlékérmét, 1980. április 4-én pedig a legmagasabb állami kitüntetést, az Állami díjat.

Csapody Vera jelenleg a készülő Dendrológiai Atlasz (fákról szóló tudományos munka) tusrajzait készíti és lázas munkatempóját az is magyarázza, hogy még hátravan a három kötet több ezer rajza. Kezének most is engedelmeskednek a szerszámok, a szeme sem romlott el a hosszú évtizedek alatt végzett aprólékos munkától, erejét megsokszorozzák a még rá váró fontos feladatok, az alkotás láza. Azt mondják: a tollal is fest, ezért is emle-

getik botanikus-festőművészként, bár ő mindig tiltakozik ez ellen, a tudományos illusztrátor megnevezést tartja helyesebbnek.

Hiába próbálta átadni tudását a fiataloknak, utánpótlás nemigen van. Rövid idő után hátat fordítottak ennek az igen nagy kitartást és türelmet igénylő munkának, hisz sokkal egyszerűbb feladatokkal is többet kereshetnek, akkor minek rontsák a szemüket. Ezt a munkának már nem is nevezhető szép, de végtelen türelmet és kitartást igénylő feladatot csak hivatásszeretből, megszállottságból lehet végezni, hisz sokszor éveket vesz igénybe egy-egy ilyen könyv elkészítése és fizetség is csak akkor van. Így aztán a múzeumok rajzolóhiánnyal küzdenek.

Csapody Verát fiatalok és idősebbek egyaránt nagy tisztelettel veszik körül és szeretnék minél több munkához alkotótársnak megnyerni. Talán ennek is köszönheti, hogy megőrizte fiatalosságát, munkakedvét. Jelenleg is fiatal alkotótársa van, dr. Debreczy Zsolt, a Növénytar egyik „megszállott” kutatója. Együtt készítik a négykötetes (az első kötet már kiadásra vár) Dendrológiai Atlaszt, ami a világ hidegtűrő fás növényeit foglalja össze.

Dr. Csapody Vera középiskolai tanár, tudományos illusztrátor, a magyar föld virágainak művésze egész életét a tudománynak, a gyermekek oktatásának szentelte, magánéletre nemigen jutott ideje. De nem maradt mégsem egyedül: népes családban él, s hálás szeretettel emlegeti a hugát, aki mindig odaadóan gondoskodott róla.

Zika Klára

Gökereink—forrásaink

Honfoglaláskori lovassírt fedeztek fel Nógrádsápon az általános iskola nyomkeresői. A múlt században előkerült Piliny-leshegyi öt sír óta nem találtak ilyen értékes leletet Nógrád megyében. A Nógrádsáp határában emelkedő Tatárka domb mélyében emberi csontokon és a gazdájával eltemetett ló csontmaradványain kívül aranyozott ezüst övveretek, vascsat, feltűnő épségben megőrzött bőrvardarabok, nyílhegy, tegezvasalás-töredékek rejtőztek. A szécsényi Kubinyi múzeum régészei megállapították, hogy a *halomsír* a honfoglaló magyarok első nemzedékéhez tartozó, a IX. század végén vagy a X. sz. elején meghalt magas rangú, gazdag vezető ember földi maradványait őrizte meg. Sajnos a sírt nem sokkal a temetés után kirabolták, erre utal a csontmaradványok hiányos volta, s azok rendezetlen elhelyezkedése. A kutatók úgy vélik, hogy a Tatárka domb helyén földvár állott, ezért sáncátvágással, körárokkel folytatják a kutatásokat.

Székesfehérvárott a várfal északnyugati rondellájára, valamint a hozzá tartozó Olaszbástyára bukkantak, sőt a történelmi belváros több épületének kertjében középkori várfalmaradványokat leltek — amelyek a belváros műemlékegyüttesét sajátos keretbe foglalják. Bárcsak néhány előkerült faltöredék jelzi és alkotja a

város hajdani falának vonalát, a domborzati viszonyok változásai azonban sejtetik, hogy az egykori metszeteken látható — az évszázadok során nagyrészt megsemmisült — erődítés némely szakaszát épségben rejti a föld.

Az északi Bakonyban talált kétezernél több halomsír feltárása alapján a régészek feltételezik, hogy a Bakony az őskorban a települések számát tekintve lakottabb terület volt, mint ma. A méteres magasságú és 10–15 méter átmérőjű halmok nagy része a bronzkorból és a kora vaskorból származik, de római kori is előfordul köztük. Vaszar és Ugod környékén 10–20 halomból álló sírmezőkre leltek, és az erdő oltalmazta vidékeken — például *Bakonybél* közelében — 226, *Németbánya*, továbbá *Bakonyjákó* térségében száznál több sírból álló sírmezőt térképeztek fel. A halmokból előkerültek azok a föld nyomásától megroppant cserépedények, amelyekben a korabeli rítusok szerint, élelmet helyeztek el az elhunytak.

A tudományos szenzációnak számító négy-szállási jász sírokat, s egy templom alapjainak maradványait tanulmányozzák az archeológusok. A csontvázak elhelyezkedéséből megállapították, hogy a temetőben kezdettől fogva bizánci (keleti) keresztények temetkeztek, s mivel a római katolikus egyház annak idején eretnekeknek tartotta őket, ezért másodszor is megtérítették az itt lakókat. A temető legkorábbi sírjai a XIII. sz.

második feléből valók. A sírok feltárása értékes adalékokkal járult hozzá a jászok korai kultúrájának megismeréséhez.

Ötezer éves épület maradványait fedezték fel Csongrád megyében, a gorsai állami gazdaság területén. A páratlan értékű leletek hasonló eddig csak Bulgáriában és Görögországban találtak. A régészek különleges fűróberendezésekkel kutatták a környéket, s az épülettől 200–300 méterre több helyütt találtak hasonló korú házmatuszálem-maradványokat. A tudósok feltevései: e területen nagyobb falu állt. Ennek feltárásával majd pontos képet kaphatnak az 5 évezreddel ezelőtt itt élt emberek életéről és szokásairól.

Új látinivalókkal bővül a múzeumfalu Őpusztaszeren, ahol honfoglaló őseink „szerét ejtették” a haza területi elosztásának, és ahol a felszabadulás után elsők közt osztottak földet. A Csongrád megyei múzeum birtokában lévő relikviákkal berendeztek egy alföldi tanyaépületet, egy Szentés környéki gazdaházat és egy makói hagymásgazda házát. Befejezés előtt áll egy csongrádi halászház építése, s még idén felállítják a díszkaput, amelynek domborművi ékítményei történeti jeleneteket elevenítenek meg. A közeljövőben már tanulmányozhatják az ide látogatók a század eleji tárgyakkal berendezett alföldi tanyai olvasókört és a tanyai iskolát is. Most készült el Őpusztaszeren a Szentés környéki szőlőmalm alapozása, kovács- és bográrműhely berendezését is tervezik.

A régi alföldi vőfélyek teljes eszköztárával gazdagodott a Csongrád megyei múzeum. A lakodalmi vendégek hivatásához nélkülözhetetlen csikóbőrös kulacs, s az egyéb emlékek: a szalagos bot, a kalap- és a mellvirágdíszek gyarapítják a néprajzi anyagot.

Egész pincelabirintust találtak Egerben, amely általában csak egyszintű. A régi város ugyanis nagyon alacsony fekvésű volt, s a talajvíz miatt nem építhettek egymás fölötti rétegekben. Legtöbb a városi tanács udvarán fedeztek fel egy feltehetően középkori, valamint egy XVIII. századi pincét.

Helytörténeti múzeummal gyarapodik Pécs. Itt kapnak helyet a kisipar, a kiskereskedelem és a vendéglátás régi emlékei is. A baranyai Bólyban megvásárolták egy százesztendősszatócsbolt eredeti berendezéseit, közte a csengős pénztárt és a Franck kávé reklámtábláját. Hasonló módon tettek szert egy szuszterműhely berendezésére. Az idekerült régi cukrászműhely legértékesebb darabja egy múlt századi vas otyasütő. A pécsi vendéglőktől és szállodáktól értékes bútorokat és eszközöket kapott a múzeum, s így lehetővé válik a hajdani vendéglátás körülményeinek, hangulatának felidézése is.

Emlékszóbat rendeznek be Flesch Károly tiszteletére Mosonmagyaróvárott. Az 1944-ben

elhunyt neves hegedűművész és zenepedagógus a város szülőtte, gyermekéveit itt töltötte, s itt ismerkedett meg a zene alapjaival. Az életpályájára vonatkozó dokumentumokat a Hazafias Népfront mosonmagyaróvári bizottsága gyűjti. A lelkes helytörténészek felkutatták azokat a kiadványokat, újságcikkeket is, amelyek koncertjeit méltatják.

Az utolsó zalai vándorkovács kéziszerszámai gazdagítják a göcseji múzeumot. A zalai vándorkovács-dinasztia utolsó tagja, *Hordós Gyula*, 71 esztendőss bocfföldi mester hajdani munkeszközeit a zalaegerszegi múzeumnak ajándékozta. Közülük a legértékesebb a 150 éves hordó alakú bőrduda és a bőrfűjtató. Hazánkban ehhez hasonló már nagyon kevés található. A hadseregben gyógykovács-képesítést szerző Hordós Gyula muzeális ritkaságnak számító ajándéka a zalaegerszegi falumúzeum kovácsműhelyében helyet cserél egy kétszázéves székkel, de újabb típusú fűjtatóval.

Puruc és böksharisnya – múlt század eleji menyecskeviseléssel gazdagodott a csornai múzeum. A piros-sárga színjátzó brokátselyem szoknyával, a hozzá tartozó sok ráncú bokoringgel és mellénnel – vagy ahogy azon tájon nevezik: purucal – gyarapodott a múzeum. A rábaközi asszonyok ezt az öltözetet ünnepnapokon viselték, s jelzik ezt a ruhadarabok feltűnő díszítései is: a szoknya alján és a puruc elején az aranyszálból szőtt pillangós szalagok és az ing arancscsipke díszei. A gyűjtőtűt másik kincse szintén az ünnepi viselet tartozéka – az aranyfonalas vállkendő, amelyet rózsás selyemszalaggal szorítottak a menyecskék a derekukhoz. Hajkoronájukra filcből formált kobakot, lábukra pedig kézzel horgolt, érdes felületű, azaz bökös harisnyát húztak.

Újabb vasúttörténeti érdekességgel, bánya-mozdonnyal bővült a nagyeceni mozdonygyűjtemény. Nemrégiben egy keskeny nyomtávolságú, kisvasúti mozdony került a mozdonymúzeumszálemek mellé. A Ganz Mávagban készült masina évtizedeken át szolgált a szobi kőbányában.

Céhiratok és asztaloszszerzők kerültek a sárvári múzeum gyűjteményébe. A Nádasdy Ferenc Múzeum 600-nál több tárggyal, dokumentummal gazdagodott, köztük egy jelentős céhtörténeti anyaggal, egy régi sárvári asztalosműhely szerzőjeivel. A bajor uradalom iratai is az intézmény birtokába kerültek.

A 200 éves tűzkárjegyzék – amelyet a zalaegerszegi levéltárban találtak – jelentős adalék Sümeg történetéhez. Az 1779. március 17-i sümegi tűzvész károsultjait és az elpusztult értékeket sorolja fel a jegyzék. A ruházatról, a bútorzatról, az ingatlanról készült lajstrom kimutatja, hogy a mezőváros 324 házából 152 leégett, melyből 57 kőből, 20 fából, 11 pedig sövényből épült. A napvilágra került kézirat értékét növeli, hogy sokkal átfogóbb képet ad a korabeli viszonyokról, a mindennapi életről, mint az adókiadásokhoz készült összeírások. Ugyancsak Sümeg múltjába enged bepillantást egy 1811–12-ben kelt följegyzés. Szerzője *Rosty Antal* részletesen foglalkozik lakóhelye igazgatásával, gazdálkodásával, kulturális és egészségügyi helyzetével, név szerint felsorolja például a város összes tisztségviselőjét, s afféle XIX. századi munkaköri leírásaként ismerteti jogaikat és kötelességeiket.

Sajtótörténeti ritkaságot, egy 75 éves élclap példányait találták meg Pécsen. A Mecsek c. élclapot 1905-ben és 1906-ban *Mocsáry Gyula* haladó szellemű városházi tisztségviselő szerkesztette, s jellemző gondolkodására, hogy az első szám fejléce fölé a következő szöveget tette: „Ezen szám tiszta jövedelmének öt százaléka a sztrájkoló bányászok javára!” A Mecsek ellenzéki újság

volt, s figyelemre méltó, hogy állandó alakjai között szerepeltek a Mecsekhalján élő nemzetiségiek is. A bosnyákoké Hekmek Gyuró volt, a szerbeké Melákovics és Mulákovics, a németeké pedig Müller Náthán. A lap következetesen megficskázott és kipellengérezett mindenkit, aki visszaélt hatalmával, megsértette a közérkölcset. Ezt minden bizonnyal hatásosan tette, mert 1906 tavaszán ellenségei Mocsáry Gyulát a nyílt utcán bántalmazták. Az élclap fennmaradt példányai a Baranya megyei könyvtár helyismereti gyűjteményébe kerültek.

Szociális eszmék az önképző egyesületben. Fialat kutatók feldolgozták Baranya haladó ifjúsági mozgalmainak történetét. A megye történeti múltjának fehér foltja volt a különböző korok ifjúsági szervezeteinek küzdelme a fiatalok élet- és munkakörülményeinek javításáért, sajátos jogaik elismertetéséért. Mint kiderült Baranyában már 1869-ben szervezkedtek a munkásfiatalok: ifjúsági önképző egyesületeket alakítottak. Jellemző a korra, hogy a legrégebb fennmaradt ifjúságtörténeti dokumentum egy rendőrségi jelentés, miszerint az önképzőköri egyesületekben nemcsak művelődéssel foglalkoznak, hanem „szociális eszmék terjesztésével” is. A felszabadulás előtti szocialista ifjúsági mozgalom fontos dokumentumát fedezték fel a levéltárban: a kommunista vezetés alatt álló pécsi szocialista párt ifjúsági szervezetének 1920-ban kiadott kongresszusi határozatát. A tudományos igénnyel összeállított munkát a levéltár és a könyvtár adja ki Pécsen.

Összeállította: *Vargáné Major Judit*

Az ópusztaszeri múzeumfalu új épülete

ÉVFORDULÓINK

Bartók Béla és a „honti igricek”

Az érdemlegesebb méltatás, az életmű további összefüggéseinek feltárása a szakemberek feladata. Úgy gondolom azonban, a Bartók-évforduló akkor lesz igazán sikeres, ha nemcsak a szakmabeliek tisztelnek az ünnepelt szelleme előtt, hanem mindnyájan megpróbálunk közelébe férkőzni, megkíséreljük magunkévá tenni a nagy örökséget. A megközelítésnek számtalan lehetősége van, egyike a Bartók népdalgyűjtéseivel való ismerkedés, gyűjtőútjainak számbavétele.

Kósa László írja az alábbi sorokat: „Köztudomású, milyen nagy jelentőségűek Bartók Béla szlovák népdalgyűjtései. Az már kevésbé ismert, hogy Bartók magyar népdalgyűjtő útjai is érintették a mai Szlovákia területét, jóllehet nagyobb jelentőségű gyűjtései más vidékekhez kapcsolódnak.”¹ Arról, hogy Bartók Béla 1910-ben Ipolyságon, az akkori Hont megye székhelyén is gyűjtött, *Móra Ferenc* A honti igricek c. elbeszéléséből értesültem. (Az elbeszélés 1976-ban az Irodalmi Szemle 8. Ipoly menti számában is megjelent.) Az elbeszélés később újra felkeltette érdeklődésemet, kíváncsi voltam, honnan vette Móra az ötletet, mi az írás alapja, mennyire egyezik az meg a valósággal.

A korabeli sajtóban közölt cikkek átolvasása után viszonylag pontos képet kapunk Bartók ipolysági gyűjtőútjáról. Továbbá az is kiderül, hogy Móra adatai nem minden esetben egyeznek a valósággal. Az elbeszélés lényegén, a mű értékén persze az mit sem változtat.

Móra művében arról olvashatunk, hogy miután *Györffy István* a Budapestről érkezett néprajzgyűjtő a vármegyeházán elmondta jövetelének célját, *Marek Károly* alispán a megyéből ötven kanászt hozatott Ipolyságra. Györffy még időben segítséget kért Pestről. Gyorsan jött is a másik „garabonciás”, azaz *Bartók Béla*, aki bizony „megborzadt a boldogságtól, ahogy a szűrös igricek hadát meglátta”. Az idesereglett pásztoemberek közül *Marek Károly* alispán először *Guga Péter* százdi kanászt bírta „szóra”. Aztán már mindnyájan hajlandóak voltak versenyezni. A „kanászkoncert” mulatozással ért véget, s hajnalban az a bizonyos *Guga Péter* tévedésből felgyűjtotta az ipolysági magyar királyi postát.

A régi lapokból kideríthetjük, hogy *dr. Györffy István* etnográfus, a Magyar Nemzeti Múzeum munkatársa az 1910. november 13-i gyűjtést megelőzően valóban járt a megyében. Többek közt ő gyűjtötte és rendezte az 1910. szeptember 24-e és október 2-a közt Ipolyságon megrendezett nagyszabású megyei kiállítás néprajzi anyagát. A gyűjtés során akadt egy ipolykeszi kanászra, aki túlkön és dudán egyaránt szépen játszott. Elhatározta, hogy Bartókot lehozatja ide, hogy a túlköst „lefonografálja”. Györffy szeretett volna még több kanászt is összehozni, de nem tudta annak módját. *Szokolai Alajos* megyei levéltáros (1871–1932) a „minden szépért és jóért lelkesedő” ember felajánlotta segítségét, s megszervezte a kanászversenyt. Tehát ő volt a híres ipolysági kanászverseny főszervezője,

¹ Rozmaringkoszorú, Madách. 1979. 25. old.

TÜLKÖSÖK.

nem pedig Marek Károly. Erről egyébként részletes anyagot olvashatunk a Honti Lapok XVI. évfolyamának 47. számában (1910. november 12.). De találunk a versenyről előzetes hírközlést a Nógrádi és Honti Híradó c. politikai hetilap 5. évfolyamának 45. számában (1910. nov. 9.) is. Itt többek közt azt írják, hogy „Szokolyi Alajos bernecei nagybirtokos nov. 13-án délután 3 órakor Ipolyságon, a vásártéren kanász- és juhászversenyt rendez, mely duda, pásztor kürt és tilinkó fúvására van hirdetve”. A kultúra honti mecénása még díjakat is tűzött ki: az első 10, a második 5, a harmadik pedig 3 korona volt. Mindazon versenyzők pedig, akik nem nyertek, egy korona ellátási költséget kaptak.

A híres bernecei sportember (többször nyert országos, sőt olimpiai síkfutóbajnokságot) és gazdálkodó nagyvonalúságával és szervezőképességével Bartók Béla előtt is tekintélyt vívott ki magának. Nevét bizonyára nem érdemtelenül örököltette meg neves népdalgyűjtőnk a Zeneközlöny IX. évfolyamának (1911) 5., 7., 10. számaiban közölt terjedelmes tanulmányában. A hangszeres zene folklórja Magyarországon c. munkájában olvashatjuk az alábbiakat: „Ipolyságon b. Szokolyi Alajos, megyei levéltáros tette lehetővé a gyűjtést nagy áldozatkészséggel”.

Bartók ipolysági gyűjtéséről több korabeli lapban is olvashatunk. A Honti Lapok 1910. nov. 19-i számában Kanászhangverseny címmel Györffy István írt összefoglalót. Ebben többek közt megjegyzi, hogy „Bár a hontmegyei magyar pásztorlás is feltartóztatlanul halad a hanyatlás útján, de az ország többi részéhez viszonyítva sok ősi sajátosságot megőrzött, különösen a kanászság. Itt még a pásztor faragóművészet most is él s az ősi pásztorhangszerek közül a tülök, furulya és duda még forgalomban vannak.” Tudósítását egyébként a következő sorokkal vezette be Györffy István: „Akit vasárnap délben útja az ipolysági piacra vitt olyasféle látványban volt része, aminőt eddig még nem látott s ezután

még kevésbé fog látni: a megye magyar kanászságának a java felvonult, hogy túlkölési és dudálási művészetét bemutassa.”

A „cifraszűrös baltás kanászokat” már délelőtt láthatták a város lakói. Korán reggel indulhattak el Bartókék is Pestről. Hogy pontosan hányan lehettek, nem tudhatni, Bartók a már említett munkájában csak annyit írt egy helyütt zárójelben, hogy: „velem volt dr. Györffy István a néprajzi osztály egyik küldöttje”. A Nógrádi és Honti Híradó Kanászverseny Ipolyságon c. előzetes hírében olvashatjuk, hogy „a versenyen a néprajzi múzeum kiküldöttje és egy tárogató művész is részt vesz”. Györffy István viszont ezt írja a Vasárnapi Újság 1910. december 11-i számában: „E hó 13-án, vasárnap utazott le Bartók Béla a múzeum kiküldötteivel Ipolyságra”.

A dudások számáról sincs egészen pontos adatunk. Hogy ötvenen – amint azt Móra írja – nem voltak, az biztos. Bartók kb. 15 versenyzőt említ. „... hívásra össze is gyűlt vagy 10 túlkös és 5 dudás – egynémelyikük egyszemélyben mind a kettő” – olvashatjuk a már említett dolgozatában. A vármegyeház udvarán készített négy (?) felvételen összesen 15 kanászt láthatunk. Györffy szerint ezeken a felvételeken a „jelen volt szereplők jó részét” bemutatták. Ebbe bizonyára nem számították bele azokat a kanászokat, akik nem versenyeztek. Mert Györffy Honti Lapokban közölt cikke alapján, ilyenek is lehettek a megyeszékhelyen. Pl. az ipolysági kanászok, akik közül „senki se mert a versenyzők közé állni”.

Ákárhányan is voltak a kanászok, nem mindennapi látvány lehetett megjelenésük, mert – s ebben Mórának is igaza van – mindezt látva Bartók is igen meglepődött. A népzene-kutató maga írja erről az alábbi sorokat: „Micsoda látvány: amint összes kanászkésziségekkel felszerelve vonulnak fel: a cifra szűr a vállukon, hónuk alatt a díszes duda, kezükben a tülök, a remekbe kivart kanászsutor! Aligha fogunk még valaha együtt 5 dudást látni, és Ipolyság piactere sem fog egyhamar olyan dudálást hallani, amelyet ezek ekkor rendeztek”.

A kanászok a verseny napján a megyeház udvarán gyűltek össze, ahol – amint arról Györffy beszámol – „lefotografálták őket teljes díszben a Nemzeti Múzeum számára, aztán kivonultak a piacra, ahol lefolyt a verseny”. Először a túlkösök, majd a dudások mutatták be művészetüket.

A Vasárnapi Újságban Györffy csak azt írja, hogy a verseny győztese a honti és az ipolypásztói kanász lett, az „előbbi túlkölésből, az utóbbi dudálásból”. A Honti Lapokból megtudhatjuk (Györffy cikkéből), hogy az ipolypásztói nyertest *Csuvara Mihálynak* a hontit pedig *Semetke Mihálynak* hívták. A nyertesek közt említi még Györffy a baráti kanászokat, a palásti kondásbojtárt, a dudások közül pedig a kemencei, bemecei, merei és az egegi kanászokat.

A „nyilvános” verseny után a kanászokat ismét a megyeház udvarára terelték, ahol „Bartók fonográffal felvette a tülök dallamokat, meg a dudán eljátszott és elénekelt nótákat”. Hogy a gyűjtés eredményes, a felkutatott anyag értékes volt, azt ugyancsak Bartókkal tudjuk bizonyítani, aki említett tanulmányában a következőket írja: „Csakis az ő fáradozásának (Szokoloyi Alajosénak – Cs. K.) köszönhető, hogy rövid egy délután alatt a nagymegyérinél sokkal értékesebb zsákmányra tettünk szert.”

Miután a kanászok megkapták a kifizűzött pénzjutalmakat, gondoskodtak annak elköltéséről is. Amint Györffy tudósít: „... egyrésztük átvonult a Hopfinger-féle vendéglőbe, ahol történetesen táncmulatság volt, s ott folytatta, más részük meg a városban elszéledt, de még éjjel után is hangzott a dudászó a város több pontján”. Móra is azt írja a honti igricekben, hogy a kanászok hajnalig mulattak egy városszéli kocsmában, ahol éppen cselédbál volt. Innen indult el novellahőse, Guga Péter – aki ekkor talán nem is járt a városba – dohányért, s mérgében trafik helyett a királyi postát gyűjtötte fel. 1910. nov. 14-én hajnali két órakor valóban leégett az ipolysági postaépület (erről szintén a Honti Lapok-

A^o LEGJOBB TÜLKÖS.

A LEGJOBB DUDÁS.

Móser Zoltán reprodukciói

ból értesültem), ám ehhez a százdi „igricnek” semmi köze. A vész egészen más eredetű volt, s az egyezés is véletlen. Mórának mindenesetre jól jött a sztori, de mi sem veszítettünk vele, hogy a honti igricek versenyét megörökítette. Bartókhoz s önmagunkhoz kerültünk általa közelebb.

Csáky Károly

Bartók Béla nyomában a Tiszaháton és a Kárpátokban¹

Bartók Béla élete folyamán több alkalommal is megfordult a mai Kárpát-Ukrajna területén, hosszabb-rövidebb időt töltve e területen. Egy évvel édesapja halála után, 1889-ben került oda először. Édesanyja ugyanis Nagyszöllősen kapott tanítónői állást. Az ifjú Bartók akkor nyolcéves volt. Ebben az időben már jól zongorázott, hosszú órákat töltött e hangszer előtt, a zene szenvedélyesen érdekelt. Kilencéves korában már „komponálni” kezdett. Eleinte népdalszerű kis darabokat, s nem volt még tizenegy éves, amikor megalkotta első művét, a Duna folyása című zongoradarabot, amelyet alig egy év múlva – mint második osztályos gimnazista – az ottani polgári iskola szegény tanulóinak segélyalapja javára rendezett „házi hangversenyen” – nagy elismerést aratva – elő is adott.

Fél év múlva, 1892 őszén a család áttelepült Pozsonyba, ahol nagyszerű lehetőségek nyíltak a fiatal Bartók Béla zenei képzésének folytatására. Ekkor már világos volt számára, hogy a zenével való foglalkozás élethivatása lesz. Pozsony után Budapest következett, ahol 1903-ban elvégezte a Zeneművészeti Főiskolát. A sajátosan magyar zene megteremtésének gondolatával foglalkozva, hamarosan ráterelődött figyelme népzeneinkre. Fölismerve, hogy a tévesen népdaloknak tartott „magyar dallamok amelyek a valóságban többé-kevésbé triviális népies műdalok – kevés érdekességet nyújtanak” számára, 1905-ben *Kodály Zoltánnal* együtt hozzáfogott a mindaddig úgyszólván ismeretlen magyar parasztzene föl kutatásához. E munkát rövidesen a szláv és román nyelvterületen is folytatta, országgjárása közben eljutott az akkori Magyarország északkeleti megyéibe, a mai Kárpát-Ukrajnába, ahol 1911-ben Dolhán, Veresmarton és Száldoboson ukrán népdalokat gyűjtött. A következő évben e földdarab magyar népdalkincsének feltárása és gyűjtése során a Beregszász–Munkács–Ungvár környéki magyar falvakat: Rafajnaújfalut, Nagy-gútot, Dercent, Fornost, Barkaszót, Kincsestanya–Homokot és az Ugocsa megyei Tiszapéterfalvát kereste fel, 1913-ban pedig – hasonló céllal – e területtel szomszédos erdélyi román falvakba: Kisbocskóra, Tarnára, Alsóvisóra, Jódra és Turcra is ellátogatott.

Bartók e népdalgyűjtő útjain fonográfhengerre rögzített népdalanyag alapján messze-menő tudományos következtetéseket vont le. Megállapította, mi az, ami sajátos a magyar, az ukrán és a román dalkincsben, és mi az, ami közös bennük.

Jóllehet Bartók népdalgyűjtő munkáját még hosszú évekig folytatta, mint folklorista többé már nem látogatott el erre a vidékre. Ám a két világháború között mint előadó-művész két alkalommal is fellépett Ungvárott. Első hangversenyére 1926 áprilisában került sor. Műsorán *Beethoven*, *Scarlatti* és *Debussy* művein kívül saját szerzeményei szerepeltek, köztük az Este a székelyeknél, a Medvetánc, az Allegro barbaro és a Szláv táncok. Bartók ungvári szereplése kimagasló eseménye volt a város zenei életének. A Korona szálló zsúfolásig megtelt nagytermében a hangverseny közönsége lelkesen ünnepelte a nagy művészt. Második fellépésére 1930. január 23-án, ugyancsak Ungvárott került sor, ezúttal azonban a Kaszinó nagytermében, természetesen táblás ház előtt, forró siker jegyében. Bartók öt klasszikus zeneszerző – *Purcell*, *Ciaja*, *Marcello*, *Beethoven* és *Chopin* – művein kívül *Kodály Zoltán*: Székely keservesét és Zongoramuzsikájának három tételét, továbbá két saját szerzeményét (Két rondó szlovák népdalokra és a 14. Szvitet) adta elő.

Második ungvári tartózkodása idején érdekes találkozásra került sor a Korona kávéházban közte és a már kilencvenedik évéhez közeledő jeles nagylázi hegedűművész és zeneszerző, *Liszt* és *Reményi Ede* egykori barátja, *Plotényi Nándor*, továbbá *Lengyel Zsigmond* ungvári zenetanár között. E beszélgetés alkalmával Bartók felelevenítette kárpát-ukrajnai emlékeit és beszámolt munkájáról, hangversenyeiről, Magyarország zenei életéről.

¹ A cikk képeit lásd a borítónkon.

Bartók érdeklődése a kárpát-ukrajnai és ezen belül elsődlegesen az ukrán népzene iránt nem lanyhult a két világháború között sem. Ezt nemcsak 1934-ben megjelent *Népzenénk és a szomszéd népek népzeneje* című tanulmányának ukrán vonatkozású részei tanúsítják, hanem több éves személyes kapcsolata a Lvovban működő kiváló ukrán folkloristával, az ukrán népzene jeles kutatójával, *Filaret Kolesszával*. Ez a kapcsolat azért volt számára érdekes és fontos, mert Kolessza Bartókkal csaknem egyidőben behatóan foglalkozott a Kárpát-vidéki ukrán népdalok gyűjtésével és feldolgozásával. Leveleiben *Volodimir Hnatyuk* és *Sztanyiszlav Ljudkevics* népköltési, illetve népdalkiadványai és egy ukrán–német, ukrán–francia vagy angol szótár megküldését kérte Kolesszától. „El vagyok látva valamennyi kelet-európai nyelv szótárával – írta 1935. november 22-i levelében –, kivéve a lengyelt, ukránt, törököt és albánt, a két utóbbival nem foglalkozom, a lengyel könnyen kapható, tehát most az ukrán a legfontosabb.” Egy másik levelében ukrán dallamanyag lemásolását és Kolessza új könyvét köszöni meg s viszonzásként saját művének elküldését jelzi. Beszámol a Sevcsenko Társasággal folytatott kiadványcseréről, külföldi hangversenykörútjairól. Leveleinek hangjából következtetve, meleg baráti kapcsolat alakult ki az évek folyamán közte és a nagy ukrán zenetudós között. Egyik levelében például Kolessza és családja hogyléte iránt érdeklődve fejezte ki jókívánságait és küldte üdvözlőit.

Két, 1956 nyarán nyilvánosságra került Bartók-levél tanúsága szerint (ld. Irodalmi Újság, 1956. augusztus 18.) az ukrán népdalgyűjtésről 1939-ben és 1940-ben érdekes levélváltásra került sor Bartók Béla és *Zádor Dezső*, a kitűnő kárpát-ukrajnai zeneszerző, népdalgyűjtő és zongoraművész között. Az akkor Ungvárott élő Zádor Dezső kárpát-ukrán népdalanyaga *Molnár Antal* útján jutott el Bartók Bélához, aki levelében Zádor beleegyezését kérte ahhoz, hogy a gyűjtemény parasztoktól származó részét a Magyar Tudományos Akadémia kéziratos gyűjteménye számára lemásoltathassa. Miután a hozzájárulást megkapta, csak jó fél év elteltével származtatta vissza a kéziratot Zádornak, akinek a többi között ezt írta: „Mindenekelőtt . . . köszönöm . . . a lemásolás engedélyezését . . . A tanult emberektől származó számokat illetőleg azt a megoldást választottam, hogy ami ucsitelyektől származik (ez szerencsére mind népi anyagnak látszik), azt bevettem a másolatba, ami azonban attól a „professor”-tól származik (és ez mind – talán egy szám kivételével – műdalnak látszik), kihagytam.”

Nagyon érdekes a levélnek további része is, amely Bartók helyes politikai állásfoglalását tükrözi a müncheni és bécsi döntés után visszacsatolt területeken a magyar kormány által bevezetett és a szovjetukrántól eltérő, úgynevezett Harajda-féle helyesírás kérdésében. „Amit Ön levelében a helyesírási kérdéstről ír, nagyon elszomorított – közli. – Úgy látszik nálunk a múltból semmit sem tanultak és ott és úgy akarják a dolgot folytatni, ahogyan 25 évvel ezelőtt abba hagyták. Világos, hogy csakis a 30 (40?) éve általánosan elfogadott . . . helyesírás az egyetlen ésszerű!”

Bartóknak ez az állásfoglalása, akárcsak kapcsolatai a szomszéd országok népeivel rendkívül értékesek és nagyjelentőségűek. Annál is inkább, mert olyan korban alakultak ki, amikor a hivatalos Magyarország vezető körei ellenséges érzéseket tápláltak a szomszéd népekkel szemben. Bartók emberi nagysága mutatkozik meg abban, hogy – felismerve a Duna-völgyi népek sorsközösségének és együttélésének jelentőségét – egész életében a népek közeledésének és baráti együttműködésének ügyét szolgálta, amint ezt munkásságának e néhány kiragadott mozzanata is tanúsítja.

Sándor László

SZAKKÖRÖK, BARÁTI KÖRÖK

A Győr-Sopron megyei Vág honismereti szakköréről

Oly jó ezt ma kijelenteni: szakköröm tagjai már a mély vizeken úsznak. Sok munka, megannyi aggodás előzte meg, évek szívós munkája volt a bevezetés, de most igazi nagy előiskola van már a hátunk mögött. Erről szívesen írnék előbb röviden.

Régóta gyűjtünk mindent, ami alkalmas a múlt üzenetének közvetítésére. A nagy emlékhalmaz a tanácsi vezetők felelősségét is felkelti: méltó helyet kapunk a gyűjtemény számára, megszületik a Vág község helytörténeti gyűjteménye. A szakkörre alakult csoport otthonos munkahelyet talál az új helyiségben, és szívesen végzett feladatok sokaságát oldják meg a tárlók közelében.

A honismereti szakkör tagjai díjnyertes pályamunkáikkal bizonyítják tetteikességüket. Az 1978–80-as években megszokás nélkül ők nyerik el Győr-Sopron megye első – úttörő kategóriájú – díját. A szakköri foglalkozásokon serény munka folyik. Minden kényszer nélkül jönnek a tanulók a „múzeumba”, hogy most meg az 1981. évi pályamunkákon dolgozzanak. Az én szakkörvezetői tevékenységem már csak abból áll, hogy megszervezzem az anyagi feltételeket, vázoljam a munkatervi feladatokat, és így téli időben gondom van a fűtésre. A többi vállalták a tanulók.

Mit is végeznek most?

Az egyik csoport családja történetét, krónikáját írja. Ez a feladat a még élő nagyszülők kérdegetését, a szülők életének kutatását és saját életük naplójának folyamatos vezetését, képek csatolását követeli meg tőlük. Ők tehát egy vég nélküli staféta első futói és a krónikairás nagyrahitott ígéretei.

A másik csapat helytörténeti gyűjteményünk anyagának most már elodázhatatlan feldolgozását, leltározását vette kézbe. Egyúttal a múzeumi szolgáltatás nélkülözhetetlen eszközét, a katalóguscédulázást is elvégzik. Ezáltal beszédessé teszik a tárgyakat, s így alkalmassá válnak a nagyszámú látogató tájékoztatására, tanítására. Így tesszük élővé gyűjteményünk cégérévé kitűzött jelmondatunkat:

„A letűnt idő nem múlt el itt:

Beszél! – figyelj csak emlékeidre.”

A fiúbrigád testhez álló munkát végez: új helyiséget teremt, tetőt von az utolsó paraszt-szekér, hintó, faborona, lovas eke és egyéb „számos” mezőgazdasági eszköz fölé. Így óvjuk meg az időjárás viszontagságaitól az egyéni gazdálkodás relikviáit

Pihenés nélkül dolgozunk?

Nem. Mi is gondoltunk egy kis lazításra. Tavasszal kirándulni megyünk a pályadíjnyert pénzünkön. Környékünk hegyén, a Ságon fogunk gyönyörködni szülőföldünk szépségében. Ott megnézzük a krátert, a múzeumot és Celldömölk várost. Egy kis kitérővel elzarándokolunk Ostffyasszonyfára, ahol az I. világháború legnagyobb Monarchia-beli hadifogolytemetője van. Itt indíttatást szeretnénk nyerni valami olyan cselekvő elhatározásra, amellyel a társadalmat készíthetnénk az ott nyugvók (5601 orosz, román, szerb, bosnyák stb. katoná) emlékének méltóbb ápolására. Ez az emlékhely ugyanis most teljesen elfeledve pusztul. Ebben a faluban módunk lesz tisztelegni Petőfi emléke előtt is, s még e napon megnézzük szomszédunknak, Pápócnak múltat idéző – és itt már felkarolt – emlékhelyeit.

Nagy Imre

Ládikaveretek Fenékpusztáról (N. Kiss József rajzai)

DALOLÓ TÁJAK — DALOLÓ NÉP

Ulicskázás a zoboralji Bédén

A legtöbb gyermek- és leányszokás a tavaszi évszakhoz kapcsolódik. Jelentős része ezek közül a szokások közül a húsvéti ünnepek köré tömörül. Nagyon sok hiedelem és tavaszváró szokást pedig éppen Virágvasárnap tartanak. A zoboralji falvakban a *villőzés* az általánosan elterjedt tavaszváró leányszokás. Ezzel párhuzamosan találunk néhány olyan említésre való cselekményt is, amely Virágvasárnaphoz kapcsolódik, de mégsem a villőzés. Menyhén például ilyen a *hajurvár*, melyet egyidőben végeztek a villózással. A szomszédos Bédén viszont a villózásra már nem emlékeznek és azt állítják, hogy nem is volt, viszont az *ulicskázást* Virágvasárnap csinálták. Voltak adatközlők, akik azt állították, hogy az ulicskázás fehérvasárnap volt. Ezt az adatot az idősebbektől kaptam. Lehet, hogy korszakanként megváltozott az időpont, a szokás lényege viszont nem.

Mi is az ulicskázás? 1976-ben, az akkor 65 éves *özv. Fülöp Imréné*, aki kislányként még részt vett az ulicskázásban, a következőket mondta el a szokásról:

Virágvasárnap délután a nagylányok és az utolsó osztályba járó leánykák kimentek a falu közelében levő dombra, amit Horkának neveztek. Már jóval korábban, kölcsönösen választottak maguknak keresztleányt, illetve keresztanyát. Amikor felértek a dombra, a nagylányok sorba álltak, a kisebbek pedig — kinek-kinek a párja — előttük legugolt. A nagyok leterítették őket a ruhájukkal (kötényükkel) és énekelték az ulicskadalt. Amikor elénekelték, a nagyok közül az egyik leány sorba ment és a letakart kislányoktól megkérdezte, hogy „*ki szakállá?*” Egy másik változatban — későbbi adatok szerint — „*ki a szeretőd?*” Feleletként egy férfinévvel mondták. A szeretője nevét kellett volna megmondani, de akinek nem volt, vagy nem akarta elárulni, az az apja nevét vagy semmit nem mondott. Azután a kislányok szép kövecskéket szedtek össze és a nagylányok markába rakták, miközben ezt mondták: „*fele cipó, fele kenyér, fele pocik, fele bőr*”, a nagylányok pedig egyenként visszaadták azokat, és ezt mondták: „*ez muzika, ez mizeskalács, ez cukor*”. Az utolsó kövecskét pedig jó magasra dobták és azt kiáltották: „*Ilyen magos ágya legyen az én keresztlányomnak, ha firhez megy!*” Ennyi a szokás ami a Horkán történt. Ezután lementek a dombról és a falu végén játszottak tovább. Ettől kezdve, keresztanyámnak, illetve keresztlányomnak szólították és „kend”ezték egymást.

Ezután már részt vehettek olyan játékokban, amikben addig nem. A *lapanyázás*ba is beválaszthatták őket. A kislányokból ekkor lettek nagylányok, hiszen nemsokára kimaradtak az iskolából is. „Rokoni” kapcsolat alakult ki közöttük¹. Meghívták egymást a lakodalomba, „búcsúfiát” is hoztak a keresztlányuknak, egy vagy másfél *rif* hajkötőt a hajába. Kölcsönösen segítettek, még a munkában is kiségtették egymást. A legtöbbet talán mégis a nagylánnyá válás idejében segítettek a keresztanyák. Régen, falusi környe-

¹ *Műrokonság*. „Nem vérrokon személyek szabad elhatározásukból a rokonsággal egyenértékű kapcsolatot teremtenek, ezt valamilyen aktussal megerősítik, az egész közösség tudomására hozzák, s a kapcsolatot konzekvenciáit viselik.” (Magyar Néprajzi Lexikon III. 1980. 673. old.)

zetben az anya és a gyermeklány kapcsolat más volt mint manapság. Az íratlan törvény úgy diktálta, hogy a fejlődés törvényeinek megmagyarázása, a természetes változásokkal kapcsolatos útbaigazítás az anya részéről szemérmertlenség lett volna. Néha pedig a nagy korkülönbség, vagy a sok munka és a nagy gond volt az akadály. Az ilyenfajta tudatlanság nem egy esetben a fiatal lányok betegségeinek egész sorát, sőt halálát is okozhatta.

Az ulicskázásbeli keresztanyának többek között ilyen felvilágosító feladata is volt, továbbá neki jutott a házasságra való lélektani felkészítés is. Ha mód volt rá közbenjárt a férjjelölt kiválasztásánál. A szülőket azonban ritkán sikerült meggyőzni vagy lebeszélni kitűzött tervükről, a vagyongyarapítás, vagyonszerzés elve győzött. Ilyenkor a keresztanya dolga volt a keresztlányt megnyugtatni, igába törni, hogy adja meg magát sorsának, hisz így volt ez mindig, ez az élet rendje.

Béden egy-egy lánynak volt egy keresztvízi keresztmamája, egy bérnálási keresztmamája, és egy ulicskázásbeli keresztanyja, akik egymással is rokoni kapcsolatban voltak. Az ulicskázás az 1930-as években maradt el véglegesen.

Jókai Mária

Egykorú leírás a költő Zrínyi Miklós haláláról

A XVII. században a törökkel folytatott harcoknak hű krónikája volt a *Die neueröffneten ottomanischen Pforten* címen kiadott haditudósítás. Ennek folytatásaként jelent meg 1700. augusztus 1-én Augsburgban a *Fortsetzung der neueröffneten ottomanischen Pforten* című hatalmas kötet, amelynek egy példányát a Szigetvári Várbaráti Kör saját gyűjteményében őrzi. A kötet többek között részletesen foglalkozik a katonaköltő *Zrínyi Miklós* törökellenes harcaival, leírja máig is vitatott, tragikus halálának a körülményeit, és szűkszavúan, de nagyon találó jellemzést ad róla. A jellemzésből kivehető, hogy írójának olyan informátora volt, aki személyesen ismerte Zrínyit, tehát megbízható, hiteles. Mivel kevés ilyen egykorú, hiteles leírásunk van, becses dokumentumaink között őrizzük. Hősünk halálának 316. évfordulóján az érdeklődők számára is hozzáférhetővé tesszük magyar fordításban:

„Kevés idő múlva igen szomorúan fejeződött be ennek a bátor grófnak az élete. Amikor egyik vadászat alkalmával a vadászó társaságtól messzire eltávolodott, és túlságosan mélyen nyomult be a vadonba, egy megsebesített vaddisznóra bukkant. A sebeitől felbőszült vadkan egyenesen nekirontott. A térdére mért egyetlen ütéssel lerántotta, és a földre teperte, úgyhogy a grófnak ideje sem maradt már a védekezésre. A félelmetes vad újabb csapást mért rá, de most már a fejére, és ez halálos volt. Hamarosan ezután egyik apródjának a karjaiban adta ki lelkét.”

„Ez volt a vége a híres hősnek, akit a halál az összes veszélytől – amelyekből soha sem vonta ki magát – mintha azért kímélt volna meg, hogy végül is egy ilyen rosszindulatú vad végezzen vele. Az isteni gondviselésnek titokzatos döntése ez, ami az emberek számára felfoghatatlan, mégis mindenki a saját véleménye, vagy egy korábban kialakult tévhit alapján szokta értelmezni. A törökök az ő nagy ellenségük halálát istenük végzésének tulajdonították, a vallásuk érdekében hozott ítéletnek könyvelték el. Azt hitték, hogy azért végzett vele a mohamedánok által megvetett állat, mivelhogy nem méltó arra, hogy emberi kéztől haljon meg. Egyébként valóban a törökök tántoríthatatlan és esküdt ellensége volt, oly engesztelhetetlen gyűlölet lobogott benne velük szemben, mint annak idején Hannibálban a rómaiak ellen. A veszélyben mindig rettenetetlen volt, a cselekvésben bátor, a munkában fáradhatatlan, békében szelíd, a szórakozásban is a közéletet szerette. Mértékletesen élt, inkább természeténél fogva, mintsem orvosi tanácsra. A rendezett lakomákon is, amelyekben a vidék szokása szerint a meghívottak meglehetősen gátlástalanul szoktak viselkedni, ő mindig józan maradt. A zenét és a táncot nem szerette különösképpen. A vadászatban és a vadhajtasban találta legnagyobb örömét. Ezeket nemegyszer a hadviseléssel hasonlította össze. Éles eszű és gyors felfogású volt, a mindennapi társalgások közben vidám és eleven. Beszédmodorában megnyerő és szeretetre méltó, de mindig olyan magas mércét állított, amellyel biztosította magának a tekintélyt. Bár sokat beszélt, de nagyon szellemesen és mindig a maga idejében. Nagylelkű volt, különösen a katonáival

szemben, akiktől a zsákmányt sohasem kobozta el, hanem inkább ő maga osztotta ki gondosan és igazságosan.

Hűségessége, bátorsága és derék tettei méltóvá tették arra, hogy a legnagyobb hősök közé soroljuk őt.”,

Molnár Imre

A sárospataki kéziratos diákirodalom néprajzi értékeiről

A XVIII–XIX. századi kéziratos diákirodalom sajátos helyet foglal el a magyar irodalom fejlődésében. A sajátos minősítést e kódex-szintű irodalom keletkezése, létformája, tartalma és funkciója, esztétikai értékei indokolják.

A sárospataki kéziratos kötetek etnográfiai értékét korántsem mérte meg fel kellő súllyal az eddigi kutatás, pedig a magyar folklórhagyomány megismerése szempontjából több olyan szöveg lappang itt, amely jelentősen gazdagíthatja meglévő ismereteinket. E kéziratos gyűjtemények feltehetően a sárospataki kollégiumban, kb. 1780–1835 között, a diákok vagy volt diákok által írt vagy másolt, elsősorban olvasásra szánt kéziratos könyvek, amelyek anyagát nem nyomtatott szövegekből kölcsönözték. A sárospataki Nagykönyvtárban található gyűjtemények szöveganyaga több ezer oldalt tesz ki. A kéziratos szövegek műfaji és tematikai szempontból – a sajátos irodalmi létforma természetéből adódóan – igen nagy tarkaságot mutatnak. Olvashatunk epikus alkotásokat, elbeszélő és leírókölteményeket, ünneplő- és köszöntőverseket, a népi asszonycsúfolókkal rokon szatírákat, hogy csak a leggyakoribbakra utaljunk. A továbbiakban – főként a terjedelem miatt – csupán néhány néprajzi érdekű utalásra szorítkozhatunk.

Figyelmet érdemel *Battha Bálint Kótatára*, amely 1804 és 1808 között íródott, 400 lapnyi, egykorú számozással, rongált félbörkötésben (Kt. 1666. szám alatt). A kötet első fele szokványos, a diákirodalomból jól ismert névnapi köszöntőket, egy „Arabiai Tündérmesét” Szulmiráról és rokokó szentimentális verseket tartalmaz, az utóbbiakat főként *Kováts Józseftől*. Majd a 223. oldaltól kezdődően a 393. oldalig a másoló Egy néhány válogatott Nóták címmel dalokat közöl. A másolt anyag a korabeli dalfogalom értelmezését is kitűnően tükrözi, hogy t. i. egymás mellett található itt *népies műköltői alkotások*, *régi dalok*, és valódi *népdalok*. Úgy vélem, nem tulajdonítok nagyobb jelentőséget a gyűjteménynek, mint amit megérdemel, de a gyűjteményben levő népdalok – mert valójában azok, hiszen valamennyit megtaláljuk a későbbi Erdélyi és Kriza kötetekben – főként a másolás ideje miatt tarthatnak számot érdeklődésre. Amennyiben a következők helyesek, úgy Battha Bálint kótatárában népdalgyűjtésünk egy korai emlékét kapjuk meg. A Battha-gyűjtemény borítólapján az 1804. zárójelben az 1808-as évszám jól olvasható. Tehát a népdalok másolásának vagy leírásának ideje a Révai-felhívás (1782) és a Kultsár-felhívás (1817) között helyezendő el. Ez adja különleges értékét! Tudjuk, hogy főként a Révai-felhívást nem kísérte számottevő érdeklődés, leszámítva egy-két jelentősebb vállalkozást (pl.: *Pálóczy Horváth* énekgyűjteménye 1813, s a korabeli feljegyzések alapján valószínűsíthető, de még ismeretlen *Csokonai*-népdalgyűjteményt). Battha Bálint gyűjteménye huszonhat népdalt tartalmaz, az alábbiakban a kezdősorokat olvashatjuk: Haj dinárom potyka . . . , Korcsmárosné, gyűjts világot . . . , Fáj, fáj, fáj a szívem . . . , Éljen, a ki most issza ki . . . , Olyan fúrge mint az ürge . . . , Gyászos szívem érted kesereg . . . , Angyalom, édesem . . . , Hát fiaim! Ti vitéz nevetek . . . , Nosza, hiv magyarim, nosza! . . . , A vadászok mind úgy szoktak . . . , Én tsak senyvedek és nem tudom miért . . . , Vigam élem világom, míg virít ifjúságom . . . , Kőfal van itt nem kerítés . . . , Isteni kéz maradványa . . . , Bort ittam és boros vagyok . . . , Szezelem, szezelem, átkozott szezelem .

. . . , Három féle szeretőm volt . . . , Sohasem cselekszem . . . , Búval élem búval az én világom . . . , Hejj Pajtás be nevetem . . . , Nem átkozlak nem szokásom . . . , Kezd már vidorolni . . . , Ha meghalok se bánom . . . , Ne nézz rám, ne neved . . . , Az igaz Messiás már eljön . . .

Tudjuk, a kéziratos gyűjtemények időmegjelölése nem minden esetben pontos, sőt a másoló sem tartja érdemesnek az évszám feltüntetését. A Batha-gyűjtemény esetében azonban nincs okunk kételkedni az 1804-es évszám valóságában. Ezt erősíti meg bennünk a kéziratok egységes írásképe is.

Egy másik gyűjtemény hosszú versezete is figyelemre méltó. Tartalma a diákélethez kötődik! Az emlékek megőrzésén kívül minden bizonnyal egymás okulására is íródtak ezek a legációk¹ élményéből született, humoros kis versikék. A gyűjteményben száznegyvenhárom borsodi, abaúji és zempléni helység miniatűr leírása olvasható dőcögő Gyönösi strófában (Kt. 1590.) Tucatjával idézhetők hasonló szövegek:

Kis-Falud kis falat, benne egyszer valék
Hol legát koromban éhen majd meghalék
Ez is a papoknak tsak olyan toldalék
Melly az éhezőket enyhítő azalék.

Szalonnán sem vastag a pap szalonnája
Mivel apró szemű a kukuritzája
De szép helyen épült parókiája
Van vize, halászni ha van gyalomtskája

A magyar nyelvűség meghatározó jellemzője a gyűjteményes köteteknek. Ne feledjük, hogy ebben az időben *Csokonai Mihály* egyik bűne kicsapatásakor a diáktársai előtt mondott magyar nyelvű búcsúbeszéd volt. Még *Kölcsey Ferenc* is arról panaszkodott, hogy az oktatók nem túrték a magyar nyelvű könyvet az ifjúság kezében. A magyar nyelvűség, az anyanyelven való szólás tehát különösen értékessé teszi ezeket a köteteket, ha hozzászámítjuk, hogy ezek a gyűjtemények a végzős diákokkal az egész ország területére eljuthattak, széles néprétegek olvasmányává válhattak. Ízlést formáló irodalmi művet, esztétikumot (ha ez nem is olyan magas színvonalú) és művelődési elemet, eszközt is láthatunk bennük.

Több kötetben népoktató-népfelvilágosító szövegeket is találhatunk, amelyek egészségügyi tanácsokat közvetítenek: „Vízi betegség elleni orvosság, próbák”, „Eb düh, veszettség elleni próbák”, „Gyógyszer a Hórag kö ellen”, „Fogfájásról”, „Kólikáról”, „A megfagyott tagra való ír”, „A szülés idejének meghatározása” és mások. A ma emberét a gyógymódok legtöbbje mosolygásra készíti, mégis azt kell mondani, hogy ezek a tanácsok feljegyzésük idején a népnevelés fontos eszközeinek számítottak. Az egészségügyi tanácsok mellett fontos háztartási tudnivalókat is olvashatunk: pl. „A tojás eltartása”, „Építőfákat tüztől és nedvességtől óvó szer”, „Poloskák ellen”. Ezek a feljegyzések is bizonyítják, hogy a másolók nemcsak szórakozásból – abból is –, hanem nagyon is tudatosan, a holnapra is gondolva szerkesztették és válogatták kötetük tartalmát.

A XVIII–XIX. századi kéziratos diákköltészet, a gyűjteményirodalom behatóbb és komplexebb kutatása értékes (művelődéstörténeti, irodalomszociológiai, helytörténeti stb.) adatokkal gazdagíthatja eddigi – Sárospatakkal is kapcsolatos – ismereteinket.

Dr. Komáromy Sándor

¹ A református teológiai főiskoláról, kollégiumból nagyobb egyházi ünnepen prédikálni küldték a diákokat, ez volt a *legáció*. (*Szerk.*)

Az osztrák katonaság kártétele Hódmezővásárhelyen

A nép emlékezetében az országos nagy eseményekről nemegyszer az a sérelem marad meg legelevenebben, amely közvetlenül a családot érte. *K. Szűcs Tamás* ötven év múlva arról mesélgetett kis unokájának, *K. Szűcs Ernő*nek, hogyan zavarták szét a halottsiratókat a vasas németek szentesi utcai házuknál. Elmesélte azt is, hogy bővehalmi tanyájukon éppen nyomtattak, amikor a kukoricás felől zaj, fegyvercsörgés hallatszott. Tudták mi várható, hiszen a tépett, csüggedt honvédsereg napok óta visszavonult. Amikor az idegen katonák „bugyogása” közelről hallatszott, a legények bebújtak a szalma alá. A tanyásné rájuk igazította a gázt, ő maga pedig az éppen betalicskázott babszár alá húzódott. Egyedül a kis Tamás figyelte az istállóajtóból, mi fog történni. A tanyagöpre becsörtető lovak lábát éktelen csaholással kapkodták a kutyák. A vasasok kardjukkal igyekeztek távol tartani őket. Némelyik kutya nekiment a kardnak is. Rágtá, marta, csorgott a vére. Az osztrák vasasok dühösen sziszgették: „Kossuth-kutyák!”. Majd a lovakat kocsiba fogták és elhajtottak.

1849. augusztus 3-án száz és száz vásárhelyi család élt át hasonlót. A város vezető tisztviselői ekkorra elmenekültek. Vagyonukat az új vezetőség lefoglaltatta. Augusztus 4-én új tisztkart nevezett ki *Majthényi* királyi biztos. Az új polgármester első számú rendelete természetesen az osztrák tábor számára 305 akó bor kiszolgáltatásáról szólt. A város egész borkészletéről jelentést kellett küldeni a királyi biztos számára. Naponta 300–400 kocsit kellett Szegedre meneszteni *Schlick* generális táborába. *Nagy Mihály* tanácsnok kapta a „katonaság alá szükséges fuvarok” előállításának keserves kötelességét. Az átvonuló osztrák sereg az előző napokban már alaposan megtizedelte a vásárhelyi fogatállományt. A polgármester hivatalos naplója szerint több helybeli lakos panaszkodott, hogy a császári sereg katonái megkárosították. A királyi biztos ez ügyben augusztus 6-án a következő rendeletet adta ki: „Számos panaszolkodók lévén, kik az itt átvonult császári sereg által lett károsodásukat állítják, – a panaszai benyújtásával a terhesebb foglalatosságokkal meglepett hivatalnokokat nagyobb tekintetű foglalatosságaikban félbeszakasztják”. Ezért elrendelte, hogy a panaszokat *Barta Sándor* tanácsnok gyűjtse össze és foglalja jegyzékbe, „minden névjegyzék után a károsodást is kitévén azt alól összezsomózza, a kártalanítás szorgalmaztatása végett nékem bemutatandja”. Augusztus 13-ig *Barta* 18064 forint 11 krajcár kárt jelentett. Majd *Keresztesi László* folytatta a számadást. A panaszokat *Toronyi József* polgármester csak szeptember 25-én továbbította *Gaál Eduárd* királyi kerületi főbiztosnak. Ennek a válasza elutasító: „Kármentesítés. nem adatik”. Nem is csoda, hiszen súlyos sértés volt minden egyes panasz. Legtöbbjük így kezdődött: „Kimitatás azon kárjaimnak, amelyeket az ellenséges katonák elraboltak”.

Hódi Mária írta: „... alázattal és megilletődéssel elgondolkodva a nyomasztó inséget mi reám és szegény házamra következik, járulok a tisztelt városi elöljáróság kegyes színe eleibe...” *Gaál Mihály* beadványából megtudjuk az osztrák sereg bevonulásának pontos idejét. „Ezen folyó 1949. évben augusztus hava 3-án napján, délutáni mintegy három óra tájban, – *Ferenc József* császárnak tábora Vásárhely városába lett jövése alkalmával a szegvári útfélen levő szállásomon volt javaimból ezen alábbi feljegyzett sajtáimat rablották el”.

Hogy valóban rablásról van szó, az a beadványokból jól kirajzolódik. Ablakokat, ajtókat törnek be, szétzúzzák a szélmalom berendezését, ételt, italt, órát, ruhaneműt, pénzt stb. követelnek és visznek el erőszakosan. *Hódi Mária* panasolja: „Az városunkon keresztül menő katonaság közül hárman házamtól személyes otthon létemben elvittek 20 rőf vásznat, 1 új pendelt, 10 font szalonnát, 4 font hajat, 1 pisztolyt”. Az elejtett szavakból sejthetjük, milyen lehetett a katonai rablások éjszakája. *Banga Sámuel* említi, hogy „Az úgynevezett Újvároson levő lakostársaim között az én házamat is tegnap éjszakai 9–10

óra tájban nagyszámmal megtámadván, mint ellenséggel úgy bán". Nemcsak szénáját, szalonnáját vitték el, de a ládát felvágván ruhaneműit is átválogatták. Stern Ignác újutcai kereskedő panaszkolta, hogy „folyó hó 3-án az éjjel 11 órakor betört nála öt német katona, s elrabolták tőle tárcáját, melyben becses írományokon kívül 49 forint 15 krajcár volt. Továbbá ezüst zsebórámat, 8 pengőforint ára. Aztán bementek a boltba. Elvittek portékát, melynek becsét nem tudhatni, a 100 forintot mindenestre túlhaladja". A legfigyelemreméltóbb a Károlyi uradalom tompaháti ispánjának jelentése, akitől 370 pengőforint értéket raboltak el. „1849. évi augusztus 4-én reggel 6 óra előtt szolgálóm felkötött, hogy jön sok katonaság és lövöldözik a ludakat. Felkeltem és hirtelen valami ruhát magamra kapva a kapu elejbe állottam és néztem az elhúzódo kevés dzsidás császári katonákat, kiket egy idevaló kerülő lovas csősz vezetett. Utánuk sok kocsi jött, mindeniken több katonák ültek. Két dzsidás fegyvertelen leugrott a kocsiról és felém szaladt. Kérdék német nyelven, kapnak-e itt valamit enni? Felelém: Igen, szalonnát, sajtot, tejet mindjárt, és ha várákozna, süttetek, főzetek nekik. Hát pénz? – kérdék. Egy pár bankóm van, – abból is adok szívesen. »Ezüst kell nekünk!« De akkor már szobáimban benn volt a két ember és utánuk 10–15 fegyveres. A káplár előállott, hogy ő ki van küldve itt eldugott töltött fegyvereket keresni. Azonnal kutatni kezdtek mindenütt. Én kértem ne tegyék azt. Előadom a magam fegyvereit. És elő is húztam azokat. De ők kutattak mindenütt és elvittek, mit hirtelen vihettek . . . Ezalatt voltak ezen rabló császári katonák a cselédházaknál is, és jártak ott össze mindent." Az egyik tompaháti csősz veszteségei: egy puská, 1 pisztoly, 1 karikás ostor, 1 kulacs, két icce vaj edénnyel együtt, 16 font só, 1 kendő, 1 beretva, 31 lúd, egy egész sajt. Hegedűs János éneklő (katolikus kántor) említi, hogy augusztus 4-én Orosházáról jött mintegy 150 lovas katona, akik 8 legjobb birkáját vágatták le. Másutt egy-két híztót kellett leolní számukra. Kis József katolikus professzor tanyáján nemcsak a három boglya szénát etette fel, hanem a méhkaptárt, vödöröt, ásót, favillát, négy darab hámot, kötelet vitt el az ellenséges hadsereg, és „Számos dinnyéimet feldarabolva elpusztított, úgy a krumplimat is. Számos épületre való fáimat felvágva eltűzelt. Több más károkat is tett, de azokat számba nem véve, mégis az összes kár jelenleg 120 pengőforintot tehet".

A gazda holmija mellett legtöbbször a cselédtől elrabolt tárgyakat is felsorolták. Nemcsak a béres fehéreneműjét, hanem a szolgáló kendőjét, ingvállát is. Csak egy-két példát idézünk: Csáki József tanyájáról elvittek „két paripalovat, egy parasztkocsit, egy szürke köpönyeget, egy kaputot, egy pár bagaria csizmát, két pár papucsot, három lepedőt, egy paplant, 40 font szalonnát és hájat, egy bográcsot, két lóra való hámot és gyeplőt, egy kulacsot, öt darab gabonászsákot, négy darab dupla pokrócot, egy új inget és gatyát, egy nagy fejszét, egy vasgereblyét, két pár asztali kést, négy pakfonkanalat, két új kötőféket, négy új istrángot, egy baltát, két finom kerti kést és két finom tollkést, egy pár réz gyertyatartót, egy új rostát, egy nagy rézcsigát, egy új karikás ostort, két új ágyterítőt, egy réztölcserít és egy réz meszlest, öt darab pulykát, öt darab kácsát, 30 darab csirkét. Ugyaninnen a tanyásbérestől 30 font szalonnát, 10 darab különféle kendőt, két db baltát, egy új bográcsot, két db nagykést, egy db lepedőt, négy db bicskát, egy db beretvát, négy db új törülköző kendőt." Hódi Pál tanyásától öt zsákot vittek el. Ardai Mihály ugyanitt mint részes arató tartózkodott. 24 forintos subáját elrabolták. Tabáni Juhász István 1849. augusztus 4-re virradóra „a császári táborból némely kicsapongó katonáktól az alábbi kárt szenvedte: ládámat felhasogatták (9 forint), négy lepedő (20 forint), öt karton párnahaj (12 forint 30 kr), három ingváll (6 ft), különféle fehérenemű 7 db (23 ft), 4 keszkenő (30 ft), különféle asszonyi ruhák (29 ft 30 kr), összesen tehát 130 pft kárt okoztak." Ugyanennél a háznál Pap Mihály lakótól elvittek 3 pár fehér ruhát, két db asszonyi fehér ruhát, különféle apróbb gyermekek és lányok fehér ruháit, összesen 37 váltóforint 30 krajcár értékben.

Bán Márton alaposan félreismerte a tanács jogkörét és hatalmát, amikor beadványában így ír: „Kérem alázatosan a tisztelt tanácsot ezen veszteségről intézkedni méltóztatásuk...”

Nagy András István hallgatott a tanyáján esett kártételekről, de amikor fogatát is elvesztette, tollat ragadott, és élénk színekkel festette meg az elvonult hadak utáni közbiztonság állapotát. „Folyó évi augusztus 6. napján a német tábor számára kocsim, két ötszáz forintot érő lovam Szentesre rendeltetvén, kocsisomat, lovaimat annyi eleséggel láttam el, mennyi Szentesig a német katonákat elszállította, onnan ugyanazok által Kecskemétiig, Kecskeméttől Pestig anélkül, hogy kocsisomnak, lovaimnak már elesége, költsége lett volna, – elmenni erőhatalommal kényszerítettet. Pestről a kocsim azon német tiszt által, ki arra nézve rendeltetett, egy útlevél mellett visszabocsáttatván, alig, hogy Kecskemétiig jöhetett. Ott ismét egy másik útban levő német tiszt által, az amaz által kiadott útlevélre semmit nem adva, erőhatalommal lefoglaltatván, ismét Pestre hajtatott vele. Így amidőn kocsisom mindenből kifogyva, lovaim kéréstelve Kecskeméti fele hazaigyekezett volna, és a Kecskeméti tanyák között, mint mindenből kifogyott utas ember a fentebb említett két lovat az útfélen legeltetné: két német katona által... mint valamely rablók által körülfogatván, fényes nappal a két lovat erőszakkal elvették, a kocsisom ló nélkül maradván a kocsit maga kénytelenítetett a legközelebb eső kecskeméti tanyába behúzni s ott hagyni. Azután gyalog semmivel, kilenc napok eltelte után Hmvásárhelyre hazajönni.”

Ha azt vesszük figyelembe, hogy Vásárhelyen akkoriban több ezer háztartás volt, s mindössze csak 104 panaszos diktálta be a kárát, a ténylegesen elrabolt holmik értékét nem tudjuk felbecsülni. Az biztosnak látszik, hogy a rablás kíméletlen és általános volt.

A panaszok mindaddig egy 1873. évi hagyatéki ügy mellékleteként lapultak a Csongrád megyei Levéltár Hódmezővásárhelyi Fiókleveletárában.

Ezek a megrázó élmények, amelyek az elvesztett szabadságharc után érték a város népét, magyarázatául szolgálnak a későbbi németgyűlöletnek.

Herczeg Mihály

Szolnok–Doboka megye helytörténete

Kádár József nélkülözhetetlen kísérőm a Nagy-Szamos mentében, a Sajó partján, a mai Beszterce-Naszód azon tájain, amelyek hajdanán Szolnok-Doboka vármegyéhez tartoztak, Csicsó Mihályfalvától Kerlésig, meg a Mezőség északkeleti szárnyán. Adatokban kimerítetlen gazdaságú monográfiája – éppen, mert a tényekre figyelt elsősorban – ma is eligazít a múlt útjain, amelyekre itt, a száraz mezőségi vidéken sűrűbb köd ereszkedett, mint nagy folyók mentén, ahol pedig szokottabb a pára. Éppúgy, mint a székely *Orbán Balázs* vagy a szilágysági *Petri Mór*, magánszorgalomból végezte el a helytörténeti kutatást, amelyre manapság intézetek mernek vállalkozni. Ennek a három erdélyi, illetve partiumi vidéknek van csak átfogó monográfiája magyarul, pedig a századforduló idején valóságos mozgalom indult a szellemi, építészeti értékek feltérképezésére, bemutatására. A *Székelyföld leírása* után három évtizeddel, nagyjából egyidőben jelenik meg *Szilágy vármegye monográfiája*, ez hét kötet. Kádár munkáját a „magye közönsége” adta ki, Orbán Balázs saját költségén jelentette volt meg székelyföld és barcasági barangolásainak könyveit. Orbán Balázs valósággal feltámadt közöttünk önismeretünk és hagyományaink fontosságának felismerésében, Petri Mórt a modern irodalmi lexikonban egy cikkeske idézi, mivel költő is volt, *Kádár Józsefről nem tud a lexikon*.

A fényképről jellegzetes, múlt századi magyar öregúr néz reánk: rövidre vágott haj, eleven fürkésző szem, a száját busa, pödört bajusz takarja el, sötét ruhát hord, keményi-

tett fehér inget, a fekete nyakkendő szabályos háromszögben megkötve. A kép alatt: *Kádár József (1850–1939) polgári iskolai igazgató, Dés város és a vármegye monográfusa*. Halála után öt esztendővel közölte fényképét egy szinte ritkaságnak számító könyv, amely a második világháború viharában már nem jutott el a boltokba. *Szolnok–Doboka magyarsága* a címe, Szabó T. Attila szerkesztette. A Bethlen Béla akkori főispán áldozatából megjelent forrásértékű kötetben Balogh Ernő, László Gyula, Makkai László, Jakó Zsigmond, Bíró Sándor, Entz Géza, Palotay Gertrúd mintegy modern változatát alkotta meg a hajdani Kádár-monográfiának, a táj természeti értékeiről és szépségeiről, középkori és újkori történetéről, műemlékeiről, iskolaügyéről és hízművészetéről közölt tanulmányokban. Kádár Józsefnek nemcsak a fényképét találjuk e kötetben, sok szerző hivatkozik is monográfiájára.

Kelemen Lajos, az erdélyi magyar történetírás akadémikusi tekintélyű nagy öregje, 1942 októberében, az Erdélyi Múzeum Egyesület vándorgyűlése alkalmából a dési temetőben tisztelgő utódok körében megállt Kádár József sírjánál. Beszédében a „pihenést alig ismert, fáradhatatlan magyar nevelő és alkotó, tudós, író, melegszívű, áldott jó ember” emlékét szőlitotta. „Középiskolai tanulmányaid a történelmi emlékekben gazdag Tordán indultak s a nagy múltú Kolozsváron fejeződtek be. Ezekben kezdted első irodalmi kísérleteidet, nevelő és oktató pályádat. A főváros két éve bővítette látóköröd, s innen jöttél hatvanöt évvel ezelőtt Désre, hogy aztán itt örök hűséggel teljesítsd hivatásodat, küldetésedet e város és a vármegye társadalmának, múltjának, intézményeinek és iskoláinak szentelt nemes életedben.

Erődet elsősorban új iskolád szervező munkája és tömérdek mindannapos feladata foglalta le. De érezted, hogy abban a városban, hol a XVI. század utolsó negyedétől, a mongol–tatár dúlás históriáénekesétől, Temesvári János deáktól s a latin erdélyi történetíró Somogyi Ambrustól kezdve annyian szolgálták a jövő építésére a múlt kultuszát, mindennapi kötelességeiden túl ez a munka és hivatás is vár Reád.”

Szabó T. Attila az 1944-es kötet utószavában részletesen jellemzi Kádár monográfiáját, amely *Tagányi Károly* és *dr. Réthy László* kutatásait és a szerző roppant adatgyűjtését öleli fel. Kádár József kétségtelenül azért kapta e jelentős megbízást, mert akkor már 1890-ben *Belső-Szolnok megye 1848–49-ben* és utána 1896-ban *Szolnok-Doboka vármegye nevelés- és oktatásügye 1000–1896* címen kiadott terjedelmes monográfiáin kívül, még jóval előbb – a dési református egyház meg a dési kaszinó történetéről írt munkájával – helytörténetírói képességeinek többször is kiváló bizonyosságát adta. Kádár nem tartozott ugyan kora módszeresen iskolázott történetírói közé, de odaadása, ügyeszerete, lelkesedése annyira hozzájárult a megye múltjához, hogy bár maga az aranyosszéki Várfalváról származott ide, egész életét új lakóhelye kutatásának szentelte. Éppen ezért akkor, mikor e megbízást kapta, olyan hatalmas helytörténeti ismeretanyagra tett szert, amely valóban képesítette őt arra, hogy a tervezett monográfiához a faluk történetére vonatkozó anyagot maga is gyűjtse, rendezze, kiegészítse és végezze a szerkesztés fáradságos, nagy helyi ismeretet feltételező munkáját. A munkatársak és a szerkesztő a rájuk bízott feladatot derekasán el is végezték, s ilyenformák a megye rendkívüli áldozatkészségével 1900–1905 között hét hatalmas kötetben, mintegy 3854 lapon megjelent *Szolnok-Doboka vármegye monographiája*, terjedelmére s adatanyagának bőségére nézve máig is a „... hasonló jellegű művek között a legjelentősebb, legtisztelretméltóbb történetírói teljesítmény.”

Kádár József monográfiája nélkülözhetetlen forrás a mai kutatóknak. Forogtam az 1977-ben megjelent *Bistrita–Nasaud. Studii si cercetari etnografica* (Beszterce–Naszód. Néprajzi kutatások és tanulmányok) című vaskos kötetet. *Nocolae Dunare* szerkesztette, lapalji jegyzeteiben gyakori az utalás: „Kádár 1900–1905. I–VII.” *Dr. Kós Károly* rendkívül alapos újabb kötete, amely a munka néprajzába vezet (*Eszköz, munka, néphagyó-*

mány Kriterion, 1979.) a csicsói malomkőfaragás történetét feldolgozó tanulmányában a 33 lapalji jegyzetből 24 Kádár József monográfiájára utal. Ami a hajdani monográfia tudományos értékét illeti, íme, egyetlen bizonyosság. Kádár leírja, hogy Bálványosvárálja templomán – Magyardecse szomszédságában levő, most Kolozs megyéhez tartozó község – a belső oszlopok mellett, agyonmeszelt, alaktalan tömeg látszik, és feltételezi, hogy a „déli kapun egymással szemben száját harapásra nyitott két-két oroszlán van kifaragva.” Entz Géza műtörténész az 1944-es kötetben ezt írta: „Tüzetes megfigyelés után kétségtelen, hogy valóban állatokkal van dolgunk. Habár Kádár állítása a faragványok rossz állapota miatt nehezen igazolható, nagyon valószínűnek látszik, hogy a kapun tényleg az Árpád-korban oly kedvelt oroszlánok kaptak helyet. Ez a tény arra enged következtetni, hogy az orommezőt valamikor ábrázolás töltötte ki.” Az igényes műtörténész négy évtized múltán megerősíti az ebben a tárgykorban autodidakta Kádár Józsefet.

„... A faragványok rossz állapota miatt...” Össze se tudnók számolni, hány azóta végképp eltűnt emléket, történelmi nyomot mentett könyveibe és adott át az utókoroknak a dési polgári iskolai igazgató úr, aki élete alkonyán könyvei egy részét halás ajándékkul küldte el szülőfalujába a szegény várfalvi iskolának. Kelemen Lajos mondta róla a dési sírnál: „Pedig nem is vártál te jutalmazót. Midőn majd egy emberöltővel ezelőtt Egyesületünk először jött ide ötödik vándorgyűlésére, tagjainak egy kis csoportja fölkeresett otthonodban, hogy kifejezze irántad munkásságodért megbecsülő tiszteletét, Téged ez a váratlan megtiszteltetés annyira meglepett, hogy Te akkor a szegénység zavarával küszködtél. És meglepetés volt részedre, midőn az Erdélyi Irodalmi Társaság életed alkonyán tiszteleti tagjává választott, bölcs öregnek nevezte Kádár Józsefet, aki olyan volt, „mint a zeneköltő, aki szívfájdalmát dalban önti ki, vagy *Az ember tragédiájának* bölcse, aki a borsószemen térdepelve is szépét álmodik”.

Beke György

„Édes hazánktól távol idegen földön kell harcolnunk”

Földesi katonák levelei a II. világháborúból

1974 nyarán egy vaskos iratcsomót nyomott a markomba Kiss Sándor, az azóta elhunyt egykori földesi református lelkész, akit pesterzsébeti otthonában kerestem fel. Kibontva 185 katonalevelet és két füzetet („Harctéren levő honvédeink betűsoros névmutatója” és „A hadisegélyben részesülő családok névsora”) találtam benne. A címzett a levelek megőrzője, Kiss Sándor volt, aki legtöbbször még aznap válaszolt a hozzá érkező levelekre. A legkorábban feladott levelet Pócsi Imre, honvéd 1942. augusztus 5-én bízta a tábori postára, míg az utolsót Körtvélyesi Károly szakaszvezető adta fel 1944. augusztus 20-án. A leveleket őrző számozott borítékok tanúsága szerint több mint száz katonával levelezett Kiss Sándor, ezekből hatvanhat katona levelei maradtak meg. A frontra került földesiek száma a segédletek alapján sem állapítható meg, az előbb említett füzet csak 245 nevet tartalmaz, ez az 1944-ben összeállított névsor az akkori helyzetre visszavetítve is hiányos.

1971–72-ben adatokat gyűjtöttem a második világháború földesi áldozatainak a megállapítására, aminek végleges tisztázása egyelőre várat magára. Ezek szerint a földesi zsidóság kétharmadát kitevő, mintegy százötven fős veszteség mellett, százhatvan harci cselekményeknek áldozatul esett katona, vagy levente nevét állapíthattam meg. A földesi zsidóság egy 1944. április 13-i csendőrségi összeírás szerint kétszáztizennégy főt számlált, ebből már hiányoztak a munkaszolgálatot, vagy bujtatottként sorkatonai szolgálatot teljesítők, mert ilyenek is voltak.

Földes háborús áldozatainak a száma sajnos az első és a második világháborúban is

elérte, sőt meghaladta a háromszázat. *Csáth Géza* 1916-ban görcsberánduló tollal számol be *Kosztolányi*-nak az értelmetlen pusztulásra szánt földesiek bevonulásáról. Azért nem hisznek az akkori tapasztalatok nyomán a reménykeltő hírben sem a szeretteikért aggódók. „Nagyon szépen kérem a tisztelendő urat hogy kedves családomat és két öreg szülőmet tessen meg nyugtatni hogy nincsen semi bajom egészséges vagyok mert én nekem nem hiszik hogy ha írom” olvassuk *Pócsi Imre* levelében 1942 augusztusából.

Az utóbbi időben egyre nagyobb érdeklődés nyilvánul meg a magyar katonák II. világháborús szerepe iránt. Ezt az újabban napvilágot látott emlékezők, irodalmi feldolgozások, dokumentumközlések is mutatják. Nemzeti önvizsgálatunk mélyeséges érdeklődést tanúsít az esendő, a kiszolgáltatott kisemberek sorsa iránt. A háborúba kényszerített katona gondolkozására, viselkedésére keresve sem találhatunk igazabb választ, mint a frontról küldött levelekben. Forrásértékük megbízhatóbb, mint a harminc-harmincöt év múltán lejegyzett és utólagos beleérzéseket tartalmazó emlékiratoké.

Most itt van előttem a levélcsomó. Az elhurcoltak, a félrevezetettek, a szenvedők, az elpusztultak, a megtagadottak levelei, akik mégis mindig, minden gondolatukkal az otthoniak gondjával, bajával törődtek. Csak elvétve akad köztük a propagandahatást tükröző, a front örömeiről író, — pedig hivatalos embernek, a református papnak szánták — a legtöbb esetben igaz emberségről tanúskodnak a sanyarú körülmények közt, gyakorlatlan kézzel írt sorok. „Az aratást itten mostan fejezték be, megkezdték a cséplést, de itten kézzel csépelik el. Úgy hogy az embernek meg ál szeme szája, hogy milyen munkát végeznek.” — olvashatjuk *Szóllósi Imre* tizedes sorait 1943-ból. A levelek sokasága és az ismertetésre való szűk lehetőség eleve válogatásra kényszerít.

Nagytiszteletű Kiss Sándor ref. lelkész urnak

Földes Hajdu Megye

Kedves Nagytiszteletű ur!

1944. Julius 5.

Néhány napja kaptam meg a nagytiszteletű ur őszinte örömet és meglepetést szerző kedves ajándékát. Ez a kis imakönyv igen belső vigasztalóm lesz, míg édes Hazánktól távol, idegenföldön kel harcolnunk. Nincs semi panaszom kosztuk nagyon jó mosttanában elég csend van mifelénk. Kivánom, hogy otthon is mindenki csendben és nyugodtan éljen. Maradok a nagytiszteletű ur őszinte tisztelője. Szabó Imre honvéd.

A következő levél írója már megjárta az első világháborút, az új világégésbe két felnőtt fiával kényszerítették, az egyik mindörökre oda maradt.

Tek. Kiss Sándor ref. lelkép. úrnak

Hajdúmegye Földes (up. Sáp)

Nagyisztelendő uram

VI. 12. (1944.)

Üdvözetem küldöm inen a havas kárpát bérceiről a prut vizeitől, a kedves családjának és apóssának. Én aki a mult háborut 14–18 végig küzdöttem, és most negyvenyolc éves apa létemre két fiával együt, tábori szám alatt küzdünk, ehez hasonló példa itt nincs, de oda haza sem. És ekkor fájós szívvvel veszek tudomást, arról, hogy az én lovaimat nincs a ki befogja és munkára hajtsa. Tehát kérem a nagytiszteletű urat, mint hejji h. gondozót mielőbb intézkedni sziveskedjen. Van munka szolgálatos elég ahogy tudom. Maradok t. tisztelettel. Isten velük, válszt.

Patai Gábor őrv.

A következő három levél írója nem láthatta többé a szülőfaluját, hiába reménykedtek a viziontlátás örömeiben. A mindennapok gondjai eljutottak hozzájuk a harctérre, a nehézségek súlyát odakinn sokkal jobban érezték, mintha odahaza lettek volna.

Tek. Kiss Sándor ref. egyház lelképásztorának

Földes Hajdumegye

Kedves Tiszteletes Úr!

Kelt. 1944. VIII. 6.

Julius 19-én irt lapját ma, Augusztus 6-án köszönettel vettem. Itt tudja csak igazán és látja az ember, hogy mij csodálatosan megörzi a Jó Isten az embert és a benne bízókat. Odahaza sok valaki elsem hinné

azt amit itt látunk. Mi bizunk, hogy megsegít bennünket. Itt is nagyon sok eső esik a héten minden nap esett. Isten áldását kérem egyházunkra és vezetőire.

Kiss Sándor honv.

Tek. Református Egyház lelkipásztori hivatalnak
Hajdu megye Földes lelkészi-lak
1944. máj. 27-én

Mélyen tisztelt Tisztelendő Ur.

Az 1944. máj. hó 22-én keltezett levélben küldött kedves könyvecskét megkaptam amelyet szeretettel fogadtam nagyon meglepett, hogy szülő falumból ily hosszú idő óta távol voltam, és életünk ezen kritikus napjaiban is ki van szeretettel gondol rám és bátorító üdvözlését a határon túl messze idegenbe is elküldje. Hálás köszönetem fejezem ki ezért az egyház összes tagjának akik szeretettel gondolnak a messze idegenbe harcoló magyar testvéreinkre
Hazafias Bajtársi üdvözléssel Benke Bálint tizedes

Kis Sándor Ref lelki Pásztor
Földes Hajdu M.

Ket 1944 5 29kén

Tudatom véle kedves nagytisztelendő ur hogy a hozám küldött lapját megkaptam mejet köszönetel fogadtam és megértetem belőle hogy a feleségemet fel tetszik hivatni ha lehet tesik megteni már küldtem neki töb levelet de választ nem küld és el küldtem neki 50 pengőt is és szedi a segét de kedves nagy tisztelendő ur ugy látszik hogy neki csak a pénz a fontos nem pedig én mosmár többet nem irok majd tesek tudatni maradok tovább tiszteletel választ várok Lakatos Gábor

Alig egy hónap múltán Pánti Béla honvéd Lakatos haláláról értesíti a földesi lelkészt: „Legnagyobb sajnálatomat fejezem ki egy Bajtársunk közülük meghalt Julius ötödikén délután Lakatos Gábor.” A fronton levők rendszeresen tájékozódtak és érdeklődtek a falubeliekről. Szomorú nevezetesség a Jámbor család három fiának a tragédiája, közülük kettőnek a haláláról értesülünk *Szabó Lajos* örvezető 1944. június 29-i leveléből. „Nagyon megdöbbentő szivel irom meg tisztelendő urnak Jánbor Lajos szkv.nek halálesetét közel hozám egy 5 6 száz m-rel egy Oroszakna épen felyen találta szegényt és azonnal eleset és többet egy árva szótsem szólot többet irlya a feleségem meg a sógornóm hogy milyen szerencsétlenüljárt szegény öcse a Károly hogy avizbe fulat hát az a családot mostan ugy szereti a jóatya.”

1944. június 25-i levelében *Karacs Gábor* hovéd siratja nagybátyja, *Bojtor József* halálát: „tecik irni szegény Józsi bátyám esetét engem nagyon megdöbentet” Nagyon ide kívánkozik egy sorozaton kívüli levélnek a részlete, amit nagyapámnak küldött a később elesett *Széles Sándor* honvéd 1944: február 20-án, soha meg nem valósuló vágyának reményét öntve sorokba: „Inen nem megy az ember hamarosan szabadságra de malycsak haza engednek, mivel hogy megszületett a kis fiu.”

Nézzük milyen gondolatok foglalkoztatják azt, aki már egyszer kiszabadult a pokolból és újra vissza kell oda térnie.

Kiss Sándor Ref lelkész urnak
Hajdu megye Földes
Méjen tisztelt lelkész ur.

Kelt levelem valahol orosz földről v hó 12én (1943)

Engedelmet kérek hogy soraimmal zavarom a lelkész urat.

De én ugy gondoltam hogy Egy pár sorban megírom, újra kikerültem oda ahonnét alig 3 hónapja hogy elmentem haza Még húsvétkor mikor odahaza voltam nem gondoltam ara hogy egy hét mulva már ujra kint leszek orosz országba Épen máma kaptam hazulról egy lapot És aban irták. Édes anyámék hogy Jenei Imre is hősi halált halt orosz országban, aki már kint volt töb mint egy éve és most kelet néki meghalni, mikor talán már rövidesen haza is ment volna Nékem jóhejem van nagyon, Jóegisségem van mejhez hasonlót kívánok a lelkész urnak és kedves családjának Most többet nem irok Maradok Tisztelettel a viszont látásig. Szeőke Imre honv.

A legnagyobb veszély közepette sem hiányzik az otthonmaradottakról való gondoskodás és féltés, amint kitűnik *Domokos Zsigmond* tizedes 1944. június 17-i leveléből: „az utóbbi időben hazulról a rossz vonat közlekedés miatt kevés postát kapok csak az ujsá-

gokból olvastam hogy a környékünkön is jelentős károkat okoztak az ellenséges repülőgépek és a vasútvonalat is meg rongálták eltudom képzelni hogy otthon is voltak légi riadók rosz rá is gondolni hogy nem csak mi vagyunk veszélyben akik kint vagyunk a fronton hanem azok is akik hozzánk tartoznak és azt hittük hogy nyugodt otthonban hagytuk”. Sajnos a fronton levő családfő hiányát a legnagyobb gondoskodás sem tudja pótolni, mégis jól esik a legkisebb segítő szándék is, amiről *Benke Gábor* honvéd 1943. december 16-i levele árulkodik: „Nagyon köszönöm a nagytiszteletű urnak, hogy családomra gondolnak, tudom sokkal segíteni nem lehet, mert hisz sokan vannak, de ez is jó. Ezek után mégis nyugodtabban van az ember ezen az elátkozott földön.” Az általános kép azonban ennél rosszabb, *Pócsi Imre* honvéd 1944. augusztus 18-i leveléből már Tibor hangját véljük kiérezni:

„jelen pillanatban jól vagyok a földszintől körülbelül vagy ezerkétszáz métere it bizony nem nagyon van meleg mindig friss levegő van és ritkán látjuk a földet és az ország utat csak hogyha le megyünk a magaslatról de nem nagyon kíváncsokunk lemeni mert visza bizony nehéz mászni mert nagyon meredek és oda lent majd minden nap járnak a fa madarak és hulajttják a manát de felénk csak meggy magot szokot köpködni. Tisztelt nagy tiszteletes ur egy kérésel fordulok a nagy tiszteletes urhoz írja a feleségem kenyérjegyet akarnak adni a hadba vonultak családjának vagy ha azt akarja hogy bevehese a buza fejadagját akkor menyen a géphez de azt az én feleségem nem teheti meg mert a két kis gyereknek gondját kel viselni és azt megint nem teheti hogy gond viselőt fogadjon meléjek mert az anyag hejzetünk nem engedi meg amit nagyon jól tud a nagy tiszteletes ur is. Azt hiszem hogy még talán a családom megérdemel anyit földes köség előljáróságától hogy a buza vásárlási engedéjt ki adhasák nekik mert bizony nekem nagyon nehezen eset mikor irta a feleségem hogy kenyér jegyet adnak és mindjárt beagondoltam a hejzetembe hogy ezért (véreztem) hulajtotam vért a hazáért és az othon maradt hon polgárokért ezért let nyomorék a fél kezem egész életemre hogy a családukra enyi gond van oda haza hogy még azt is sajnálják tőlök amit könnyen meglehetne teni ezért lehetis életünket és vérünket áldozni. . . . Valahol galiciából ahol apáink is véreztek.”

Az otthoni eseményekről a katonák rendszeres tájékoztatást kaptak, Kiss Sándor az érkezés és a válasz napját rávezette a levelekre. Nem maradt titokban a földesi zsidóság elhurcolása sem, *Karacs Zsigmond* szakaszvezető 1944. május 7-én Csapról válaszol erre a hírre: „Itt is elintézték a zsidókat egy hétfőre, fölleltároztak mindeneket a lakásokban magyar és német katonaság van őket pedig elvitték ungvár mellett pedig valahova egy községbe vannak kitelepítve.” Pár héttel előbb még egészen más benyomásokról, érzésekről számolt be: „Irok egy örvendetes hirt. E hó 14-én be jötünk mi is az édes anya hazánkban és Csapon telepedtünk le, . . . Olyan jó itt a jó magyar tavaszi napokat élvezni.” A zsidók deportálása csodálkozással telt együttérzést váltott ki, nem találtak rá megfelelő magyarázatot. Disszonáns hang csak egy levélből csendül ki, azt is a nyomorúság motiválja: „A zsidó házak ostásánál mivel nagytekintéje van a nagy urnak az én részemre is kérek egy házat, mert nincs hajlékom családos ember vagyok.” – írja egy katona 1944. június végén.

A szovjet rendszer elleni propaganda viszont természetesen nem maradt hatás nélkül, bár ennek következményét csak két-három levélből érezzük. „Különösen itt, tudja az ember igazán Istent hinni, ahol a vörös pokol oly sok nyomot hagyott maga után”. Olvassunk bele a másik levélbe is: „Bevalom nekem is sokszor nagyon nehéz távol szüleimtől és menyasonyomtól de őszintén merem mondani hogy szívesebben vagyok iten valaményi bajtársamal együt mint hogy ez a csöcselék nép tiporta volna le az édes othonunkat.” Az ilyen levelek többszörösét teszi ki azoknak a leveleknek a száma, amelyekből a megszállt területek lakosságával szembeni együttérzés és sajnálat csendül ki. Egyikből már az írásom elején idéztem, most olvassunk még bele néhányba. „nyomorúságos egy föld ez vagy is jobban mondva nem is a föld hanem a rajta levő itt ezek azt sem tudják mi az élet . . .” „it a távoli orosz földön ott ahol sir az emberben a lélek hanézi ezt a szerencsétlen népet . . .” „az itteni lakos nem szokott templomba járni hét köznap vasárnap egy formán dolgoznak . . .” „eszen asziva taros muszka földön . . . ahol mivagyunk mégnema-

rat nak mireit hoszá fognak az aratáshosz nálun elis csépelnek . . .” „Most hogy a sors meszbe szólitot Hazánktól szomoru látvány tárul elénk . . . minden csupa rom, leéget falvak . . .”

A tábori posta kifürkészhetetlen útjain két Kiss Sándor lelkész által írott levél vissza-került a feladóhoz, ami a címzettek levelei mellett szintén megmaradt, búcsúzóul ismerkedjünk meg az egyikkel.

Szöllősy Imre szkv.

Tábori posta szám: Z. 588.

Kedves Imre fiam! Július 11-én írt kedves soraidat július 22-én köszönettel vettem. Valószínűleg a rossz közlekedés miatt késett a válaszom, mert én legtöbbször még aznap írok, de legkésőbb pár napon belül mindig szoktam válaszolni. Bizony erre felé is nagyon szélsőséges az időjárás, ami az aratásra nézve igen kedvezőtlen. Alig van nap, hogy ne esne az eső, így az aratással csak lassan lehet haladni, pedig most különösen fontos lenne ennek gyors befejezése. De bízunk Istenben, hogy megadja mindennapi kenyerünket, amit mindennapi imánkban kérünk Tőle! Hisszük, hogy jövőre már Te is itthon aratsz! Isten áldását kérem Rád szeretettel: Kiss Sándor ref. lelképásztor
Földes, 1944. júl. 24.

Karacs Zsigmond

A regöcskerkészet

Szathmáry Lajos, sokónknak atyai mestere szép cikkben számolt be a népi gondolat harmincas évekbeli hódmezővásárhelyi térnyeréséről, aminek – noha erről szerényen alig ejt szót – épp ő volt a legfőbb lendítője.¹ Épp így hangsúlyozni kell azonban azt is, hogy ez a munka Vásárhelyen sem korlátozódott a református gimnáziumra, hanem az egészben tipikusan gentroid-reakciós szellemű helyi városvezetéssel és középrétegekkel szemben volt egy kis értelmiségi mag (például katolikus körökben is: ennek volt feje *Péczely Attila*) és egy nagyon erős, már ekkor kommunista befolyás alatt álló agrárszocialista és munkásmozgalom, amelynek a *Takács Ferenc* vezette (viszonylagosan) jobbszárnyát képező, legális szociáldemokrata szervezete is politikusabb és radikálisabb volt (hadd mondok most már így:) mi értelmiségi mozgolódásunknál. Utóbbi egyszerűen lehetetlen lett volna a hatalomból egészen kirekesztett, de fenyegető súlyú népi tömegek mindig érezhető ereje nélkül! Ezt a vásárhelyi népi értelmiség sok tekintetben példás tevékenységének minden méltánylása mellett sem árt, magunkban is, tudatosítani.

Létrejöhett volna-e a munkásság és szegényparasztság fölfelé ható nyomása és csendes támogatása nélkül 1938-ban a vásárhelyi gimnáziumban a Márciusi Front kis helyi csoportja? Lehetett volna e nélkül a cserkészcsoport valóban előremutató szellemi és

¹Népi és néprajzi mozgalom a hódmezővásárhelyi diákság körében a harmincas években. Honismeret 1981. 1. sz. 27–31. old. – Az emlékezet a lényeg tekintve ritkán téved, sőt az időbeli távolság épp a lényeglátást segíti. Nem úgy a részletek dolgában. Egy honismereti folyóiratban azonban az utóbbiak sem mellőzhetők. Ezért legyen szabad, csak így jegyzetben, *Szathmáry Lajos* kitűnő emlékezésének néhány időbeni tévedését helyreigazítanom. A *Németh László* első vásárhelyi látogatását földidőz fénykép nem 1937-ben, hanem 1940-ben készült. *Kiss Lajosnak Török Károlyról* szóló nagy tanulmánya 1939-ben jelent meg. A pusztaszeri kirándulás nem 1937-ben volt, hanem egy évvel később. Nem a gimnázium „regös” cserkészei végeztek 1938-tól „néprajzi szempontból is jelentős munkát”, mert a regöcskerkészet csak 1939-ben indult, viszont „A magyar parasztság levele” már 1938-ban megjelent, s a vásárhelyiek már akkor válaszoltak rá. Az irodalmi, s történelmi-politikai tekintetben fontos – mondhatni népfront – kiadvánnyal eddig különben alig foglalkoztak, márpedig nemcsak „valószínűleg”, hanem ténylegesen aláírta *Dobi István, Sinka István, Szabó Pál, Veres Péter, Hegyesi János, Z. Nagy Ferenc* és még sokan mások. (K.N.I.)

Egy cserkész tábor résztvevői a botostáncot tanulják

politikai fejlődésnek az eszköze és fedőszerve? Aligha. S ami létrejött, nem maradt volna továbbra is elszigetelt jelenség, ha országszerte nem forr valami új, amely hol ilyen, hol olyan formában ütötte föl a fejét, mint pl. a Turul Szövetségben kialakuló egyetemi népi kollégiumi mozgalom (amely a Szathmáry által létrehozott, korábbi vásárhelyi középiskolás kezdeményezéstől függetlenül indult el), vagy a református ifjúsági egyesületekben (KIE, Soli De Gloria) főként *Karácsony Sándor* hatására indult egészséges erjedés. (Karácsony volt Szathmáry szellemi atyja is.)

Ilyen volt a Szathmáry cikkében is szereplő *regöscserkész*et, amelyhez a vásárhelyi gimnázium cserkészcsapatában már korábban kialakult népi szellemű csoport a *Morvay Péter* meghirdette 1939-es alakulás után, az elsők között csatlakozott, s nem minden hátsó gondolat nélkül: ezt is a korszerű, népi szellemű társadalmi tevékenység egyik lehetőségének érezve.

Mi volt a regös mozgalom? Országos viszonylatban általában kevésbé volt politikai töltése, mint Vásárhelyt, viszont a sokkal könnyebben végezhető (mert a Horthy-rendszer által sem kifogásolható) honismeretnek oly ifjúsági (mondhatjuk) tömegmozgalmává lett, amely sokakat vitt a korszerű táj- és népkutatás táborába, s kinek-kinek lehetővé tette a társadalmi továbblépést, radikalizálódást is. Egyszerre végeztek a cserkészfiatalok néprajzi gyűjtést, és mintegy a mai népi együttesek elődeként (*Rábay Miklós* éppúgy ilyen regöscsapatból nőtt ki, mint *Béres Ferenc*, *Vass Lajos* és sokan mások!) a népi kultúrát felelevenítő, megkedveltető, közvetítő műsoradást, mégpedig elsősorban a (maig is!) fehér foltookban, a tanyavilágban és falvakban. Egyszerre volt ez játék és szemléletformálás, (néprajzi és szociológiai) előképzés és társadalmi föladatakra való fölkészítés. A *Györffy István* által kezdeményezett s eleinte *Teleki Pál*, a főcserkész-miniszterelnök által is támogatott, majd – íme, az osztályszempont győzelme még a jobb meggyőződésen is! – szemé-

lyesen megrendszabályozott táj- és népkutatás most a cserkészlet égisze alatt is folytatódhatott.

Ennek is volt előzménye: tudni kell, hogy a román *Dimitrie Gusti*² módszerét alkalmazó legszakszerűbb faluszociográfiát egypár évvel korábban szintén cserkészek készítették el az ormánsági Kemsén, művükhöz maga Teleki írt előszót (*Elsüllyedt falu a Dunán-túlton – Kemse község élete*, Bp. 1936.) E kezdeményezés résztvevőinek névsorából itt hadd említsük meg *Gunda Béla*, *Kerényi György*, *Koczogh Ákos*, *Kovács Imre*, *Mády Zoltán* nevét. Csakhogy a második világháború kitörése után a helyzet sokkal nehezebbé vált. A közvetlen fasizálódás veszélye fenyegetett, s – utólag megmondhatom – jómagam, s néhány hozzám hasonlóan *viszonylag* radikális fiatal cserkészvezető véleményével ellentétben, akik nyíltan a Márciusi Front útján szerettünk volna továbbhaladni (magam erről nem is egy cikket publikáltam) az óvatosabb Morvay Péternek volt igaza, aki akkor a szakszerű néprajzi gyűjtőtevékenységet tartotta fontosabbnak. A cserkészmozgalmon belül kialakult ún. Regös Rend (amely épp a néprajzi-nyelvi szakszerűség jegyében gondosan vigyázott rá, hogy a regös szót mindig *rövid ö*-vel írják s mondják – egy olyan apróság, amire még *Juhász Gyula* sem figyelt, annál inkább *József Attila*), ez a már új munkaforma az angol liberális polgári indítású cserkészeten belül egyszerre volt *szakítás* épp ezzel (a fasizmussal szemben persze még mindig politikai ellensúlyt képező) polgári liberalizmussal, (ez egyszerűen lehetetlenné vált – magam is „anglofil” antifasizta lévén, ezt saját bőrömmön tapasztalhattam) és *előrelépés* a népi gondolat felé, ugyanakkor praktice mégis járhatóbb út, ami mégis túlmutathatott a viszonylag haladó polgári demokratikus eszményeken is. (A liberális polgári demokratikus ifjúságpolitikai koncepció kudarcát mutatta *Szent-Györgyi Albert*nek a regöscserkészzel szinte egyidőben indult, de a jobboldal dühödt támadásai alatt jobbra, illetve – menekvésként – szintén a népi írók befolyása alá kerülő s ellentmondásossá vált egyetemi egységkezdeményezése – „Szegedi Egyetemi Ifjúság” –, amely azonban így is az egyetemi ellenállás egyik bázisává nőhet ki magát.)

Visszatérve a regöscserkészetre: pusztán léte is ellensúlyt képezett a cserkészetet teljesen fasizálni akaró levante- s más jobboldali törekvésekkel, pl. a cserkészet belüli HÖKK „honvédcserekész” csoportjával szemben, amelynek a később nyíltan nyilassá lett vezérkari tiszt, *Solymosi Ulászló* volt az irányítója. Hogy a magyar ifjúságot nem sikerült fasizálni, s épp a legerősebb fasizta nyomás alatt itt-ott szinte a szocializmus felé tekintő népi gócek jöhettek létre már a középiskolákban, abban része volt a regöscserkészetnek is, az egyetemeken pedig a Szent-Györgyi-féle kezdeményezés nyomán több diákszervezetet egyesítő Diákegység-mozgalomnak (melyben a hirhedten jobboldali Turul Szövetség belső ellenzéke is szembefordult a náci-német és nyilas befolyással). A regöscserkészet és a diákegység-mozgalom egyaránt a népi írók táborába vitte a fiatalságot, s onnan aztán jobbra és balra is vitt az út, ám hogy balra is vihetett: a népfrontgondolat, a népi demokrácia és szocializmus felé, az nagyon nagy dolog volt akkor, midőn a jobboldali irányítástól csak kissé is eltérő fiatalok rövid úton a fronton, sőt börtönben találhatták magukat. Mert az ifjúságot a fasizmus (kormánypárti éppúgy, mint nyilas vagy volksbundista) szinte saját tulajdonának tekintette, és hatalmát sehol úgy nem érvényesítette, mint az ifjúság nevelésében. Múltunk ismeretéhez ennek tudatosítása is hozzátartozik.

Kristó Nagy István

² A neves román szociológus kutatómódszerét *Lükő Gábor* ismertette Magyarországon elsőnek *Bodor Antal*: A honismeret könyve c. gyűjteményes munkájában. Lükő a kemsei munkaközösség felkészítésében is részt vett, s ő hívta fel *Németh László* figyelmét is Gusti munkásságára. Így írt Németh László még ugyanabban az évben – most már személyes tapasztalat alapján is – a módszerről. Lásd még: *Dimitrie Gusti*: A szociológiai monográfia. Válogatta és fordította *Balázs Sándor*. Kriterion, Könyvkiadó. Bukarest, 1976. (M. P.)

Még egyszer a magyarországi lengyel menekültekről

A Hazafias Népfront szerkesztésében megjelent Honismeret c. kiadványból értesültem, hogy a volt lengyel menekültekkel kapcsolatban érdeklődnek sorsuk iránt. Talán nem lesz érdektelen, ha én is küldök egy idevonatkozó kedves emléket, melynek története a következő. Jásztelek község főjegyzője voltam, amikor 1940. február 16-án értesültem, hogy két lengyel katonatiszt jött a községbe. Ez pedig úgy történt, hogy *Riboss Rezső* ig. tanító, tart. hadnagy Egerben, a váraktanyában h. táborparancsnok volt az ott elszállásolt lengyel katonáknak. Tehát ő „lopta ki” egy éjszakára a két tisztet. Megünnepeztük a találkozást egy kellemes vacsorával, ahol a lengyel-magyar barátság éltetésével kölcsönösen elénekeltük a két nemzet himnuszát. Ennek emlékéül küldte Lechner alezredes és Szencovich százados a csatolt fényképet.

Mi lett a további sorsuk nem tudom, ők mentek tovább a bizonytalanságba, mi maradtunk a reménytelenségben.

Rusvay Lajos

HELYESBÍTÉS Az 1980. 6. szám 62. oldalán *Fügedi Márta* ismertette a Börzsöny néprajza című kiadányt. Ebben említi Kerékgyártó Adrien tanulmányát „... a vidékhez tartozó, ma Csehszlovákiába eső 7 szomszédos község viseletéről.” Ez a megállapítás helyesbítésre szorul, ugyanis Kerékgyártó Adrien adatainak zömét Letkésen és Ipolytölgyesen gyűjtötte, s ezek a községek az Ipoly bal partján, tehát *magyar területen* vannak.

HELYESBÍTÉS Az 1981. 1. szám 3. oldalán, Lakó György cikkéből az első bekezdésből kimaradt egy sor. A 8. sorban levő mondat helyesen így hangzik: „Remélem, hogy előadásomból ki fog derülni: noha mind a szülőföld, mind pedig az anyanyelv ismert fogalmak számunkra, jelentőségét az ember életében nem árt újra és újra, több szempontból is megvilágítani.” Továbbá: 4. oldal 2. bekezdés 6. sorban helyesen: „Anyanyelvünkkel nemigen szoktunk gondolni.” Végül az 5. oldal 2. bekezdés 3. sorában kezdődő mondat helyesen: „Ha egy nagyobb nyelvi közösség megadja a vele egy országban élő kisebb nyelvi közösségnek a jogát...”. A hibákért elnézést kér a szerkesztő.

IMREH ISTVÁN: ERDÉLYI HÉTKÖZNAPOK

Társadalom- és gazdaságtörténeti írások a bomló
feudalizmus időszakáról
(Kriterion, Bukarest, 1979. 345 old.)

Száz esztendő, mégpedig változásokkal teli mozgalmas száz esztendő erdélyi történelme elevenedik meg azokból a tanulmányokból, amelyeket harmincöt év kitaró kutatómunkájának terméséből válogatott a szerző egységes kötetbe. Ez a történelem azonban merőben más, mint az a köztudat történelemnek tart. Nem a királyok, földesurak, katonák dicsőségének története, hanem a hétköznapi munkálkodó embereké, a társadalmat fenntartó parasztoké és kézműveseké. Nem hadjáratokról, csatákról, udvari intrikákról és politikai eseményekről szól, hanem mezőgazdasági is ipari termelésről, életmódokról, életformákról. *Imreh István* találon a hétköznapi történetének és életformátörténetnek nevezi az ilyen fajta történetírást. A különböző osztályok, elsősorban a dolgozó osztályok életformájának történeti kutatása terén Európa-szerte nagy eredmények születtek az elmúlt fél évszázadban. Magyarországon az 1930-as évek ilyen irányú törekvései (pl. *Domanovszki Sándor* művelődéstörténeti és mezőgazdaságtörténeti iskolái) után az 1950-es, sőt még inkább az 1960-as évek történetírásában kapott megérdemelten nagy szerepet a hétköznapi története, azon belül is elsősorban a magyar parasztság és a mezőgazdasági termelés története. Különösen *Szabó Istvánnak*, valamint követőinek és tanítványainak munkássága gazdagította a magyar agrárműlt irodalmát.

Erdélyben a paraszttörténeti, életformátörténeti irodalom legfontosabb műveit az elmúlt három évtizedben *Imreh István* alkotta meg. Az 1973-ban megjelent Rendtartó székely falu című könyve tökéletes sikerkönyvként néhány nap alatt elkelt a boltok polcairól. Tartalmilag és módszertanilag egyaránt maradandó alkotása lett az erdélyi és az egyetemes magyar történetírásnak. A kolozsvári egyetemen oktató

és történelemtanár-történész nemzedéket nevelő szerző különböző szak- és irodalmi folyóiratokban megjelent történelmi tanulmányait eddig jobbra csak a kollégák, a múltat vallató többi kutatók ismerték. Most, hogy kötetbe rendszerezve újra megjelentek, megismerheti őket a história iránt érdeklődő szélesebb közönség is.

Imreh István a kötet szép előszavában szinte „ars poética” szerűen vall a történetíró, közelebbről az erdélyi magyar történetíró hivatásáról, elveiről, feladatairól. Utal azokra a körülményekre, amelyek közepette megszülettek a tanulmányok. Kijelöli a mondanivaló időbeni és térbeli határait, nevezetesen az 1750 és 1850 közé eső korszakot, valamint Erdélyt, illetve azon belül a székely székek világát.

A szerző a tanulmányokat három csoportba rendezte: 1. Székelyek a múlt időben, 2. Munkálkodó emberek a bomló feudalizmusban, 3. A változásokon munkáló emberek. Végül pedig bő és alapos jegyzetanyag, példás név- és helynévmutató, valamint négy nyelvű részletes tartalomjegyzék zárja a kötetet.

Az egyes részek és tanulmányok között nehéz lenne rangsorolni. Az írások fontosságát már eddig is tudták a tudomány művelői. Jelentőségüket a nagyobb publicitás még inkább fokozza. Ha azonban mindenképpen értékrendet akarunk teremteni az írások között, úgy véljük, hogy a kötet legjelentősebb tanulmányai a székely életéről szóló első részben találhatók. Tartalmi és módszertani szempontból egyaránt itt éri a legtöbb meglepetés az olvasót. Ebből a részből tanulhatnak legtöbbször a történelemtudomány és a társtudományok kutatói. A „néptörténet” műfajának korszakos állomásai a Földközösség Aranyösszeiken, az Ősök és erkölcsök című írások. Kár, hogy hely hiányában néhány régi falutörvény teljes szövege nem kerülhetett a könyvbe függetlenül. Reméljük azonban, hogy Imreh István valamelyik következő műveként egy kötetre valót olvashatunk belőlük. Együttes közzétételükre nagy szükség lenne, mivel a hajdani mindennapok történetének pótolhatatlan dokumentumai.

Kiemelésünk természetesen szubjektív és talán a recensens paraszttörténeti érdeklődése, néprajzkutató volta sarkallta. Hiszen nehéz lenne kevésbé fontosnak látnunk a különleges forrásokat vallató Céhbeli kézművesek, népi mesterek és vásárlóköriük, valamint a „Az erdélyi manufakturaipar munkásairól” című tanulmányokat. Mindkét írás a bomló feudalizmus világát, a régi keretek között zajló változások útját, az újszülöttség gyötrelmeit és nehézségeit idézi.

Imreh István kötete a szinte olvashatatlan mai történeti művek világában messze kimagasló szép magyar stílusával, az alkalomhoz és a témához illő megfogalmazásaival. A tanulmányok többsége nem csupán történeti mű, hanem olvasmány-élményként is hatni tudó *történetírói alkotás*.

Bárh János

ZACHAR JÓZSEF:

**BERCSÉNYI LÁSZLÓ,
A RÁKÓCZI-SZABADSÁGHARC
KAPITÁNYA,
FRANCIAORSZÁG MARSALLJA**

Válogatott források.

Folia Rákócziána I.

(Vaja, 1979. 168 old.)

„... boldogtalannak mondhatjuk azt az embert, aki a maga országának leszállásában és esetében születettik és nem virágjában. Azért ehhez is szerencse kell.” – olvassuk *Zrínyi Miklós* Vitéz Hadnagy c. művében.¹ Ez a szerencse történelmünk újabb szakaszában mind kevesebbek osztályrésze volt. „A hazáért élni” egyre több kitérő, kompromisszum, sőt úttévesztés árán lehetett csak, amint ezt akár magának *Zrínyi*-nek áldozatos élete is tanúsítja. Nem könnyű e tragikus időszakok, tragikus sorsú történelmi személyiségek értékelése. Nem is tudnánk azt ma bizonyossággal eldönteni, hogy ki szolgálta több történelmi eredménnyel népét: aki utolsó

hányi csataterén vagy aki a még súlyosabb tragédiát megelőzendő, hódolt Szulejmánnak vagy fegyverletételre sorakoztatott Majténynél? Aki az uralkodót, az egyházat feltétlen hűséggel szolgálva, népe jobb jövőjét látta biztosítani vagy aki a felségárulás, hitehagyás végletes eszközével protestált? Aki bár elsírta, hogy „*elindultam szép hazámból*” – de útra kelt vagy aki – *Illyés Gyula* hősével – Dánielként az övéi közt, Európa szellemét oltogatta a nádasba, sásba menekülő népe között? Egyáltalán: mikor szabad feltennünk a kérdést vagy-vagy formában?

Történeti tudatunkban legfőként azok nevét

őrizzük, akik egész életükkel szolgál(hat)ták a haza és a haladás ügyét. De a zivatáros századok sodrában csak kisebb részüket aratott egyértelmű, hosszabb időre érvényes győzelmet. Kevesbé tisztázottak érzelmeink azok irányában, akik a kudarcok, sorstragédiák válságában vállalkoztak cselekvésre. Egyfelől: legnagyobb történelmi személyiségeink között ápoljuk Rákóczi és Kossuth emlékét, akik eszméiktől tántoríthatatlanul, az esetleges újabb szabadságharc reményében inkább vállalták az emigráció gyötrelmét, mint az itthon maradás, hazatérés kérdései előnyét. Másfelől: rajtuk kívül viszonylag keveseknél ismerjük el az idegenben folytatott harc jogát és érdemét. Közös emlékezetünk nem sokat őriz a száműzött, az eszméihez annyi kompromisszum dacára is holtáig hű *Thököly Imréről*, és nehezebben fogadja be *Károlyi Mihályt*. Régebbi történelmünkben – legnagyobbjainkat leszámítva – talán „*Türr Pista*” az első, akinél (és személyében az 1848–49-es szabadságharc katonai emigrációjánál) a közfelfogás érdemként és vigasztként ismerte el az idegenben folytatott harcot. Annál inkább egyoldalú a megítélés, mert Rodostó és Turin végső fokon kényszerű békésre szelídült példái mellett igen sokan megtalálták a fegyveres harc folytatásának lehetőségét, mégpedig „*az ellenségem ellensége a barátom*” elvét szem előtt tartva.

A Rákóczi nyomában határainkon túl került kuruc emigráció számos tagjának is ez a sors jutott osztályrészül. Közöttük *Bercsényi László* neve ragyog a legfényesebben. *II. Rákóczi Ferenc* nemesi kompániájának ifjan volt kapitánya Franciaország marsalljaként fejezte be dicsőséggel teli katonai pályáját, a legeredményesebbet, amelyet magyar katona hazájától messzire szakadva befutott. Két nép őrzi emlékét büszkén és kegyelettel: a választott haza, Franciaország, és immár szülőhazája is. 1979. október 4-én a vajai várkastély udvarán leplezték le *Bercsényi Miklós* és fia, *László* közös emlékművét.²

Bercsényi László pályafutását mutatja be a *Folia Rákócziána* most induló forráskiadványsorozat 1. kötete. Szerzője, *Zachar József* hadtörténész, eddig is számottevően járult hozzá, hogy jobban megismerjük Franciaország marsalljának³ életútját. A most megjelent kötet

¹ *Zrínyi Miklós* Hadtudományi Munkái. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1976. 242. old.

² Az emlékünnepegről tudósít *Szakály Gábor*: „Az Szívem s Vérem Magyar”. Néphadsereg, 1979. 41. sz. 6. old.

³ *Zachar József*: *Bercsényi László* (1689–1778). Hadtörténelmi Közlemények, 1978. 1. sz. 68–112. old. – Uo.: Egy életlen át igaz magyar és vitéz katona. *Bercsényi László* halálának kétszáz éves évfordulójára. Honismeret, 1978. 1. sz. 21–22. old.

méltó folytatása e munkásságnak. Adatgazdag, szépen megírt bevezető tanulmány ad számot Bercsényi László életútjáról, kiegészítve és szükség szerint kiigazítva eddigi ismereteinket.

Ezután következnek a kötet gerincét adó, 133, nagyobb részt magyarra fordított, kisebb részt eredeti magyar nyelvű forrás. E válogatás tükrözi a szerző széles körű anyaggyűjtését, amelynek során értékelte az összes megjelent tudományos feldolgozást. Teljességre törekedve hasznosította a kiadott forrásokat. Kiterjedt levéltári kutatásokat folytatott idehaza és Franciaországban. Huszonhárom, eddig kiadatlan forrást itt közöl először.

Forráskiadvány tükrében bemutatni, sőt mi több, népszerűsíteni egy életpályát, nem könnyű feladat, hiszen meg a legértékesebb forrásközlés sem mindig bilincseli le stílusával az olvasót. E kötet tagolása enyhíti ezt a gondot: a jól megválasztott tematikai egységek élén találó és szép idézetek kínálják a vezérfonalat a részletekkel bevezetett források jobb megértéséhez. A szövegben sűrűn előforduló idegen szavakat, fordulatokat a szerző megmagyarázza, a nevekhez életrajzi jegyzetekkel nyújt tájékoztatást. A szakirodalomban tovább tájékozódókat igazítja el a források és feldolgozások jegyzéke. Eddig kiadatlan vagy alig ismert képek zárják a kötetet. Külön érték a franciául megjelentetett összefoglalás.

Elismerés illeti a Vay Ádám Múzeum Baráti Körét a kiadvány megjelentetéséért. A Folia Rákócziána sorozat szerkesztői magasra emelték a mércét: céljuk a Rákóczi-szabadságharc eddig kiadatlan forrásainak megjelentetése, mégpedig a szabadságharc történetétől elválaszthatatlanul egységes korai kuruc mozgalmak, másrészt a Rákóczi-emigráció történetére is kiterjedően. Zachar József elsőként ad képet erről a vállalkozásról. Sok szempontból is értékes, jól használható munkáját figyelmébe ajánljuk a történelem hivatás művelőinek, de a honismereti mozgalom résztvevőinek is. Valamennyiünkön múlik, hogy Bercsényi László ne csak atyja oldalán elismert hősiünk, de életét tanulságaival örököül magyó példaképeink legyen.

Marosi Endre

VARGA KATALIN PERE

Bevezető tanulmánnyal és magyarázó jegyzetekkel ellátta *Kiss András*

(Kriterion. Bukarest, 1980. 362 old.)

Méltán vált híressé a Kriterion Könyvkiadó-nak a Fehér Könyvek sorozata. A család legfia-

talabb tagja Varga Katalin pere címmel látott napvilágot. *Kiss András* kolozsvári levéltáros tette közzé az 1851-ben lefolytatott per ügy-csomójának legfontosabb darabjait. Ebben a perben négyévi fogvatartás után, államellenes izgatás vádjával a szebeni ideiglenes főtörvényszék háromévi börtönre ítélte Varga Katalin kö-halomszéki halmágyi asszonyt, a zalatnai kincstári uradalomhoz tartozó abrudfalvi, bucsumi és kerpenyesi bányászjobbágyok szószólóját.

Sajátos szerkezetükkel, nyelvi fordulataikkal, közvetlenségükkel ezek az iratok szinte a per korabeli szemléletjévé teszik az olvasót. A „mócok asszonyának”, Varga Katalinnak a három falu érdekében vívott hétéves harcában, mint cseppben a tenger, benne van az 1848-as forradalmat közvetlenül megelőző évek forrósódó hangulata, szinte a levegőben lógnak az idejétmúlt társadalmi berendezést szétzúzni akaró forradalmi események.

Joggal állapítja meg a szerző, hogy „A zalatnai uradalom népe nem felejtette el Varga Katalint, az iratokban rögződött eseményekből történelem lett. Három kis román falu népének küzdelme egy magyar asszonnyal szövetkező parányi része egy ország történelmének. De azt a három falut megszámlálhatatlan hajsziálér kötötte össze a jobbágyság nagy tömegével, az ő küzdelmük az egész jobbágyságé volt, történelmük egy ország történelme. És benne a Varga Katalin története az együtt élő emberek kölcsönös bizalmának, az egymás igazta melletti kiállásnak, és az igazságba vetett rendíthetetlen hitnek példájaként mint múltbeli tanulság és jelenkori parancs szól hozzánk.”

Szabó Zsolt

ÉLNI EMBERÜL

Szerk.: *Jakabfi Rudolf, Tóth Antal, Tóth Lászlóné*

(A Zala megyei Pártbizottság, a Zala megyei Tanács és a Szakszervezetek Zala megyei Tanácsának kiadása. Zalaegerszeg. 1981. 567 old.)

A jó életrajzgyűjtemény olvasása félbehagyhatatlan. Méginkább érvényes ez az olyan kiadványra, amely a szülőmegye, a jellemből és emberségből egész életre szóló útmutatást adó otthon tegnapijáról, a nagyapák nemzedékének a legkiválóbbjairól szól. Többségükben olyan emberektől, akik nem csináltak mást, csak azt, amit kellett, csak megállták a helyüket a magyarországi munkásmozgalom kibontakozásának évtizedeiben, a világ első proletárhatalmát védelmező oroszországi polgárháború géppuska-

Hamburger Jenő szülőháza

tüzeiben és lovasrohamaiban, a Magyar Tanácsköztársaság millió tennivalóival teli lelkes-gyötrelmes hónapjaiban, majd a dicső 133 nap emlékének méltó, tiszta megőrzésében.

A szó legszebb értelmében emberek maradtak a különítményes bandák kínzásai, a pózvai, hajmáskéri, szilvágyi, nagykanizsai internálótáborok, a szegedi, szombathelyi, váci börtönök poklában. Emberül álltak helyt a spanyol polgárháborúban, a hitleri fasizmus ellen fegyvert fogott szovjet, jugoszláv, belga partizánalakulatokban, a Gestapo kínzókamráiban és mai életünk alapjait építő három és fél évtizeddel ezelőtti osztályküzdelmekben.

Zalai cselédek, kőművesek, kisemberek – történelmi sorsfordulóink volt katonái, írói és megvalósítói.

E sorok írója közülük többet még személyesen ismerhetett, a napi párt- és hírlapírói munka kötötte össze *Farkas Ferenc*cel, a korán elhunyt magas beosztású katonai vezetővel, *Gábor Ernő*vel, az egész életében a haladás ügyét szolgáló kommunista orvossal, *Simon Kálmán*nal, az újpesti asztalosból lett neves állami-gazdasági szakemberrel, *Kozma Jánossal*, *Ligeti Dezső*vel, a moszkvai *Székely Gézával* és másokkal. Kimutatható-e bármiféle műszerrel – amit tartásban, szemléletben, a jelen és a holnap dolgainak megközelítésében, nyitottságban, segítőkészségben tőlük kapott az ember?

Elni emberül címmel jelent meg Zala megye munkásmozgalmi harcosainak életrajzi gyűjteménye. Gondos, nagyon szép tipográfiájú, rangos kiadvány. Óriási tényanyag, hozzáértő,

egyenletes feldolgozásban, a rövidítések, a személy- és földrajzi nevek, valamint a források pontos mutatójával. A kötettel magas színvonalú kiadvánnyal gyarapodott a hazai honismereti irodalom. Bizonyos, hogy jelentős forrása és ösztönzője is lesz a további hazai politika- és munkásmozgalm-történeti kutatásoknak. A könyv a 205 munkásmozgalmi harcos életútjának és tevékenységének közreadásán túlmenően jelentősen hozzájárul századunk hazai munkásmozgalmának tényszerűbb megismeréséhez, a két világháború közötti nagykanizsai, zalaszentgróti, csömödéri, lenti sejtkeknek a magyar kommunista mozgalomban betöltött szerepe megértéséhez.

A nagyapák ügyének örököseit és folytatóit méltán töltheti el büszkeséggel, hogy Zala megye szülőitjei voltak a magyar és a nemzetközi munkásmozgalom olyan kimagasló személyiségei, mint *Landler Jenő*, *Hamburger Jenő*, *Őri Károly*, *Szántó fivérek*, *Husztai Ferenc*, *Kenyeres Júlia*, *Kunfi Zsigmond*. A KMP 1925. augusztus 18–21-én Bécsben megtartott I. kongresszusának 22 küldötte között öt zalai származásút találunk: a gelsei *Landler Jenőt* a zalaegerszegi *Mitterer Józsefet*, az újnéppusztai *Őri Károlyt*, a nagykanizsai *Szántó Zoltánt*, a gősfai *Németh Gyulát*. A gelsei születésű *Landler Ernő* a szovjet diplomácia kimagasló személyisége, *Kollontáj*n asszony vezetése alatt volt 1927 és 1930 között a Szovjetunió norvégiai nagykövetségének gazdasági és jogi tanácsosa.

A könyvből megismerhetjük a zalai származású partizánokat, akik fegyverrel a kézben har-

coltak az ellenállási mozgalom barikádjain. Közülük is kiemelkedik a legendás felderítő, a nagykanizsai születésű *Farkas József*. A felszabadulás után, 25 évesen lett Zala megye rendőrfőkapitánya, annak az országrésznek a közbiztonságáért felelt, amely tele volt bujkáló fasisztákkal, bűnözőkkel, fegyverekkel, robanóanyagokkal. Huszonhat éves volt, amikor egy kézi-gránát – amelyet meg akart semmisíteni – kioltotta az életét.

A kötet minden sora érdemi elősegítője a haza teljesebb megismerésének, az elmélyült, igényes helytörténeti kutató tevékenységnek. Jellemző a kiadvány alábbi néhány sora: *Husztai Ferenc* a magyar és a nemzetközi munkásmozgalom kiemelkedő harcosának zalabéri „... szülőháza falán elhelyezett emléktáblát 1970. augusztus 10-én leplezték le. Az avatóünnepséget a Zalában megrendezett IV. Országos Honismereti Tábor programja keretében tartották meg tisztelettel és kegyelettel adózva a magye nagy szülőte . . . emlékének.”

Az Élni emberül zalai életrajzgyűjtemény miközben számos új adattal, ténnyel, összefüggéssel segíti a magyar történelemtudományt, a hazai politika- és munkásmozgalom-történet kutatóit és oktatóit, a teljesebb nemzeti önismertet, bizvást hisszük, hogy nem hiányzik majd a dunántúli iskolák, szakkörök, a honismereti mozgalom irányítói munkaeszközeinek tárházából sem.

Ágoston László

HAJDÚ GÉZA:

**VÁSÁRHELYI EGYLETEK
ÉS KÖNYVTÁRAK 1928–1944
A SOMOGYI KÖNYVTÁR
KIADVÁNYAI 20.
(Szeged, 1977. 236 old.)**

Hajdú Géza tanulmányának témaválasztása szerencsés: Vásárhely országosan is kiemelkedő jelentőségű volt a parasztság politikai mozgalmait és önképző egyleteit tekintve. A tudományos érdeklődés mellett a munka megírásának másik oka a szülőföld szeretete. *Hajdú Géza* vásárhelyi, több éves ismeretség után itt hallottam először, hogy otthonosan és önkéntelenül ő-zésre váltott. Könyvtáros lévén, szakmája múltja is izgatta, érdekelte. Így történt, hogy bár nem hivatásos történész, a témát alaposan és sokoldalúan dolgozta fel.

Bevezetőjében jogosan tartja szűknek az értelmező szótárnak az olvasókörörről szóló meg-

határozását, mert ezekben nemcsak könyveket és hírlapokat olvastak s beszéltek meg, hanem jelentős politikai és gazdasági (szakismereti) tevékenységet is folytattak.

A téma időbeli határául logikusan kínálkozott az első helyi olvasókör alakulásának éve és a nagy történelmi forduló. A tanulmány így csak azokkal a körökkel és egyletekkel foglalkozik, amelyek az olvasáshoz és az önművelés egyéb forrásaihoz és formáihoz kapcsolódtak. A feldolgozás földrajzi határát Hódmezővásárhely régi közigazgatási területe adja.

Rövid bevezetés után az olvasókörök és egyletek elnevezését, alapszabályait, szervezeti felépítését és működésük anyagi alapjait tárgyalja a szerző. Ezután a kiegyezésig, majd a kiegyezéstől az I. világháborúig tartó mozgalmas időszak történetét és a II. világháborúig tartó szakaszt elemzi. Külön fejezetet szentel a város kulturális helyzetének, a különböző körök és egyletek viszonyának, a parasztok és földmunkások, az ipari munkások, s végül az értelmiség, a polgárság és az alkalmazottak köreinek. Nem kerülte el figyelmét az uralkodó rendszerek által a mozgalom haladó vonásainak korlátozására létrehozott népkönyvtárak, ifjúsági egyletek, egyházi körök, nőegyletek és munkásegyletek ténykedése sem, amelyek sok esetben részvétlenségbe fulladtak vagy ellenállásba ütköztek.

Hajdú Géza a lehető teljességig dolgozta fel az olvasókörökről vagy a hozzájuk kapcsolódó egyesületekről, mozgalmakról szóló irodalmat és a forrásokat. Alaposságát 423 lapalji jegyzet és a Hódmezővásárhelyről szóló bibliográfia 159 tétele dicséri. A mű használhatóságát nagyban fokozza a rövidítésjegyzék, valamint az egyesített név- és tárgymutató. Az adattárban és a függelékben időrendi táblákat, alaprajzokat, térképeket, rádióriportot stb. találunk. A könyv izléses nyomdai kivitelben készült, és olvasókori épületekről, alapszabályokról, jelentősebb személyekről készült fényképek illusztrálják.

Tuba László

TAKÁTS GÉZA:

MOZAIKOK A LAKÁSTEXTIL VÁLLALAT KÖSZEGI BÜTORSZÖVETGYÁRÁNAK ÉLETÉBŐL

(Köszeg, 1978. 112 old.)

Takáts Géza munkájáról szólva azzal kell kezdenem, hogy ez az üzemtörténeti krónika felbecsülhetetlen értékű Köszegen. A szerző

1936-ban lépett be a gyárba, s mint annak osztályvezetője ment nyugdíjba 1976-ban. Kerek negyven esztendő telt el abból a fél évszázadból, amelynek összefoglalására a gyár 50 éves jubileuma alkalmából vállalkozott. A munka sikerének egyik titka tehát az, hogy az üzemtörténeti krónikát textiles szakember írta.

Köszeget a 19. század második felében elkerülte a kapitalista fejlődés. A Semmeringbahn (1853) és a Déli-vasút sopron–kanizsai vonalának megépítésekor (1865) e két vasútvonal holtágába szorult a város, amely korábban az Adria és a Bécsi-medence közt folyó tranzitkereskedelem egyik áteresztőállomása volt. Megszűnt a tőkebeáramlás, nem volt komolyabb ipari beruházás kedv, így a községi manufaktúraalapítások a 20. század elejére tolták át. Az egykor nagyon gazdag községi céhes iparból a feudális termelési válságot tulajdonképpen csak a textilipar élte túl. Erre támaszkodva jöttek létre a ma is működő községi textilüzemek. Köztük – alapítási évét tekintve – a legfiatalabb a szóban forgó bútorszövetgyár, amelyet 1928-ban alapítottak közkereseti társaságként „Magyar Ágyterítő és Bútorszövetgyár Czeke és Hohenberg” cégelnevezéssel. 1937-ben betéti társaságként, 1939-től pedig „Czeke és Hohenberg Ágyterítő és Bútorszövetgyár Részvénytársaság”-ként működött tovább.

Az 1948-ban államosított Községi Ágyterítő és Bútorszövetgyárat 1954-ben két másik textilüzemmel, a községi nemez- és posztógyárral „Községi Textilművek” elnevezés alatt egyesítették. 1963-ban a Szombathelyi Takarógyárral, a Soproni Szőnyegyárral, valamint a Tatai Szőnyegyárral együtt a községi üzemek is a Lakástextil Vállalat üzemegységei lettek. Végül a Szombathelyi Pamutiparral kiegészülve egyfajta „megyei textilipari tröszt”-té alakultak, amelyben azonban az üzemegységek – így a községi is – megtartották önálló helyi termelés-irányításukat a szombathelyi vezérgazgatóság alá rendelve.

Takáts Géza nem elégedett meg a cég- és gyártörténet szervezeti változásainak egyszerű rekonstruálásával. Ismerte a korábbi cégtulajdonosokat, s személyes kapcsolatban volt a gyár úgyszólván valamennyi dolgozójával. Ezt az előnyt igen jól használta fel egy-egy munkaközösség és az egész termelési rendszer fejlődésének megrajzolásában.

A szerző jó érzékkel részletezi az államosítás évében történeteket, azt is, hogy egy ideig milyen végzetes következménye volt annak, hogy az üzemek mellett nem államosították a kereskedelmet is. A szerző gondosan elemezte a kialakult gazdaságtörténeti, politikai helyzetet, jól látta, hogy a községi üzemből is a piaci csőd okozta az államosítás utáni termelési válságot.

A történetem mindig az ember története. Erre érzett rá a szerző, ezért is olyan rokonszen-

ves ez a gyártörténeti krónika. Hiszen nemcsak arról van benne szó, hogy milyen termelési rendszerekben dolgozott a gyár 1928–1978 között, hogy milyen gyártmányok és termékek hagyták el az üzemet az elmúlt ötven esztendő alatt. Amit még ki kell emelnem, az a munkának az államosítást követő időszakára vonatkozik. A történeti munkák nagy részénél az a tapasztalat, hogy a színvonal a felszabadulást és államosítást követő időszak elemzésekor észrevehetően esni szokott: a szocialista üzem fejlődését általában diadalmenethez hasonlítják. Takáts Géza ezt a veszélyt is el tudta kerülni. Jó érzékkel korszakolta a szocialista üzem fejlődését, látásmódja, problémaérzékenysége itt sem hagyta cserben. Sok-sok adattal, névvel dolgozott, kerülte a jelentés-izúd stílust, igazi történelmet írt.

Köszegen az elmúlt harminc esztendőben vállalat vagy intézmény történetéről ilyen nagy vállalkozás nem született. Dicséretünk kell a bútorszövetgyár vezetőségét is, amely felismerte az ügy jelentőségét. Név szerint *Maitz József* főkönyvelőt, aki kezdeményezője volt a munka elindításának, s mindvégig nagy úgyszeretettel ápolta és támogatta azt. Belőle nemcsak az olvasók, de a mozgalom is meríthet.

Dr. Bariska István

VÉTESSÉK KI SZÓLÓ SZIVEM

Szlovákiai magyar népballadák

*Közéletről Ág Tibor és Sima Ferenc
(Madách, Bratislava, 1979. 463 old.)*

Örömmel nyugtázhathatjuk a pozsonyi Madách Könyvkiadó azon érdeklődését, melyet az utóbbi időben a népi hagyományok feltárása iránt tanúsít. Ennek eredménye többek közt az a néhány gyűjteményes kötet is, amely egy-két év leforgása alatt a kiadó gondozásában látott napvilágot.

Az Édesanyám rózsafája, a Szól a rigó kiskorában, a Rozmaringkoszorú és a Vétessék ki szóló szívem című kötetek egyaránt komoly és körültekintő gyűjtőmunkáról tanúskodnak. Továbbá meggyőzően példázják azt, hogy a szlovákiai magyarság folklórja, gazdag hagyományokkal rendelkező népművészete megérdemli a figyelmet, az alapos kutatómunkát, illetve az eredmények feltárását, közzétételét.

A Vétessék ki szóló szívem című balladakötet is több évtizedes gyűjtőmunka eredménye. Az *Ág Tibor* által összeállított könyvet nagy meglepéssel vehetjük kezünkbe, s nyugodt lelkiismerettel besorolhatjuk az eddigi legérté-

kesebb balladagyűjtemények közé. A kötet ötvennégy balladatípus százhatvan két változatát tartalmazza. Az eddigi kutatómunka eredményeként jóval több ballada gyűlt ugyan össze, de a kötetbe főleg azok kerültek be, „melyek az átlagtól valamiben eltértek.” Nagyon jól tette Ág Tibor – lévén a szlovákiai magyarság népballadáiról szó –, hogy a válogatásakor és az összeállításakor arra törekedett, hogy gyűjteményében „minden tájegység képviselve legyen”. Bodrogközi, gömöri, Ipoly menti, zoborajli, csallóközi, mátyusföldi népballadák egyaránt helyet kaptak a gyűjteményben. A kötet szerzője bevezető tanulmányában megemlíttette azon gyűjtők nevét is – *Sima Ferenc, Mórocz Károly, Hodek Mária, Apa Vilmos* stb. –, akik rajta kívül tevékenyen bekapcsolódtak a nemes munkába. Úgy gondoljuk, mindez másokat is további gyűjtőmunkára ösztönözhet.

A közzétett anyag legnagyobb részét a régi (középkori) balladák teszik ki. A tizenkilenc ilyen jellegű balladatípus több változatát is megtalálhatjuk itt. A betyárballadák tizenhét típusának ugyancsak gazdag változatát mutatja a gyűjtemény. A balladaszerű régi énekek már ritkábbak a felvidéki magyarság körében. A kutató s az olvasó a virágok vetélkedése féle balladatípus három értékes változatát (illetve ennek töredékét) leli meg a kötetben.

A balladaskötet értékét növeli a tudományos ismeretek alapján készült gazdag jegyzetanyag. A különböző balladatípusokhoz Ág Tibor a könyv végén rövid tanulmányt, áttekintést nyújt. Szól a balladák eddig összegyűjtött és ismert változatairól, miközben feltünteti az újabb előkerült változatokat is. Külön táblázatok szemléltetik a hazai változatok gyűjtési helyét és évét, a versszakok és szótagszámok mennyiségét, a záróhangok milyenségét.

A típusmutatóban a szerző a kötetben közzétett balladákat témák, típusok és változatok szerint rendszerezi. Közben feltünteti a gyűjtési helyet is. Ezenkívül betűrendes helynévmutatót, szlovák–magyar helynévszótárt is találunk a könyv végén. Külön fel van tüntetve az énekesek névsora s a szakirodalom jegyzéke is.

Befejezésül szólunk kell még a magnetofon-szalagra rögzített balladák szövegének szakszerű lejegyzéséről is. A munkát *Sima Ferenc* egyetemi tanár végezte el igazi hozzáértéssel, a nyelvjárási szövegek lejegyzési elvének megfelelően.

Csáky Károly

DR. FÜLÖP GYÖRGY:
A KISKANIZSAI RAGADVÁNYNEVEK
Nagykanizsai Honismereti Füzetek 1.
(1979. 49 old.)

Új honismereti kiadványszorozat megindulásának örülhet nemcsak Nagykanizsa lakossága, hanem minden érdeklődő. Az első füzet az archaikus hagyományait őrző Kiskanizsának (ma Nagykanizsa külső területe) az életébe pillant be.

A ragadványnevek közül ki szeretném emelni a foglalkozásokra utalókat, mint a *Tojásos Varga*, a *Köles* Poszovecz, a *Mákos* Horváth, a *Méhes* Gál, a *Kasfonyó* Gál, a *Bihalos* Muczer, a *Bognár* Bolf és az *Ács* Csanádi család. A híres kiskanizsai kertészkedés, zöltségtermesztés szerepét mutatják az ezzel foglalkozó családok ragadványnevei. *Káposzta* ragadványneve mintegy 6 családnak volt. Emellett megtalálható a *Nyári paradicsom* Török család, a *Dohányos* Bali család, a *Jandrókerfcsi és fokhagyma* Dávidovics család. A munkaszorgalomra utalhat a *Hajnali púpos* ragadványneve a Kuzsner családnak.

Érdekes, hogy az összegyűjtött ragadványnevek között egyetlen egyet sem lehet találni, amely bulgárkertészekhez hasonlítana a kiskanizsai zöltségtermelőket. Kiskanizsán ugyanis csak olyan zöltségfajákat termesztettek, melyek nem vízigényesek, rendszeres öntözést nem igényeltek. Így a ház körül gyökérszőlőseket, a határban pedig hagymát és káposztát termesztettek nagymértékben. Általánosságban tehát a télire tárolható terményeket. A XX. század elején Nagykanizsán megtelepedő bulgárkertészek pedig elsősorban öntözést igénylő, friss fogyasztásra szánt zöltséget termesztettek, mint a paprika, paradicsom. Az utóbbi években néhány kiskanizsai család is próbálkozott árasztásos öntözéssel és bulgárágyak kialakításával. A helybeliek így új, megkülönböztető ragadványnevet – *bulgár* – látták el így gazdálkodó társaikat, pl. *Bulgár* Cserfő József. Ez is példázza a ragadványnevek közelmúltbeli keletkezését, a szokás elevenségét.

Dr. Fülöp György ügyvéd alapos és megbízható munkát végzett. *Zsoldos Ferenc* tanácselnök-helyettes beöszöntő mondataiban az első füzetet követő továbbiakról tesz említést. Remélhetőleg hasonlóan jelentős munkákat vehetünk majd kezünkbe a közeljövőben is.

Dr. Csoma Zsigmond

NYÍREGYHÁZI SZLOVÁK (TIRPÁK) NYELVJÁRÁSI ÉS NÉPRAJZI EMLÉKEK

Szerk.: *dr. Németh Péter*
(Kiadja a Jósza András Múzeum,
Nyíregyháza, 1977. 171 old.)

A kötet ismertetését azért tartjuk fontosnak, mert a kiadvány nemcsak a tájegység helytörténetírásának fontos dokumentuma, hanem szükséges mindazoknak, akik hazánk nemzetiségtörténeti kutatásával foglalkoznak.

Maga a tírják népnév, eredetileg egy szlovák nyelvjárást jelölő, kissé gúnyos tartalmú elnevezés volt, amely Nyíregyházán, a szabolcsi magyarság interetnikus közreműködésével ma már a nyíregyházi – szlovák eredetű – megmagyarosodott lakosság etnikai csoportnévévé vált. Nyíregyházára az 1735–54-es években telepedtek le az első szlovákok, legnagyobb részük a már korábban betelepített Békés megyei szlovák helységekből jött. (Békéscsaba, Mezőberény, Szarvas, Tótkomlós, Orosháza.) A szlovák telepesek többsége a Felvidékről költözött le az Alföld déli részére, s különböző kedvezmények birtokában hozzájárult a török hódoltság alatt jórészt elvadult föld megműveléséhez. Szabad költözködési joguk birtokában bármikor továbbállhattak.

Szabolcs megye legnagyobb földesura, *gróf Károlyi Ferenc* 1753 júniusában pátenstevelet bocsátott ki, amelyben a birtokára átköltöző szlovákoknak nemcsak 3 évi adómentességet és szabad földfoglalást ígért, hanem lehetővé tette számukra saját „önkormányzatuk” kiépítését is. A Békés megyei szlovákok toborzását és áttelepítését *Petrikovics János* szarvasi csizmadia-mester végezte. Rövid időn belül csaknem 200 jobbágy-, zsellér- és iparoscsalád jelentkezett. A Békésből Nyíregyházára átköltöző szlovákok nyelve és kultúrája a XVIII. szd. második felében nagyjában megegyezett az Alföldre telepített szlovák etnikum erősen palócos műveltségével. Ezt a kultúrát a XIX. század elejétől átszövik és színezik a más felvidéki megyékből áttelepedett, egyenként beszivárgó szlovák, rutén rajok.

A kötet első tanulmányában *Németh Zoltán* a nyíregyházi szlovák nyelvjárás mai állapotát vizsgálja. Adatközlő olyan 70–80 éves tírjákok, akik még beszélnek az ún. nyíregyházi nyelvjárást, amely a csabai, a szarvasi és a csanádi mellett a középszlovák típusú alföldi nyelvjárások egyike. A szerző bemutat néhány, még ma is élő, de már időközben átalakult tírják népszokást, a fonók világát, az udvarlási, lánykérési szokásokat. A tírják nyelvet ma már csak a legidősebb korosztály beszéli.

Erdész Sándor néprajzi gyűjtőútján találkozott *Tarczali Ádámmal*, az idős mesemondóval,

akinek 146 meséjét őrizi a nyíregyházi múzeum. A 79 éves *Kósa András*, volt tanyabíró pedig így emlékezik vissza őseire: „Az úkapám Mezőberényből jött. Nem is akarták engedni, mert a jobbágyi sorba, ahogy voltak, hát elég sok volt a jószága... hat ökörrrel volt, kilenc darab lóval volt, tizennégy darab szarvasmarhával volt, ötven darab juhval volt és huszonnégy darab sertéssel volt...”

Orosz Béla a tírjákok mai magyar nyelvének magánhangzórendszerét vizsgálja és röviden ismerteti azokat a társadalmi tényezőket, amelyek a területen élő emberek nyelvét formálták.

Csertő Kálmán 1965-ben készült rövid „krónikájában” azokról a változásokról ír, amelyeket a felszabadulás hozott a Nyíregyházától 10 km-re fekvő Felsősima és a hozzá tartozó tanyavilág lakóinak életében.

A kötet záró tanulmánya a Nyírség és a bokortanyák kiváló etnográfus kutatója, *Márkus Mihály* munkája. *A tírják etnikai csoport kialakulása* című dolgozatában nyolc kiemelt szempont figyelembevételével vizsgálja Nyíregyháza és környékének tírják etnikumát. Részletesen szól a tírjákok letelepedéséről és a tírják etnikum kialakulásáról.

Rikker Judit

PAUL SCHWALM:

WÖRTERBUCH DES DIALEKTS DER
DEUTSCHEN IN VASKUT (SÜDUNGARN)
(A vaskúti németek tájszólásának szótára)
(Neuenstein, 1979. 405 old.)

Hazai német nemzetiségünk történeti, néprajzi és nyelvjárás kutatása a II. világháború után – a közismert okok miatt – visszaesett, sőt lényegében szünetelt. A Potsdami Egyezmény értelmében kitelepített németek (svábok) szétszóródtak, nyelvi közösségük megbomlott. Az idehaza maradtak száma a valamikorinak csak elenyésző töredéke s már a középső, tehát a 30–50 év közötti nemzedék is hibásan, elszűrve, csak a közhasználatú szavakra korlátozódva beszéli a nyelvjárást. A fiatalok, ha nem a nagyszülőknél laknak és nevelkednek, már nyelvtanilag is hibásan használják anyanyelvüket. Ha valahol, akkor itt igazán helyenvaló arról beszélni, hogy a tizenkéttedik órában vagyunk, hiszen a 60 éven felüli öregek napról napra halnak meg s nem kell már néhány évtized sem Vaskút esetében, amikor alig néhányan beszélnek majd a helyi nyelvjárást. Súlyosbítja a helyzetet, hogy a Mária Terézia és II. József telepítési akciói során Dél-Magyarországra került németek más-más hercegségből, grófságból,

tartományból jöttek s szomszédos falvak esetében is oly nagyok az eltérések, hogy alig-alig értik meg egymást. Nem lehet tehát arra számítani, hogy a másik, a kitelepítéssel kevésbé megbolygatott, közeli községben pótolhatók a hiányzó adatok.

A pontos lejegyzés alapkövetelménye egy ilyen szótárnak, s e téren igazán példás a kötet, hiszen a közlő maga is a falu szülője. Azért döntő ez, mert ezek a nyelvi szigetek a XVIII. századi nyelvfejlődés állapotát őrizték meg, hiszen aztán már nem érintkeztek az anyaterülettel. Germanistáinknak valóságos csemegét jelentenek az egyes szavak, kifejezések. Mindezeket túl pedig lehetőséget adnak annak megállapítására, hogy egy-egy magyarországi német község milyen vidékekről települt ide, illetve egyetlen zárt tömbben jöttek-e új otthonukba, vagy különböző vidékekről. Írásos forrásaink, és még sajnálatosabb módon anyakönyveink erről ugyanis alig tartalmaznak adatokat.

A több éves munkával összeállított, mintegy 7500–7700 szócikket tartalmazó szótár alapos munka, a szóanyag közelíti a teljességet. Ez nemcsak azért öröm, mert összeállítójának jelent dicséretet, hanem elsősorban azért, mert meglepően gazdag, árnyalt nyelvi kifejezőkészséget sejtet. *Schwalm Pál* munkája ebben a tárgy körben az utóbbi évtizedek legkomolyabb teljesítménye és bizvást legtöbbet forgatott szótára lesz a hazai németéssel foglalkozó nyelvészeknek.

Kőhegyi Mihály

GÁSPÁR JÁNOS:

KEREKECSKE, DOMBOCSKA

Mesék, versek, mondókák.

Válogatta, kiegészítette és sajtó alá rendezte

dr. Vita Zsigmond

(Ion Creangă Könyvkiadó, Bukarest, 1977..

151 old.)

Két népszerű, XIX. századi gyermekkönyv foglalkoztatja évtizedek óta folklorkutatóinkat. Egyik: *Bezerédj Amália* Flóri könyve, a másik *Gáspár János* Csemegék c. munkája. A Flóri könyv első kiadásai a szerzőnek kislányához írt verseit tartalmazzák, a Csemegékben pedig kezdetben németből – meglehetősen gyengén – lefordított mesékkel Gáspár János kísérlete meg az óvodás korú gyermekek nevelését és mulattatását. A második és különösen a harmadik kiadásban azonban felbukkannak, illetve megsokasodnak a népmesék és népi gyermekmondókák, kiszámolók, állathangutánzók. Később ugyanezeket a népi szövegeket ott találjuk Flóri könyvének – ma már bizony csinálnak, mes-

terkéltnék érzett – versecskéi között is. Valószínűleg *Gyulai Pál*, a gyermekkönyv egyik átdolgozója látta hasznosnak és szükségesnek, hogy a Flóri könyvét a Csemegék népi ritmusával felfrissítse.

De mi, vagy ki készítette Gáspár Jánost arra, hogy a népköltészetet a gyermeknevelés szolgálatába állítsa? A választ a feltett kérdésre saját szavaival adjuk meg: „Hogy legelőször is eme népies forrásból meríték, különösen azon ok birtokáért, mert meg voltam győződve, miszerint gyermekköltészetünk eredeti csírái is, úgy mint nemzeti nyelv és nemzeti költészet, a népnél keresendők, s aztán átláttam, hogyha mind késünk az összegyűjtésükkel, maholnap édes anyanyelvünknek, magyar kedélyünknek ezen talán még Ázsiából szakadt ereklényei, műveltségünk más irányánál fogva, talán végképp elenyésznek. Csak az én életemben sok eredeti gyermekdal és mese ment feledésbe.”

Gáspár János szavait nem a Csemegék Utószavából, hanem egy *Kerekecske, dombocska* című válogatás bevezetőjéből idézzük, amely az eredeti mű rendeltetéséhez híven, gyermekkönyvként jelent meg 1977-ben a bukaresti Ion Creangă Kiadó gondozásában. A kötetet Gáspár János Csemegék című munkájának harmadik kiadásából válogatta, kiegészítette, sajtó alá rendezte, az elő- és utószót írta *Vita Zsigmond*. A kötet a gyermekeket nevelő pedagógusok számára készült, de a folklorkutatók számára is hasznos tanulságokkal szolgál. A kísérőtanulmányok nemcsak Gáspár János életét tárják elénk eddig ismeretlen részletekkel, hanem képet kapunk a Csemegék tiszteletre méltó munkatársi gárdájáról is: *Arany László*, *Kriza János* és *Erdélyi János* népköltési gyűjteményei mind képviselve vannak – nem is kevés darabban – a gyermekkönyvben, s itt láttak napvilágot *Gyulai Pál* első népies hangú gyermekversei is. Vita Zsigmond emellett nem kis munkát végzett Gáspár János számos, kevésbé jelentős munkatársának verseit is azonosította. Kár, hogy távolról sem fordított ugyanekkora gondot a különböző népi darabok gyűjtőjének és gyűjtőhelyének a megállapítására. Ezt annál is inkább hiányoljuk, mert a válogatást ki is bővítette Gáspár János más kötetiből, *Kiss Áron*, *Herman Ottó* és *Asztalos János* gyűjteményéből vett darabokkal, sőt mi több, gyűjtött Gáspár János szülőfalujában, Torockószentgyörgyön is.

Gáspár János esetében, amikor csak sejtjük, de biztosan nem tudjuk, hogy a Csemegékben közölt népi szövegek mely része való a szülőfaluból, és mely része Háromszékből vagy máshonnan, rendkívül hasznos lehet a változatok helyhez kötése. Ez annál is inkább lehetséges, mert Vita Zsigmond személyesen is tapasztalta, hogy Torockószentgyörgyön és Torockón ezek a játékok és a hozzájuk fűződő játékdalok ma is élnek. Nem kevésbé lehet hasznos a folklorkuta-

tők és a pedagógusok számára a rigmusok és játékdalok dallamának a rögzítése.

A Csemegéknek nemcsak a forrásait érdemes feltárni, hanem a származékait is. A gyűjtemény – akárcsak *Arany Lászlóé* vagy *Benedek Eleké*, vagy román viszonylatban *Creangaé*, *Ispirescué*, *Ion Pop Reteganulé*, vagy erdélyi szász viszonylatban *Haltriché* – számos paraszti mesemondó repertoárján hagyott nyomot. A nagy mesetudású marosmagyarói *Büszke Kocsis Miklós barabás* apró gyermekekhez szóló meséi közül nem is egy a Csemegékből való. A meséket a mesemondó nem közvetlenül a kötetből, hanem a szájhagyományból merítette.

Bízunk benne, hogy Vita Zsigmond válogatása eléri célját, haszonnal forgatják majd e könyvet a romániai magyar szülők és pedagógusok s idővel elkerül a magyarországi könyvesboltokba is.

Kovács Ágnes

VÉGH ANTAL:

SZÁZ SZATMÁRI PARASZTÉTEL

(Minerva, Bp., 1978. 168 old.)

Különös élményt adott nekem ez a kis könyv. Fiatalkori hazámat idézte, azt a környezetet, amelyben felnőttem. Édesanyám, aki rozsályi parasztság volt, később egy hazai látogatásom alkalmával azt mondta nekem, amikor főztjét dicsértem: „Tudod fiam, az ételt minden gazdasszony meg tudja főzni, de az ézít kevés tudja megadni.” Magam is szatmári lévén, furcsa nosztalgiát ébresztett bennem ez a néprajzilag hiteles, olvasmányos szociológiai, írói nyelv, de különösen az, ahogyan ételekről beszél, és mégis az embert hozza előtérbe. Természetes közvetlenséggel, ahogyan a családi életmódot, hangulatot feltárja, megeleveníti és lassan beavatja az olvasót, s anélkül, hogy észrevenné, már maga is benne él, részese a jánkrajtisi hétköznapiaknak, ünnepeknek.

Anyjától, Jánkrajtison és Kisnaményban lévő nagynénjeitől szerzett adatai, az ételreceptek, bár az ottani emberek étkezési normáit, formáját taglalják, mégis érvényesek szinte az egész Erdőhátra. Olyanok szolgáltatták ezeket az ismereteket, akik tudták, csinálták, s *Végh Antal* nem hogy elvett volna belőlük, hanem a maga sajátos ízeivel méginkább megadta azok savát-borsát. De csak annyira fűszerezte, amennyire kellett, amennyi nem vonta el a figyelmet tulajdonképpen mondanivalójáról. Ez a titka a Száz szatmári parasztétel c. könyvnek.

Ahogyan a főétel Szatmárban elképzelhetetlen leves nélkül, a szerző is könnyű levelekkel kezdi, majd a nehéz, az egytálételeknek megfelelő levelekkel folytatja, s ezután kerít sort a kifejezetten egytálételekre. Közben ét-

kezéssel kapcsolatos szokásokat ír le, de a paraszti ételalapanyag előkészítését is ismerteti. Így szerepel a könyvben a disznóölés, a kiemelten sajátos szatmári szokás: a lekvárfőzés, a gyümölcskonzerválás, az aszalás, de utal a gyűjtögetésre és még sok kiegészítő ténykedésre, amely az egész évi táplálkozás gondjait hivatott enyhíteni, változatossá tenni. Igen érdekes a sült és főtt tészták leírása, és különösen figyelmet érdemel – amint a szerző is nagy gondot fordított rá – a kenyér és a kenyérsütés. A kenyérsütés nagy esemény, valóságos szertartás. Méginkább az volt az ünnepekre, ünnepélyes alkalmakra készült kalács sütéje. Aztán következnek az ünnepi, illetőleg a hűsös eledel, majd a mártások, a tejes ételek, a tej, főképpen a juhtej feldolgozásának ismertetésével.

A szerző úgy írja le a szatmári ételeket, hogy akár el is lehet őket készíteni, és ez nagy előnye az elsősorban nem szakácskönyvnek készült munkának. De nem is ez az, ami mindent összevetve a legjobban tetszett, hanem ahogy a táplálkozási szokások ismertetése során egy olyan eddig alig vagy kevéssé ismert világot tár fel, amelyben az egyszerű ember a sokszor nehéz körülmények között is megtalálja a kiutat úgy, amint ezt a beszolgáltatás idején, a zugdisznóölés leírásánál alkalmunk nyílt megismerni.

A leírtakhoz alkalmazkodó fényképes illusztrációk a Néprajzi Múzeum gyűjteményéből, valamint *Csutkai Csaba* fotóiból valók és szemléletesen egészítik ki a mondanivalót.

De hogy valamit bíráljak is, kénytelen vagyok visszatérni a vendégségre, a vendéglátásra. Végh Antal dicséretes tárgyilagossággal írja le a nagy élményt adó vendégeskedést, s a vele járó étkezési szokásokat. Nem beszél azonban arról, hogy mi történt, ha például étkezés idején érkezett vendég a házhoz. Nemesgyeser tanúja voltam, hogy ilyenkor egy-egy helyen gyorsan leszedték az asztalt, s a család tagjai egyenként szökdöstek be a kamrába, úgy fejezték be az ebédet vagy vacsorát. Azért-e, hogy fukarok voltak, vagy szégyelltek tudatni: mit esznek – nem tudom. Másol, ha épp körülülte a család a közös, asztal közepére tett *haluskás* tálát, a vendég is kapott egy villát vagy kanalat, és helyet szorítottak neki maguk között. Édesanyám úgy tanított, hogy tisztességes házhoz sohasem jöhet váratlan vendég. Ő ugyanis mindig egy tiszta tányérral tett szájával lefordítva az asztal végére vagy sarkára, rá egy *karé* kenyeret, mellé kanalat. S ha az mentegetőzni kezdett, még be sem fejezte, már az asztal mellett ült a vendégnek előkészített teríték mellett. A bírálóat annyit, hogy valami ilyenféle még hiányzott ebből a velős és élményt nyújtó munkából, amelyet aligha lehet olvasatlanul letenni.

Végh Antal könyve úgy lett a szatmári Erdőhát életének dokumentálója, hogy a különös ízek kedvelői, még az ingyencek is találnak ben-

ne csemegét. A néprajzi összehasonlító kutatás számára használható adatokat, a vendéglátó vállalatok részére pedig sokszor hiányolt tájélegű ételeket, ízeket kínál – csak okosan és alkotó módon kell forgatni.

Dr. Béres András

MUNKAHELYI MŰVELŐDÉS

A győri Honismereti klub új kiadványsorozata
(Győr, 1980. 127 old.)

Régi törekvés volt a városban a honismeret iránt érdeklődő dolgozók összefogása egy klub keretében. 1978 márciusában megalakult a Rába Városi Művelődési Központ felnőtt honismereti klubja *Sári István* levéltáros vezetésével. Gazdája a Szakszervezet Megyei Bizottsága, a Rába Városi Művelődési Központ, s munkáját a Hazafias Népfront honismereti bizottsága is segíti. Célja a városban honismerettel önkéntesen foglalkozó emberek összefogása, munkájukhoz szakmai, módszertani segítséget adni. Mindenki a maga érdeklődési körének megfelelő területen dolgozik. Foglalkoznak üzemtörténettel, helytörténettel, munkás-paraszti életmód kutatásával, visszaemlékezések gyűjtésével, felkészülnek a honismereti pályázatokra, emléktáblák elhelyezését javasolják, kutatják a temetők régi sír-emlékeit, segítik a műemlékvédelmet régi felvételekkel, rajzokkal. Munkáikat évről évre kiállításon mutatják be, módszertani előadásokat hallgatnak, saját kutatásaik anyagából a klubtagok is tartanak előadásokat. Kirándulnak a környékre, de voltak már az Iparművészeti Múzeumban, a Néprajzi Múzeumban is, legújabban pedig baráti kapcsolatokat alakítottak ki kölcsönös tapasztalatcsere-látogatásokkal Várpalota, Ajka, Veszprém hasonló érdeklődésű dolgozóival.

Ez a sokszínű honismereti munka 1980-ban jelentős állomáshoz érkezett. *Munkahelyi Művelődés* címmel módszertani kiadványsorozatot indítottak, s első kötetében a klub tagjainak nyitottak publikálási lehetőséget. A tanulmánykötetet *Sári István* szerkesztette és *dr. Gecsényi Lajos*, a Megyei Levéltár igazgatója lektorálta. Gondolatok a honismereti munkáról címmel a szerkesztő felvázolja a célokat, feladatokat, amiket a mai nemzedéknek kell elvégeznie a város múltját, életét kutató régi elődök öröksége képpen, s kiemeli a jövőt formáló társadalmi összefogás fontosságát.

A tanulmányok sorát *Horváth Lajos* nyitja meg Győri téglák c. írásával. Lelkes gyűjtőmunkájának eredményeként jó összefoglalást ad a város területén található téglákról a római kor-

tól kezdve és rávilágít a tégláégető ipar győri fejlődésére is. *Léhner György* kallódó kulturális értékeinkről ír. Régi szobrok, emléktáblák, eltűnő épületek fényképeivel, rajzával foglalkozik. Ezeket jegyzékbe foglalja és felhívja a figyelmet, hogy meg kellene menteni őket a végleges enyészettől. Egy másik tanulmányban a Dunakapu-téri vaskakas díszkút keletkezésének történetét írja le. *Veszprémi Györgynek*, az üzemtörténetírás országosan is ismert önkéntes munkásának tollából arról olvashatunk, miként tükröződik az üzemtörténetírás minden problémája Győr első gyárának, a Stádel gépgyárnak kutatásában. Ismerteti saját gyűjtési módszerét és értékes történeti dokumentumokat ad a győri ipar fejlődéséhez. *Papp József Árpád* nagyon érdekes ipar- és kortörténeti anyagot tár fel: A győri selyemfonógyár és az Orfelinátá leányotthon rövid története c. tanulmányában. A múlt század végén alapított gyárban árvaleányok dolgoztak tizenkét éves kortól férjhezmenésig napi 12 órán keresztül és részükre otthont építettek a gyár udvarán. *Wölffel Lajos* saját kutatásai alapján számol be a II. világháború lengyel menekültjeinek győri tartózkodásáról, a nép nagy rokonszenvéről, a kialakult baráti kapcsolatokról. Végül pedig *Lővei Pál* művészettörténész ír arról, hogyan segítheti a honismereti közösség a műemlékvédelmet.

Dr. Timaffy László

BARANYAI MŰVELŐDÉS

A Baranyai Művelődés, a pécsi Levéltár kiadványa 26. évfolyamába lépve, megújult külsővel lépett olvasói elé. Tartalmában eddig is helyt kaptak a művelődés és a honismeret kérdései. Ezt a hagyományt a folyóirat tervezett tematikus számaiban is folytatni kívánja. Az 1980. 3. szám, a folyóirat „új” szakaszának első száma több érdekes, a honismeret körét szélesítő tanulmánnyal jelentkezik. A Dunántúli Napló kulturális misszióját, a pécsi munkásiskola történetét, a népiszkolai hálózat korszerűsítését 1923-1943 között folytatott munkát elemző vagy a dualista kori iskolaállamosítás kísérletének baranyai sorsát elemző írások, a pécsi újságok tárcarovatának feldolgozása, a 19. századi zeneoktatás alakulása vagy *Juranits László* (1765–1850) élete bemutatása a Baranyai Művelődés értékes hozzájárulását jelzik a baranyai, dunántúli területek emléktárájának további, remélhetőleg állandósuló feldolgozásához.

PÁLYÁZAT

Az 1980. évi Jubileumi Országos Néprajzi és Nyelvjárási Gyűjtőpályázat eredménygyezéke

Az 1980. évi pályázatot hazánk felszabadulásának 35. évfordulója jegyében, a korábbiakhoz képest több intézmény, társadalmi szerv támogatásával rendeztük meg. Így lehetővé vált, hogy részletesebb, gazdagabb témakiírást valósítsunk meg, s egyúttal a pályázat díjösszegeit is sikerült megemelnünk. Ennek ellenére a pályázók száma az 1979. évihez képest csökkent. A XXVIII. Országos Néprajzi és Nyelvjárási Gyűjtőpályázatra 258 pályamunka érkezett be, ebből 174 felnőtt, 84 pedig ifjúsági volt. A csökkenés elsősorban az ifjúsági kategóriára jellemző, mivel ebben az évben nem rendeztek országos ifjúsági diáknapokat. A beérkezett anyag összterjedelme meghaladja a 15 ezer oldalt. Hosszabb ideje jelentős csökkenés figyelhető meg a kérdőívek kitöltésének kategóriájában. 1980-ban csupán 18 munkát kaptunk, 1979-ben 27-et. Elgondolkoztató, hogy miközben több mint 50 alkalommal küldtünk kérésre pályázóinknak kérdőívet, ebből még a fele sem érkezett vissza kitöltve. Itt – korábbi évekhez hasonlóan – nyomatékosan kérjük a pályázaton résztvevőket, hogy első alkalommal vagy több év óta tartó sikertelenség esetén a kérdőívek kitöltésével pályázzanak. Azt is kérnénk, hogy lehetőleg a kiküldött kérdőíveket, útmutatókat hasznosítsák és a pályamunkákban tüntessék fel, hogy felhasználták-e azokat.

Az Országos Bíráló Bizottság december 3-án *dr. Tóth István* akadémikus elnökletével ült össze és döntött a díjakról. A felnőtt kategóriában 5 kiemelt I. díjat, 9 I. díjat, 1 emelt II. díjat, 18 II. díjat, 2 emelt III. díjat és 13 III. díjat állapított meg. Az ifjúsági kategóriában 1 kiemelt I. díjat, 2 I. díjat, 5 II. díjat és 4 III. díjat osztottak ki. A kérdőív válaszok csoportjában 6 munkát díjaztak. Így összesen 66 pályaművet lehetett magasabb fokon díjazni, de további 38 pénzjutalmat és 30 könyvjutalmat ítél meg a zsűri. A magasabb díjazásban részesültek száma szinte megegyezik a tavalyi évben díjazottak számával (akkor 68 volt), ami jól kifejezi, hogy az idei kevesebb pályamunka nem jelent minőségi romlást, sőt inkább némi javulást: igényesebb, értékesebb művek készültek. A jutalmazott pályamunkák aránya az összes pályamunkához képest tehát erősen javult, ami egyrészt valóban a színvonal viszonylag magas szintjét mutatja (pl. öt kiemelkedő, kiváló munka érkezett!), de másrészt arra is ügyelnünk kell, hogy a javuló arány összefüggésben áll a minden második évben rendezett diáknapi rendezvényekkel, így ez alkalommal sem mulasztjuk el, hogy kérjük pályázóinkat: a múzeumi, szakmai, módszertani útmutatást igyekezzenek fokozottabban érvényesíteni. A pályamunkák elkészítéséhez mind a helyi múzeumok, mind a Néprajzi Múzeum munkatársai szívesen nyújtanak segítséget minden pályázónak.

Nincs továbbra sem lényeges változás a pályamunkák földrajzi megoszlása terén: legtöbb pályamű Szolnok (29), Győr-Sopron (29), Pest (20) és Csongrád (18) megyékből érkezett. A korábbiakhoz képest Borsod megye visszaesett, habár ez nem ment a színvonal rovására. Nem küldött pályamunkát Zala megye, Komáromból csak 3, Nógrádból 5, Bács-Kiskun és Tolna megyéből csupán 6–6 dolgozat érkezett. Határainkon túlról 8 munkát kaptunk. Ezúton is szeretnénk kérni azokat a múzeumi kollégákat, akik területé-

ről kisebb az érdeklődés a pályázat iránt, hogy igyekezzenek fokozottabb propagandával, buzdítással növelni a pályázók körét.

A beérkezett pályázatok tematikus megoszlása jól kifejezi a pályázók érdeklődését. Az idén a korábbinál is több nyelvészeti témájú munka érkezett (majdnem 18%), sokan dolgoztak fel szokásokat (13,3%). Növekedett a népi társadalom kutatásával kapcsolatos dolgozatok száma (12,5%). Kedvelt téma volt a gazdálkodás (7,5%), a kismesterség (6,7%), az életrajz (6,7%), a hiedelem, gyógyítás (5,8%), a táplálkozás (5,8%), a település, építkezés (3,3%). Nemzetiségi tematikát 29 munka érintett (11,2%).

Eredményjegyzékünkben szerepelnek mindazok a pályázók, akik országos díjakat érdemltek, akkor is, ha pénzbeli díjkiegészítésben nem részesültek, mivel az országos díjnak megfelelő összeget már megyei szinten megkapták. Nem soroljuk fel azokat, akik pénz- és könyvjutalmat nyertek. Pályázóinknak ismételten köszönjük áldozatos munkájukat a hasznos, sikeres munkát kívánunk a jövőre is.

FELNÖTT-TAGOZAT

KIEMELT I. DÍJ

Bognóczky Gézané, Csapok: Bujdosó székelyek negyedik hazája I–II. – *Dr. Horváth István*, Kenyeri: Nevek a Vas megyei Pápóc község múltjából és jelenéből – *Lőrincz Imre*, Majos: Életem (A bukovinai Istenségitől a völgyesi Majosig) – *Molnár Ambrus*, Hajdúhadház: Adatok Békés földművelésének és állattartásának történeti néprajzához a 16. és 27. században; Békés város történeti család- és ragadványnevei – *Rácz Sándor*, Makó: Földeáki tájszótár; Szülőfalum, Földeák lakosságának névizsgálata.

I. DÍJ

Dr. Bereczky Imre, Dévaványa: Dévaványa bel- és külterületének alakulása a XVIII. század közepétől – *Dedinszky Gyula–Zahorán György*, Békéscsaba: Munkaeszközök és munka a békéscsabai szlovák középparaszti gazdaságban századunk elején – *Dr. Farkas György*, Gödöllő: Mogyoród belterülete és határa; Kamarás Mihály mogyoródi gazda számadáskönyve 1844–1897 – *Gass Jánosné*, Fülöp: A kender termesztése és feldolgozása; Népi gyógymódok és babonák Fülöp községben – *Hintalan László*, Budapest: Hévízgyörki gyermekjátékok II. – *Jeligés*, Budapest: Halállal kapcsolatos szokások és hiedelmek Gyimesfelsőokon – *Lévai János*, Szolnok: Életem története – *Villányi Péter*, Budapest: Galgáncsai ragadványnevek és névcsüfők – *Wöller István*, Veszprém: A vízimalmok nyomában.

KIEMELT II. DÍJ

Harmath Lajosné, Hajós: Hajósi népviselet.

II. DÍJ

Ambrus Vilmos, Szekszárd: Szedres 1938–1945 – *Faragó Jánosné*, Jászárokszállás: Tiszakürti népviselet; A kender termesztése és feldolgozása Tiszakürtön – *Gágyor József*, Tamási: Haldol mit mond a nefelejek? (Emlékversetek) – *Gelencsér Mihály*, Pécs: Oroszlai szólások és közmondások – *Hentz Lajos*, Mezőberény: Jegyzetek Mezőberény néprajzához – *Hídvégi Lajos*, Cegléd: Cegléd hiedelemvilága; Pusztabokrok II. – *Kalmár Pálné*, Jászapáti: Adatok a népi táplálkozás tárgyköréből – *Koppany János*, Tótkomlós: Népi foglalkozások II. – *Mészárosné Varga Mária*, Sümeg – *Molnár Emma*, Pápa: Gyepükaján földrajzi nevei – *Molnár Dezső*, Cellőmölk: Ruházkodásunk, viseletünk szókincse; Csöngei tájszótár – *Nagy Mari–Vidák István*, Gödöllő: A gyékény és a fűzfa vessző felhasználása a Tiszazugban – *Nagy Zoltán*, Salgótarján: Virág Juli néni zabari nótafa dalkészlete – *Mohácsi Lászlóné*, Tiszasas: Jeles napi szokások Tiszasason és környékén – *Pánczél Józsefné*, Csanádpalota: A hagyományos paraszti élet ünnepei és szokásai – *Sebestyén Ádám*, Kakasd: Bukovinai székely népmesék – *Szabó Dénes*, Csöge: Legényélet Csöglén; Szójegyzék – *Szakács István*, Kapuvár: Még álltam „estrázsaságot”; „Bekeresztűködtem” – *Szűle András*, Jászkisér: Gyermekkorom története.

KIEMELT III. DÍJ

Szabó Jenőné, Padragkút: Lányok, asszonyok életének változása Padragon 1900–1980 – *Szűgeti György*, Szeged: Hagyományos állattartás Apátfalván II.

III. DÍJ Csetényi Mihály

Csetényi Mihály – *Csetényi Mihályné*, Csépa:

Csépa község földrajzi nevei – *Fekete Lórándné*, Szeged: Újszentiván község szólásai és közmondásai – *Gelencsér József*, Székesfehérvár: A jeles napok Sárkeresztesen; Adatok Székesfehérvár–Palotaváros néprajzához – *Hacsavecz Béla*, Visonta: Visonta község külterületének földrajzi nevei – *Kelemen Imre*, Hét: A gyermekkel kapcsolatos szokások a születéstől a keresztelésig Hétben – *Komoly Pál*, Szeged: Pitvarosi mezőőrök; Háziállattartás Pitvaroson az 1920-as évek előtti időkben – *Kotroczó bozsik Lőrinc*, Nádújfalu: Nádújfalu ragaványnevei – *Kovács Sándor*, Pécs: A drávai malmokról és a molnárok életéről – *Mayer Jánosné*, Szentgotthárd: Nevek Felsőszőlőn – *Molnár Mihály*, Bánréve: A bánrévei jeles napok; Keleméri fatornácós házak – *Simon József*, Balatonszentgyörgy: Kórészott magyar szólások és közmondások – *Tarné Naszádos Katalin*, Dombóvár: Sárvári szólások és közmondások – *Tolnai Szilvia*, Miskolc: Sály földrajzi nevei.

IFJÚSÁGI TAGOZAT

KIEMELT I. DÍJ

Tarjáni Általános Iskola német szakköre: Von der Wiege bis zum Graben

I. DÍJ

Kun Béla Általános Iskola „Micimackó” gyűjtőközössége, Makó: Makói szólások és közmondások – *Puskás Attila*, Dombóvár: A kender termesztése és feldolgozása falunkban a két világháború között (Döbröcköz)

II. DÍJ

Besenyőteleki Általános Iskola Honismereti Szakköre: Besenyőtelek község (mai) ragadványnevei – *Fehér Ildikó*, Budapest: Hévízgyörki hiedelemtörténetek – Szerelmi rontás – *Grcic Andrea* – *Gáspár Zsuzsa*, Budapest: Hévízgyörki hiedelemtörténetek – Jósasszony és tudóssasszony – *Ferczog Mária*, Budapest: Hévízgyörki hiedelemtörténetek – Luca széke – *Nagyrédei Általános Iskola Honismereti Szakköre*: Vázlatok Nagyréde község néprajzi hagyományaiából

III. DÍJ

Hajmási Izabella, Győr, Hiedelem-mondák Pázmándfaluban – *Klug Edit*, Pécs: Aus der Geschichte Márok – *Sipos Ágnes* Nyíregyháza: Adalékok a városiasodó Nyíregyháza vásáraihoz – *Szabó Ilona*, Kunszentmárton: Telekelrendezés

KÉRDŐÍV VÁLASZOK

KIEMELT I. DÍJ

Baksa Brigitta, Gyömrő – *Boda Katalin*, Balatonszentgyörgy – *Tölgyes Teréz*, Buzsák

I. DÍJ

Király István, Kecskemét

II. DÍJ

Dr. Kovács István, Kazincbarcika – *Baranyi Béla*, Hódmezővásárhely – *Neszmélyi Magdolna*, Tatabánya.

Összeállította: *Fejős Zoltán*

HELYESBÍTÉS A Honismeret 1981/2. számában a 61. oldalon jelent meg Pastinszky Miklós – Tapolcainé Sárai Szabó Éva: Pesty Frigyes 1864. évi helynévgyűjtése. Komárom megye című könyvének ismertetése. A cikkben a szerkesztő hibájából sajnálatos módon javítatlanok maradtak a szedési hibák . . . A következőkben helyesbítjük az értelemzavaró és bántó hibákat. A cikkben így: Pesty . . . a nevekhez fűződő magyarázatokat is összegyűjtötte . . . helyesen: összegyűjtette . . . Akik a Pesty-féle gyűjteményhez addig csak nagy fáradtsággal . . . juthattak . . . helyesen: fáradtsággal . . . Pastinszky . . . a névanyag 83, a mai Komárom megyében levő helységekre terjedő szövegközlést is gondozta . . . Meg kell dicsérnünk . . . a sokszorosítás kitűnő megvalósítását és a finom, ízléses kiállítását is . . . helyesen: kiállítást is. *Dr. Búky Béla* – *Dr. Végh József*

VOJT. BARTÓK BÉLA
KONCERT

PROGRAM-MŰSOR:

1. a) PURCELL (1658 – 1695): Praelude G-dur; Air-Gavott-Hornpipe-Praelude.
- b) MARCELLO (1686–1739): Négy tételes Sonáta B-dur.
- c) DELLA CIAIA (1671–1755): Canzone C-dur.
2. BEETHOVEN: Sonate, op. 31. No. 1. G-dur; Allegro vivace-Adagio-gracioso-Allegretto.

15 MINÚT PRESTÁVKA. 15 PERC SZÜNET

3. a) BARTÓK: Két rondó szlovák népdalok fölött.
- b) KODÁLY: Székely keserves.
- c) KODÁLY: Zongora muzsika op, 3-ból. Andante, Allegretto, Viváce.
4. a) BARTÓK: Suite op. 14-ből. Allegretto-Scherzo-Allegro molto.
- b) CHOPIN: Scherzo b-moll.

Bartók Béla

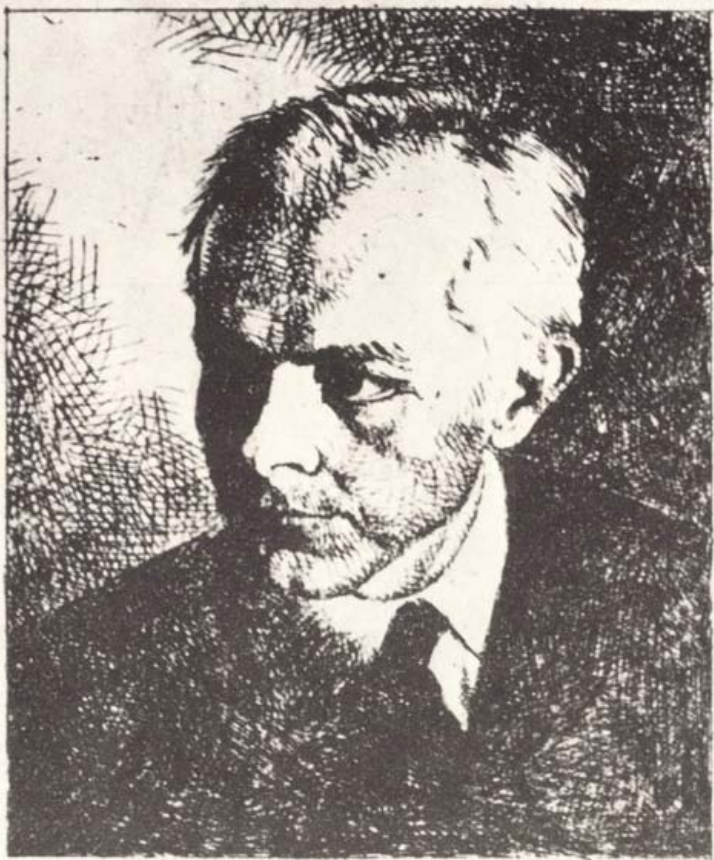
Koncertny klavír dodala firma - A hangversenyzongorát szállítja:

AUGUST FÜRSTER-KONCERTNÍ PIANO
Zastoupení:

KOFMAN UŽHOROD képviseli

39100 11 H65

BARTÓK BÉLA
1881-1945

Cseh Gusztáv rajza